

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

İBADET YAPILARINDA TASARIM SORUNSALI

Şükran KARABACAK

Danışman: Prof. Dr. Sevim ATEŞ CAN

BURDUR, 2024

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca **Yüksek Lisans** Tezi olarak sunduğum “**İbadet Yapılarında Tasarım Sorunsalı**” başlıklı bu tezin;

- Kendi çalışmam olduğunu,
- Sunduğum tüm sonuç, doküman, bilgi ve belgeleri bizzat ve bu tez çalışması kapsamında elde ettiğimi,
- Bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara atıf yaptığımı ve bunları kaynaklar listesinde usulüne uygun olarak verdiğimi,
- Kullandığım verilerde değişiklik yapmadığımı,
- Tez çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya diğer bir üniversitede başka bir tez çalışması içinde sunmadığımı,
- Bu tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda bilimsel etik kurallarına uygun olarak davrandığımı,

bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

19/04/2024

(İmza)

Şükran KARABACAK

ÖNSÖZ

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam **Prof. Dr. Sevim ATEŞ CAN**'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her alanında olduğu gibi, tez çalışmamı hazırlarken de bana yardımcı olan canım arkadaşım Mimar Feyzanur ERÖZKAN ve arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Eğitim hayatımın her aşamasında beni her anlamda destekleyen aileme, canım annem Havva KARABACAK ve canım babam Ali KARABACAK 'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Nisan, 2024

Şükran KARABACAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
1.GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. Çok Tanrılı Dinlerde İbadethane Tarihçesi	3
2.2. Tek Tanrılı Dinlerde İbadethanelerin Tarihçesi	8
2.2.1. Yahudilik'te İbadethanelerin Tarihçesi	10
2.2.2. Hristiyanlıkta İbadethanelerin Tarihçesi.....	13
2.2.3. İslamiyet'te İbadethanelerin Tarihçesi	14
2.3. Sinagogların Genel Mimari Özellikleri.....	15
2.4. Kiliselerin Genel Mimari Özellikleri	18
2.5. Camilerin Genel Mimari Özellikleri	23
3. MATERYAL VE YÖNTEM	31
3.1. Materyal	31
3.2. Yöntem	31
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	32
4.1. Modern Sinagog Tasarımları.....	32
4.1.1. Goldstein Sinagogu (1957).....	32
4.1.2. Beth Sholom Sinagogu (1959)	34
4.1.3. Nazareth Illit Sinagogu (1968)	36
4.1.4. Askeri Subay Akademisi Sinagogu (1969).....	38
4.1.5. Heichal Yehuda Sinagogu (1980).....	40
4.1.6. Ulm Sinagogu (2012)	42
4.2. Modern Kilise Tasarımları	44
4.2.1. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Ronchamp) (1954).....	44
4.2.2. Presbiteryen Kilisesi (1958)	46
4.2.3. Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı (1966)	48
4.2.4. Riola Cemaati Kilisesi (1978)	50
4.2.5. New York Presbiteryan Kilisesi (1999).....	52
4.2.6. Martin Luther Kilisesi (2011).....	55
4.2.7. Community Kilisesi (2014)	58
4.3. Modern Cami Tasarımları	61
4.3.1. Djenne Ulu Camisi (1907).....	61
4.3.2. Kınalıada Merkez Camisi (1965).....	64
4.3.3. Kocatepe Camisi (1967)	67
4.3.4. Faysal Camisi (1986).....	70
4.3.5. TBMM Camisi (1989)	73
4.3.6. Strasbourg Camisi (2012).....	76
4.3.7. Sancaklar Camisi (2013).....	78
4.3.8. Köln Merkez Camisi (2017)	81
4.3.9. Mohammad Hanif Jame Camisi (2018).....	84
4.3.10. Çamlıca Camisi (2019).....	87

4.3.11. Taksim Camisi (2021)	91
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	94
KAYNAKLAR	97
EKLER.....	107
EK 1- Şekil 4.94. Modern ibadet yapıları	107

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2. 1. Göbeklitepe'nin temsili yapımı	4
Şekil 2. 2. Zigurat Tapınağı	5
Şekil 2. 3. Antik Mısır Karnak Tapınağı	6
Şekil 2. 4. Antik Yunan Parthenon Tapınağı, batı görünüş ve plan	7
Şekil 2. 5. Antik Yunan Parthenon Tapınağı	7
Şekil 2. 6. Antik Roma Pantheon Tapınağı, plan, kesit ve görünüşü	8
Şekil 2. 7. Çadır mabet.....	10
Şekil 2. 8. Süleyman Mabedi temsili	11
Şekil 2. 9. Duro Europos evi.....	13
Şekil 2. 10. Kâbe.....	14
Şekil 2. 11. Kuba Mescidi dış ve iç mekânı.....	15
Şekil 2. 12. Bima bölümü	16
Şekil 2. 13. Ezrat nasim bölümü	16
Şekil 2. 14. Old-New Sinagogu	17
Şekil 2. 15. Geleneksel ahşap sinagog.....	17
Şekil 2. 16. Floransa'daki Büyük Sinagog.....	18
Şekil 2. 17. Bazilika planlı kilise bölümleri.....	19
Şekil 2. 18. Apsis ve katedra kısmı.....	19
Şekil 2. 19. Merkezi planlı Havarium Kilisesi.....	20
Şekil 2. 20. Karma Planlı Ayasofya Camisi'nin tarihsel süreçte değişimi	20
Şekil 2. 21. Saint Pierre Kilisesi	21
Şekil 2. 22. San Giovanni Evangelista Kilisesi plan ve iç mekânı	22
Şekil 2. 23. Notre Dame Chartres Kilisesi plan ve görünüşleri.....	22
Şekil 2. 24. San Agnes Kilisesi plan ve görünüşleri.....	23
Şekil 2. 25. El Ezher Camisi ve Selimiye Camisi avlu kısm	24
Şekil 2. 26. Yeni Camisi ve Sultan Kabus Büyük Camisi abdest bölümü.....	24
Şekil 2. 27. Şakirin Camisi kadınlar mahfili.....	25
Şekil 2. 28. Solda Ümeyye Camisininberi, sağda Şakirin Camisi mihrabı	25
Şekil 2. 29. Küba Mescidi dış ve iç mekânı.....	26
Şekil 2. 30. Mescidi Nebevinin ilk hâli ve planı.....	26
Şekil 2. 31. Günümüzde Mescidi Nebevi ve planı.....	27

Şekil 2. 32. Şam Emeviye Camisi.....	27
Şekil 2. 33. Samarra Ulu Camisi.....	28
Şekil 2. 34. İsfahan Cuma Camisi.....	28
Şekil 2. 35.Konya Alâeddin Camisi.....	29
Şekil 2. 36. Konya Alâeddin Camisi'nin planı ve kuzey cephesi.....	29
Şekil 2. 37. Selimiye Camisi'nin plan görünüş ve iç mekânı	30
Şekil 4. 1. Goldstein Sinagogu.....	32
Şekil 4. 2. Sinagogun iç mekânı	33
Şekil 4. 3.Goldstein Sinagogu görünüşü.....	33
Şekil 4. 4. Beth Sholom Sinagogu	34
Şekil 4. 5. Beth Sholom Sinagogu iç mekânı.....	35
Şekil 4. 6. Beth Sholom Sinagogu'nun birinci ve ikinci kat planları	35
Şekil 4. 7. Nazareth Illit Sinagogu	36
Şekil 4. 8. Yedikollu Şamdan kabartması	36
Şekil 4. 9. Nazaret Illit Sinagogu girişi, planı ve kesiti	37
Şekil 4. 10. Sinagogun iç mekânı.....	37
Şekil 4. 11. Askeri Subay Akademisi Sinagogu	38
Şekil 4. 12. Sinagogun çokgen cephesi.....	38
Şekil 4. 13. Askeri Subay Akademisi Sinagogu'nunplan şeması ve kesiti.....	39
Şekil 4. 14. Sinagogun bimah bölümü ve ahit sandığı.....	39
Şekil 4. 15. Heichal Yehuda Sinagogu	40
Şekil 4. 16. Sinagogun üstten görünümü	40
Şekil 4. 17.Heichal Yehuda Sinagogu iç mekânı ve planı.....	41
Şekil 4. 18. Heichal Yehuda Sinagogu vitray pencereler kabartması.....	41
Şekil 4. 19.Ulm Sinagogu	42
Şekil 4. 20. Ulm Sinagogu vaziyet planı	42
Şekil 4. 21. Ulm Sinagogu görünüşü ve iç mekânı.....	43
Şekil 4. 22. Davut Yıldızı simgesinin yer aldığı cephe.....	43
Şekil 4. 23. Ronchamp Kilisesi.....	44
Şekil 4. 24. Ronchamp Sinagogu görünüşü ve planı.	45
Şekil 4. 25. Kilisenin pencereleri	45
Şekil 4. 26. Presbiteryen Kilisesi	46
Şekil 4. 27. Kilisenin görünümleri.....	47
Şekil 4. 28. Presbiteryen Kilisesi görünüşü ve iç mekânı.....	47

Şekil 4. 29. Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı.....	48
Şekil 4. 30. Kilisenin görünüşü ve iç mekânları	49
Şekil 4. 31. Kilisenin kubbesi, iç mekânı ve üstten görünümü.....	49
Şekil 4. 32. Riola Cemaati Kilisesi	50
Şekil 4. 33. Kilisenin görünümü ve iç mekânı.....	51
Şekil 4. 34. Riola Cemaati Kilisesigörünüşü ve kat planı	51
Şekil 4. 35. New York Presbiteryan Kilisesi	52
Şekil 4. 36. Kilise formunun biçimlenişi ve binaya eklenen mekânları	52
Şekil 4. 37. Düğün şapeli ve üst kat planı.....	53
Şekil 4. 38. Katmanların bulunduğu kısım yapının iç kısmının delinmesi.....	53
Şekil 4. 39.Yapıya eklenen kabuk kısmı.....	54
Şekil 4. 40. Martin Luther Kilisesi	55
Şekil 4. 41. Kilise çatısının oluşum şeması.....	56
Şekil 4. 42. Kilisenin çatısı	56
Şekil 4. 43. Martin Luther Kilisesi görünüşü ve planı.....	57
Şekil 4. 44. Community Kilisesi.....	58
Şekil 4. 45. Kilisenin pencereleri.....	59
Şekil 4. 46. Kilisenin kayalıklarla uyumu.....	59
Şekil 4. 47. Community Kilisesi iç mekânı, zemin kat planı ve kesiti	60
Şekil 4. 48. Djenne Ulu Camisi	61
Şekil 4. 49. Caminin eski hâli	62
Şekil 4. 50. Caminin çatısı ve devekuşu yumurtası	62
Şekil 4. 51. Caminin sıvanması	63
Şekil 4. 52. Caminin kuzey ana girişi, planı ve iç mekânı.....	63
Şekil 4. 53.Kınalıada Camisi	64
Şekil 4. 54. Kınalıada Merkez Camisi minaresi ve iç mekânı	65
Şekil 4. 55. Kınalıada Merkez Camisi,plan, kesit ve görünüşü	66
Şekil 4. 56. Kınalıada Camisi'nin denizden görünüşü ve cam deseni	66
Şekil 4. 57. Kocatepe Camisi.....	67
Şekil 4. 58. Vedat Dalokay'ın Cami projesi ve Faysal Camisi	67
Şekil 4. 59.Kocatepe Camisi ve iç mekânı	68
Şekil 4. 60. Sultanahmet Camisi	69
Şekil 4. 61. Kocatepe Camisi yukarıdan görünümü	69
Şekil 4. 62. Faysal Camisi	70

Şekil 4. 63. Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camisi yarışmasındaki projesi	71
Şekil 4. 64. Faysal Camisi görünüş ve vaziyet planı	72
Şekil 4. 65. Faysal Camisi iç mekânı	72
Şekil 4. 66. TBMM Camisi	73
Şekil 4. 67. TBMM Camisi vaziyet planı	73
Şekil 4. 68. TBMM Camisi avludan görünümü	74
Şekil 4. 69. Cami iç mekânı ve mihrap kısmı	74
Şekil 4. 70. TBMM Camisi minaresi ve kesiti	75
Şekil 4. 71. Strasbourg Camisi	76
Şekil 4. 72. Strasbourg Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri	77
Şekil 4. 73. Strasbourg Camisi görünümü	77
Şekil 4. 74. Sancaklar Camisi	78
Şekil 4. 75. Sancaklar Camisi görünümü ve kesiti	79
Şekil 4. 76. Caminin iç mekânı ve planı	80
Şekil 4. 77. Avluda bulunan su ögesi ve minare	80
Şekil 4. 78. Köln Merkez Camisi	81
Şekil 4. 79. Köln Merkez Camisi üstten görünümü ve iç mekânı	82
Şekil 4. 80. Köln Merkez Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri	83
Şekil 4. 81. Mohammad Hanif Jame Camisi	84
Şekil 4. 82. Mohammed Hanif Jame Camisi görünümleri	84
Şekil 4. 83. Caminin kesit ve planı	85
Şekil 4. 84. Caminin abdesthanesi ve minaresi	85
Şekil 4. 85. Caminin ana ibadet salonu ve cam köprüsü	86
Şekil 4. 86. Çamlıca Camisi	87
Şekil 4. 87. Çamlıca Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri	88
Şekil 4. 88. Çamlıca Camisi	88
Şekil 4. 89. Çamlıca Camisi yarışma projesinden örnekler	90
Şekil 4. 90. Taksim Camisi	91
Şekil 4. 91. Mimar Ahmet Vefik Alp'in Taksim Camisi ve müze projesi	91
Şekil 4. 92. Taksim Camisi	92
Şekil 4. 93. Taksim Camisi mimari çizimleri	92
Şekil 4. 94. Modern ibadet yapıları	107

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
FBE	: Fen Bilimleri Enstitüsü
MAKÜ	: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbadet Yapılarında Tasarım Sorunsalı

Şükran KARABACAK

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Sevim ATEŞ CAN

Nisan, 2024

İnsanların ibadet etme gereksinimi ibadet yapılarını ortaya çıkarmıştır. İlk çağlardan bugüne ibadet yapıları teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişerek günümüz ibadet yapılarını oluşturmuştur. Özellikle 20. yy'ın sonlarına doğru modern ibadet yapılarının yapılmaya başlandığı ve günümüzde sinagog, kilise ve cami yapılarında farklı mimari eğilimler olduğu görülmektedir. Bu tez, farklı mimari eğilimleri irdeleyerek doğru bakış açısını yakalamak amacıyla yazılmıştır. Bu çalışma kapsamında; ibadet, ibadethane kavramı ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. İbadet yapılarının tarihçesi, çok ve tek tanrılı dinlere ayrılıp Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te ibadethanelerin tarihçesi başlıkları altında incelenmiştir. Sinagog, kilise ve cami yapılarının genel mimari özelliklerinin de yer aldığı tezin araştırma bulguları bölümünde sinagog, kilise ve camilerin, Türkiye ve dünyadan, çağdaş/modern örnekleri künye bilgileri ışığında açıklanmıştır. Gelişen ve değişen süreçte, ibadet yapılarının mimari planlama, cephe kurgusu ve malzeme bilgisi incelenerek uygulanmış örnekler ışığında modern ibadethanelerle ilgili bilgiler veren ve geleceğe ışık tutacak bir çalışma olması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ibadet, ibadet yapıları tasarımı, modern dönem, sinagog, kilise, cami

ABSTRACT

M. Sc.Thesis

Design Problem in Worship Buildings

Şükran KARABACAK

Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Graduate School of Natural and Applied Sciences

Department of Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Sevim ATEŞ CAN

April, 2024

People's need to worship has created worship structures. From ancient times to today, worship structures have changed with the development of technology and formed today's worship structures. It is seen that modern worship buildings began to be built, especially towards the end of the 20th century, and today there are different architectural trends in synagogues, churches and mosque buildings. This thesis was written to capture the right perspective by examining different architectural trends. Within the scope of this study, the concept of worship and place of worship is explained in detail. The history of places of worship is divided into polytheistic and monotheistic religions and examined under the headings of the history of places of worship in Judaism, Christianity and Islam. In the research findings section of the thesis, which also includes the general architectural features of synagogues, churches and mosques, contemporary/modern examples of synagogues, churches and mosques from Turkey and the world are explained in the light of imprint information. Contemporary/modern type exemplary buildings from Turkey and the world were selected and these buildings were interpreted architecturally in the light of the imprint information. In the developing and changing process, it was planned to conduct a study that would provide information about modern places of worship and shed light on the future in the light of applied examples by examining the architectural planning, facade design and material information of the worship buildings.

Keywords: worship, worship buildings design, modern period, synagogue, church, mosque

1.GİRİŞ

İbadet TDK sözlükte, “insanın Allah’a veya inandığı güce kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler; namaz niyaz, taat” olarak tanımlanmaktadır. İnsan, tabiattaki diğer canlılardan daha yetenekli ve bilinçli olmasına rağmen, zaman zaman içinde korku, yalnızlık, bir şeye sığınmak duygularını hissetmiştir. Bu duygularla bir yaratıcıya ya da olağanüstü varlıklara inanmaktadır. Bu durum göz önüne alınarak insanlar, inandıkları yüce yaratıcıya veya varlıklara sevgi ve saygılarını göstermek için bireysel veya toplumsal olarak çeşitli davranışlar içerisine girmişlerdir. Bu davranış ve tutumlara genel anlamda ibadet etmek denir. İbadet kavramı sözlükte “bir dinin buyruklarını yerine getirmek, boyun eğmek, tapmak” anlamlarına gelen, sığınma, yardım dilemek ve Tanrı’nın rızasını kazanmak için yapılan eylemler bütünüdür (Sinanoğlu, 1999).

Dinler iki temel yapıdan oluşur; birincisi inanç ikincisi ise ibadet sistemidir. Birey ya da toplumların inanç sistemini yaşamına dâhil etmesi, dinlerin en önemli boyutu olan ibadeti simgelemektedir. İbadetler, inanan bireylerin uygulamaya koyduğu anlatım biçimi veya belirlenen kurallara göre kendi başlarına ya da din görevlisi eşliğinde dua etmek, kurban sunmak, ilahiler (şarkılar) söylemek gibi birçok türü olan törensel fiillerdir (Sargın, 2012).

İbadet, tek veya çok tanrılı dinlerin merkezini oluşturan önemli bir kavramdır. Bu kavrama örnek olarak hasta iyileştirme, dinsel ayinler ve merasimler, çeşitli danslar verilebilir. Burada asıl hedef yaratıcı veya yaratıcıları etkilemek ve ona/onlara şükran borcunu ödemektir. İbadetler, toplumsal birlikteliğin kazanılmasında ve birey olarak ruhun tazelenmesi ve yücelmesinde etkili olmaktadır (Argyle, 2006).

Bütün dinleri ve insanları ilgilendiren hayatın temel yapı taşlarından olan ibadet, bir mekân gerektirir. İnsanoğlu ilkel zamanda, doğal oluşumları kendine ibadet etme mekânı olarak belirlemiş, dağ zirvesi, ağaç kovuğu, büyük bir kayanın etrafı, ormanlık alan gibi birçok yeri kutsallaştırmıştır. Daha sonraları yerleşik hayata geçtiğinde bireysel ya da toplumsal olarak ibadet etmek için yapı/yapılar inşa etmiştir. Belli yer ve zamanda bu yapılarda kendi başına ya da başka bireylerle tapınmasını gerçekleştirmiştir. Tapınma amaçlı inşa edilen bu kutsal yapılara mabet/ibadethane/tapınak ismi verilmiştir (Ülger, 2013).

Her dinin kendine özgü inançları ve inandıklarını şekle döktüğü ibadet ritüelleri bulunmaktadır. Bu bağlamda ibadethane kavramı, insanların inançlarını genelde topluca uygulamaya geçirebileceği yer olarak tanımlanır. 3 büyük din olan Yahudilik,

Hristiyanlık ve İslamiyette bazı ibadetlerin ibadethanede yapılma zorunluluğu taşıması bu yapıların birçok insan için gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir (Eşmeli, 2019).

İbadet yapıları; hayatın her anında önemli mekânlardır. Bu yapıların tasarımı da bir o kadar önemlidir. Bu çalışma kapsamında; ibadet yapılarının tarihçesi ayrıntılı olarak incelenecektir. İbadet yapılarının genel mimari özellikleri de verilecek, yapıların özellikli örnekleri mimari olarak yorumlanacaktır. Bu çalışma ibadet yapıları tasarımı hakkında yapılan kuramsal tartışmalara değişik bir bakış açısı kazandıracaktır ve ibadet yapılarının modern bir kimliğe bürünmesinde gelecek tasarımlara referans olacaktır.

2. GENEL BİLGİLER

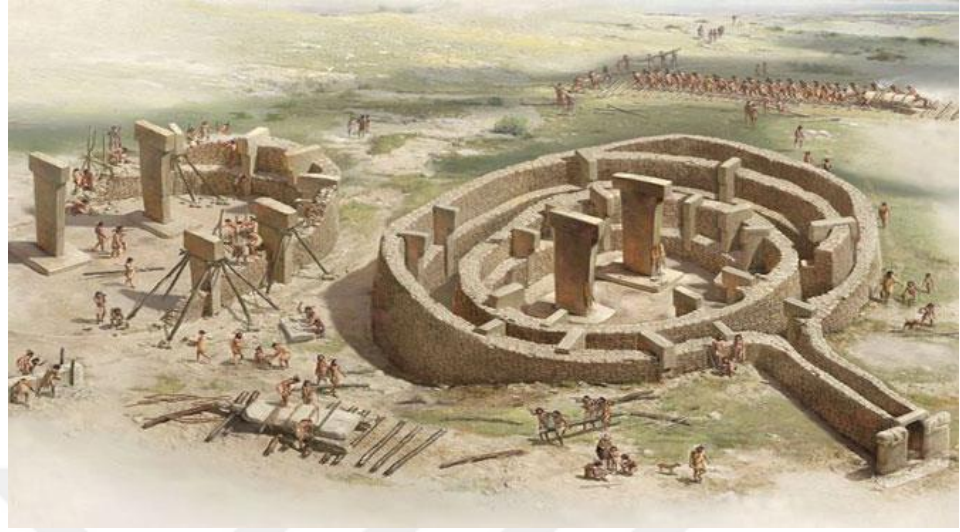
İbadethaneler, ilk dönemden bugüne birçok değişiklik geçirmiş ve mimari anlamda gelişim göstermiştir. Açık, basit alanlarda gerçekleştirilen ibadetler zamanla büyük, geniş ve görkemli yapılarda yapılmıştır. Göçebe yaşam tarzını benimseyenlerin ibadet yapıları, sabit yapılar yerine kutsal saydıkları yerler veya yanlarında taşıdıkları çadırlar olmuştur. İlkel zamanda ibadethane yapımı yerine sunağın yer aldığı açık mekânlar ibadet yeri olarak benimsenirken büyük medeniyetlerde ibadethanelere daha fazla önem verilmiş ve devasa yapılar inşa edilmiştir (Güç, 2003).

Geçmişten günümüze önemli değişiklikler geçiren ibadet yapılarının tarihçesi çok tanrılı dinlerde ve tek tanrılı dinlerde olmak üzere iki sınıfa ayrılarak kronolojik olarak irdelenmiştir. Sinagog, kilise ve camilerin genel mimari özellikleri ve gelişimleri ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

2.1. Çok Tanrılı Dinlerde İbadethane Tarihçesi

Geçmişten günümüze insanoğlu, çeşitli mekânlara gereksinim duymuş ve mimari olarak birçok yapı tasarlayıp onu hayata geçirmiştir. Bu yapılar içinde önemli yeri olan ibadethaneler, genel olarak merkezi konumda bulunmuş ve sembol yapılar olarak yer almıştır. Bu yapılar coğrafyaların, ülkelerin ve toplumların kendine özgü geliştirdikleri önemli mekânlardır. Dünyada ibadet yapılarının/tapınakların ilki olarak kabul edilen Şanlıurfa'daki Göbeklitepe yerleşmesi ibadethaneler içinde büyük önem taşır (Şekil 1.1). 12.000 yıl öncesinde (MÖ 1000- 6900) yapılan tapınak, henüz yerleşik hayata geçmemiş, geçimini avcılık-toplayıcılıkla geçiren, herhangi bir dini olmadığı düşünülen arkaik insanı tarafından inşa edilmiştir. Bu da bize insanoğlunun daha ilk zamanlarda bile bir varlığa inandığını ve inancını gerçekleştirmek için ibadethaneye gereksinim duyduğunu göstermektedir (Bengisu, 2020). Tarih öncesi çağlarda yaşayan ilkel kabilelerde inanç sistemi, bir büyük tanrı, onun altında kalan tanrılar ve yüce ruhlardan oluşmaktadır. Kabilelerde ibadet kavramı, birden çok varlığa tapınmak için her kabilede farklı uygulama şekilleri olsa da genel olarak insanların bireyce yaptığı davranış şekilleri olarak ifade edilmektedir. Kabile dininde yazılı bir metin ya da kutsal kitap bulunmamaktadır. Bu yüzden ibadetler, dilden dile, sözlü bir biçimde aktarılmaktadır. En yaygın ibadet biçimleri; yüce varlıklardan sağlık, mutluluk istemek onların kendilerini koruması için dua etmek, tanrılara hayvan, bitki, yiyecek, içecek vb. şeyleri takdim etmek şeklindedir. Kabile insanı dua etmek veya kurban sunmak gibi ibadetleri

yaparak yüce varlıkların hoşnutluğunu elde etmek istemiş ve bunun için ibadethaneye ihtiyaç duymuştur.

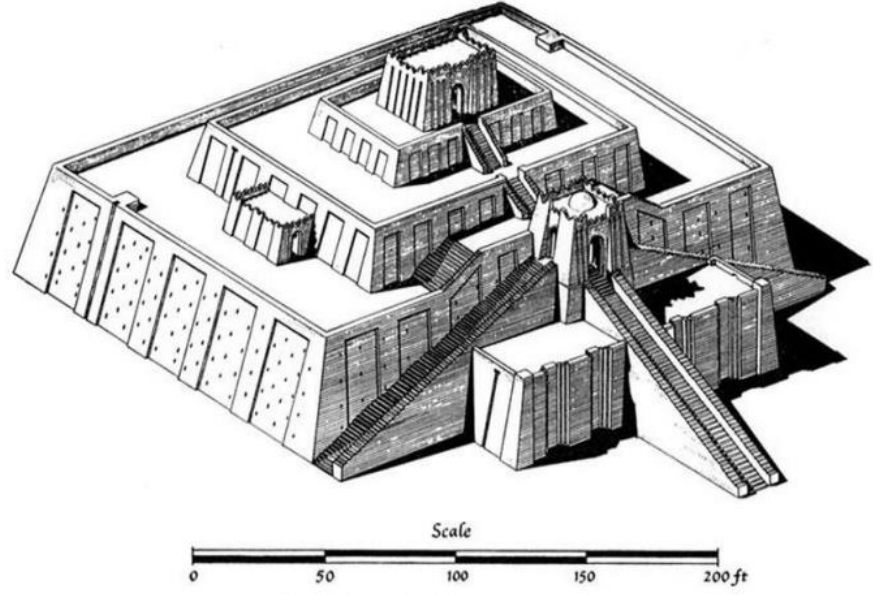

Şekil 2.1. Göbeklitepe'nin temsili yapımı (Göbeklitepe, 2023)

İlkel kabilelerde insanlar, büyük tanrının bir mabede sığamayacağını düşünerek küçük tanrılara ait mabetler yapmış ve ibadetlerini orada icra etmişlerdir. Bu ibadet yerleri geometrik şekildedir ve büyük olanları bile ancak 2 odalı olarak inşa edilmiştir (Küçük, 1999).

İnsan ile yüce varlık/varlıklar arasında iletişim ve ilişkiyi düzenleyen ilk mekânlar tapınaklardır. Bu yapılar Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı dinlerden önce inşa edilen dini mimarinin ilk eserleridir. Çok tanrılı dinlerde bu yapılar ‘‘Yüce varlığın evi’’ olarak benimsenmiştir. Kutsal mekânı önemli kılan oraya bir şeyler adamakla gerçekleştirilen kuttörenlerdir (Ülger, 2013).

İlk çağ insanları ibadetlerini gerçekleştirmek için çamur ve tuğla malzemesini kullanarak çeşitli ibadethaneler/tapınaklar inşa etmişlerdir. Kalkolitik (MÖ 5500-3500) ve Tunç (MÖ 3500-1200) Çağ'ında yapılan tapınaklar genel olarak Mezopotamya, Mısır ve Anadolu çevresinde inşa edilmiştir. Tapınaklar mimari olarak incelendiğinde birçok kattan oluşan, katlarında teras bulunan yapılar olarak gözlenmiştir. Her bir kat bir önceki kattan daha az alan kaplayacak şekilde daralan bir yapı oluşturulmuştur (Şekil 2.2). Katlar arasında birçok merdiven sistemi bulunmaktadır. Kademeli inşa edilen tapınakların en üst katına asıl tapınak bölümü yerleştirilmiştir. Bu tür katmanlı tapınaklar ziqquratu (dağ zirvesi, tepe), ziqqaru veya sequrratu şeklinde adlandırılmıştır (Yılmaz, 2019).

Şekil 2.2. Zigurat tapınağı (Bengisu, 2020)

Antik çağda yaşayan Sümerler, tanrılara kurban sunmak amacıyla tapınaklar/mabetler yapmışlardır. Bu tapınaklarda tanrının heykeli için yapılmış bir oda ve kurban sunmak için mezbah alanı yer almıştır. Tapınaklarda tanrının hizmetini görmek için bir rahip bulunmuştur. Sümer, Babil ve Asurluların tapınak yapılarında tanrı heykeli yer almıştır ve heykelin varlığı tanrıyı somut olarak sembolize etmiştir. Kule şeklinde, taraçalı olarak inşa edilen zigurat adı verilen bu yapıların, tanrıların dünyası ile insanlar arasında bir bağ oluşturduğu kabul edilmiştir. Tapınağın kule şeklinde çok katlı yapılmasının amacı, insanların tanrılara ulaşmak ve onlarla bağ kurmak istemesidir (Güç, 2003).

Sümer, Babil ve Asur uygarlıklarıyla yaklaşık aynı dönemde yer almış Mısır Uygarlığı, Nil Nehri'nin çevresinde kurulmuştur. Mısır'ın ibadet yapıları, Nil Nehri ve güneş yörüngesi esas alınarak inşa edilmiştir. Bu yapılarda ibadet etmenin yanında dini eğitime de yer verilmiştir. Bu yüzden diğer tapınaklardan farklı olarak daha büyük ölçekte tapınaklar inşa edilmiştir (Yılmaz, 2019).

Mısır Uygarlığı dini inanışına göre tanrı, firavunun bedeninde vücut bulmuştur. Tapınaklara, firavuna inananlar dışında kimsenin girmesine izin verilmemiştir. Mısır tapınakları mimari olarak incelendiğinde, en içte kutsal mekân, önde kolonlarla desteklenmiş salon ve dış avlu bulunmaktadır (Şekil 2.3). Mısırlılar mimari ve mühendislik alanında gelişmiş bir topluluk olduklarından tapınaklarını inşa ederken belli bir oran kullanmışlardır. Bir kare ve ondan çoğaltılmış dikdörtgenlerden

faydalanılmış ve devasa tapınaklar inşa edilmiştir (Ülger, 2013). Mısır tapınakları aynı zamanda birçok odadan oluşmuştur. Bu odaların en sonunda mezar odası yer alır. Odalar dikdörtgen şekilde tasarlanmıştır ve yapı yüksek bir dış duvarla çevrilidir. Özellikle Amon-Re tanrısı için çok büyük tapınaklar inşa edilmiştir.

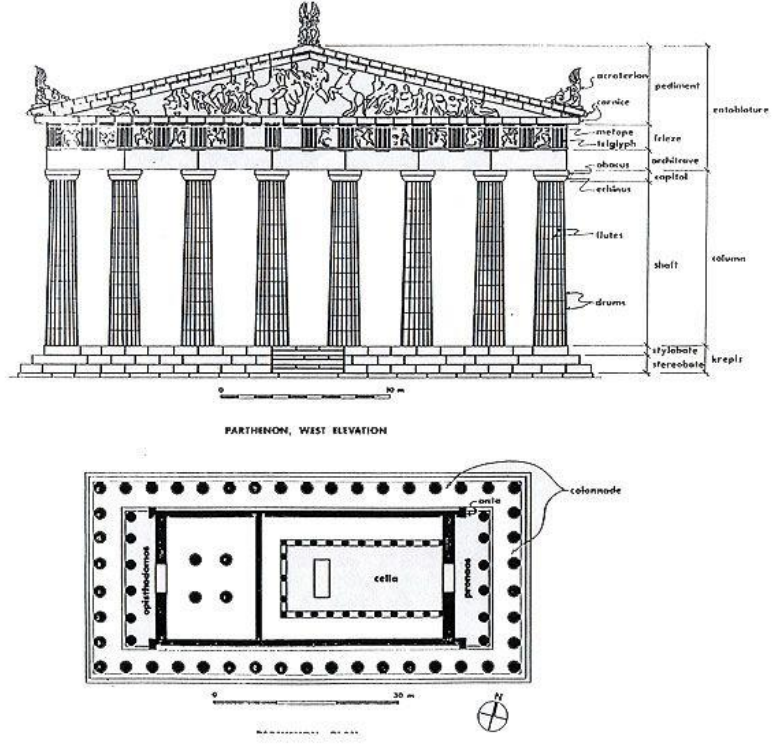

Şekil 2.3. Antik Mısır Karnak tapınağı (Mısır tapınakları, 2023)

Yunan Uygarlığı tarih sahnesinde, Mısır Uygarlığından sonraki dönemde yer almıştır. Göçler ile Yunanistan'a gelen topluluklar başlangıçta açık havada ya da küçük mekânlarda tapınışlarını gerçekleştirirken uygarlığın gelişmesiyle birlikte daha büyük boyutta tapınaklar inşa etmişlerdir (Yılmaz, 2019).

Yunan tapınaklarının mimarisi megaron yapısından temel alınarak geliştirilmiştir. İbadethane üç alandan oluşmaktadır: giriş kısmı, kutsal oda ve bir tane daha oda (Şekil 2.4). Dış cephesi ve iç mekânı sütunlarla çevrili tapınağın girişi birçok basamaktan oluşmuştur. Sütunlarla çevrili alan, tapınağın halka açık olan dua edilen, ibadet yapılan kısmıdır. Tanrı heykellerinin bulunduğu iç odalara rahipler ve seçilmiş kişiler girebilirdi (Ülger, 2013).

Antik Yunanlılar, insan suretinde tanrı heykelleri yapmışlar ve bu heykelleri, kutsal eşya ve hayvanları korumak amacıyla tapınaklar inşa etmişlerdir. Sütunlu ve devasa bir yapıda tasarlanan ibadethanelere halkın girmesi yasaktır (Şekil 2.4). İbadetlerini tanrı heykellerine uzaktan bakarak gerçekleştiren insanlar, dini törenlerini ise sunakların çevresinde yapmışlardır (Çakıroğlu ve Engin, 2014).

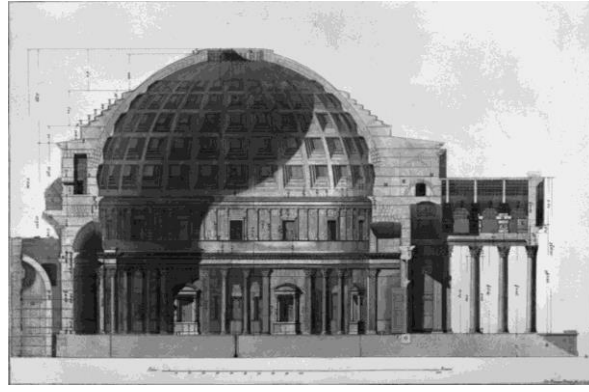
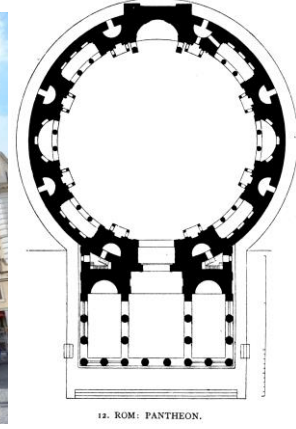

Şekil 2.4. Antik Yunan Parthenon Tapınağı, batı görünüş ve plan (Parthenon tapınağı, 2023)

Şekil 2.5. Antik Yunan Parthenon Tapınağı (Yunan tapınağı, 2023)

Roma Uygarlığı, Yunan Uygarlığı'ndan mimari ve daha birçok sanat dalından etkilenerek kendi tarzını oluşturmuştur. Yunanlılar yapılarını mermer kullanarak yaparlarken Romalılar mermeri kullanmakla birlikte betonu keşfetmeleriyle daha sağlam ve estetik eserler ortaya çıkarmışlardır. Betonun bulunmasıyla birlikte yapılarda kubbe, kemer, tonoz sistemleri geliştirilmiştir. Yunan tapınaklarında yapının her 4 cephesi de süslüyken, Roma tapınaklarında ön cephe vurgulanmış arka cephe önemsenmemiştir (Yılmaz, 2019).

Şekil 2.6. Antik Roma Pantheon Tapınağı, plan, kesit ve görünüşü (Panthenon tapınağı, 2023)

2.2. Tek Tanrılı Dinlerde İbadethanelerin Tarihçesi

Tek tanrılı dinler olarak isimlendirilen Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık, belirli kurallara bağlı olan evrensel dinlerdir. Tek bir yaratıcıya, onun gönderdiği peygamberlere ve kitaplara inanmak tek tanrılı dinlerin ortak özelliğidir. Peygamberler ve kitaplar insanlara rehberlik etmiş, dinlerini nasıl yaşaması gerektiğini öğretmiştir. Dinlerin bir diğer ortak özelliği, yaratıcının her şeyden üstün ve her şeye gücü yeten özellikte olmasıdır. Yaratıcı, vahiy aracılığıyla insanlara, sadece kendisine inanılması gerektiğini bildirmiştir (Sargın, 2012).

Orta Doğu Bölgesi'nde ortaya çıkan tek tanrılı dinler, soyları Hz. İbrahim'e dayandığı için İbrahimi dinler olarak da adlandırılmıştır. Dinler, Tanrıya inanma konusunda benzer özellik gösterse de bu dinlerin her birinin Tanrı kavramı farklıdır. Yahudilikte Tanrı, insan biçimine girebilen bir varlık olarak kabul edilmekte, Hristiyanlıkta Tanrı teslis inancına (Tanrı - Hz. Meryem - Hz. İsa) göre şekillenmekte, Müslümanlıkta ise sadece Yüce Yaratıcı'ya inanmak şeklindedir. Tarih sahnesine ilk

olarak Hz. Musa zamanında oluşan Yahudilik dini çıkmış, daha sonra Hristiyanlık oluşmuş ve Müslümanlıkla son bulmuştur. Üç büyük dinin getirdiği inançlar ve ibadetler ibadethaneleri gerekli kılmıştır. İbadet edilen yerlerde sosyal, kültürel, eğitimle ilgili birçok faaliyet yapılmakta ve insanlar birbiriyle kaynaşmaktadır (Üye, 2021).

Tek tanrılı dinlerin ilki olarak kabul edilen Yahudilik, Hz. Musa önderliğinde gelişmiştir. Belirli kuralları ve ibadetleri bulunan bu dinin kutsal kitabı Tevrat (Tora)'dır. Evrensel dinlerden biri olarak görülse de daha çok milli özellik gösterir, zira bu din aynı soydan gelenlerden oluşur. Hristiyanlık ve Müslümanlıkla benzer tarihe, teolojik inanç sistemine ve kutsal alanlara sahip olan Yahudilik, din olmaktan çok belli bir hayat tarzıdır. Yahudiliğin ilk ortaya çıktığı kavim olan İsrail kavmi, Yahudiliğe göre Tanrı'nın seçtiği ve tek kurtuluşa erecek olan topluluktur (Gürkan, 2013).

Yahudilik bir diğer ismiyle Musevilik, Mezopotamya'nın Ur kentine göç eden Hz. İbrahim'e inanan topluluklarda ortaya çıkan bir dindir. Yahudiliğe göre Tanrı ve insan birlikte kâinatı yaratmış ve dünyanın düzene girmesini sağlamıştır. Bu yüzden Yahudiler ve Tanrı anlaşma yapmışlardır (Sargın, 2012).

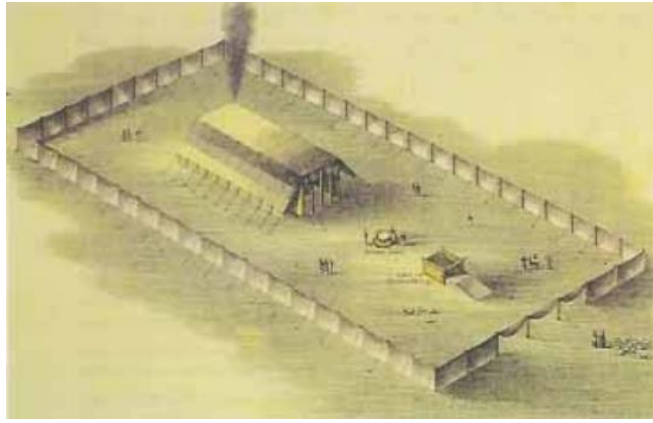
Tevrat'ta yer alan bu anlaşmada Tanrı insanlara 10 Emir bildirmiş ve dine inananlar 10 Emir'e uymak zorunda kalmışlardır. Allah ile İsrailoğulları arasında yapılan anlaşmada, vaat edilmiş topraklar olan Filistin topraklarına sahip olma inancı da mevcuttur. Yahudilerin bu inanca göre, Filistin dışında devlet kurmaları ve başka yerde yaşamaları uygun görülmemiştir (Üye, 2021).

Günlük, haftalık ve yıllık ibadet anlayışına sahip olan Yahudilik dininde ibadetler, genel olarak mabette yapılır. Hz. Musa zamanında başlayan ibadet sistemi gelişen süreçte birtakım değişikliklere uğramıştır. Önceki dönemlerde kurban kesilerek yerine getirilen günlük ibadet, günümüzde dua edilerek ifa edilmektedir. Evde veya ibadethanede yapılabilen dua ibadetini ibadethanede yapmak daha faziletlidir. Şabat ismi verilen Yahudiler için dinlenme günü olarak ifade edilen cumartesi gününde iş yapmak yasaktır ve Yahudilerin haftalık ibadet günü olarak belirlenmiştir. Evde ya da sinagogda geçirilebilen bu günde inananlar, dualar edip birlikte şabat yemeği yerler. Tanrıya hamd edip onun yüceliğini dile getirirler. Yahudilerin yıllık ibadetlerini yaptıkları önemli bayramları; Roş ha-Şana, Pesah, Sukot ve Şavuot ve en önemlisi Yom Kipur'dur. Yahudilerin en önem verdiği bayram olan Yom Kipur Günü, Kefaret Günü olarak da adlandırılmaktadır. Hz. Musa Dönemi'nde mabette kurban kesimi de yapılan Yom Kipur Günü oruç tutularak ve günahlardan tövbe edilerek geçirilir. Hz. Musa

döneminde yerine getirilen kurban ibadeti, yerini sinagoglarda topluca dua etmeye ve Tevrat okumalarına bırakmıştır (Güç, 2013).

2.2.1. Yahudilik'te İbadethanelerin Tarihçesi

Hız. Musa peygamberin kurucusu ve önderi olduğu Yahudilik dini ibadetleri için ve Yüce Yaratıcı'nın göndermiş olduğu levhaları korumak için bu dönemdemabet yapısı büyük önem arz etmektedir. Mabetin Hız. Musa döneminde yapıldığına inanılmaktadır. İbadet yapmak için ilk zamanlarda Çadır Mabet oluşturulmuştur. Çadır Mabette, Yahudiler için önemli olan ahit sandığı bulunmakta ayrıca bu mekânda çeşitli dualar cemaatle birlikte okunmaktadır. Sonraki dönemlerde inananların çoğalmasıyla birlikte çeşitli bölgelere mabetler yapılmıştır.

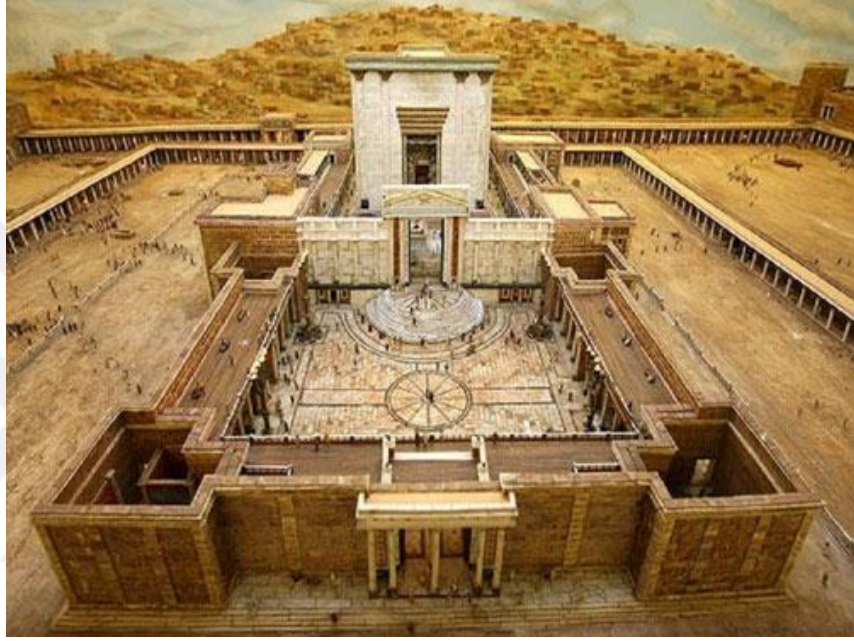

Şekil 2.7. Çadır mabet (Tuna, 2006)

Çadır mabetlerde ibadet eden Yahudiler zamanla daha büyük ibadet mekânına gereksinim duymuşlardır. Bu amaçla Hız. Süleyman tarafından inşa edilen Süleyman Mabedi, Kudüs'te yer almaktadır. Yahudiler için merkezi konumda yer alan, dini, siyasi, sosyal işlevleri bir arada bulunduran bu mabet, Yahudilerin vaat edilmiş toprakları içinde yer aldığından ayrıca önem taşır (Eşmeli, 2019).

Birinci Mabet olarak da isimlendirilen Süleyman Mabedi mimarisi hakkında birçok rivayet bulunsa da arkeologlarca kabul edilen genel özellikleri bulunmaktadır. Süleyman Mabedi büyük bir saray kompleksinin içerisinde yer alır. Bu kompleksin en büyük yapısı olan mabet, o dönemde yapılan devasa yapılardandır. İçinde Ahit sandığının bulunduğu ve yapının en sonunda yer alan kutsallar kutsalı bölümünde, Tanrı'nın heykeli veya önemli bir eşyası bulunmaz. Burada Tanrı'nın hizmetçisi veya meleği olarak görülen 2 varlığın heykeli bulunur. Kutsallar kutsalı bölümünden sonraki

bölüme kutsal yer adı verilmektedir. Kutsallar kutsalı ve kutsal yer bölümlerinde duvarlar süslemeli ve altın kaplamalıdır. Kutsal yerde, kutsallar kutsalı bölümünden farklı olarak pencereler yer almaktadır. Bu bölümde 10 adet şamdan ve takdime ekmeği masası bulunmuştur. Yapı girişinde eyvan olarak adlandırılan bölüm, kutsal alanı ayırmak için sütunlarla yükseltilmiş bir mekândır. Yapıda ayrıca hizmetçilerin ihtiyaçları için, araç-gereç depolamak amacıyla yapılan yan odalar ve kesilen kurbanları adamak için sunak alanları yer almaktadır (Güngör, 2005).

Şekil 2.8. Süleyman Mabedi temsili(Süleyman mabedi, 2023)

Süleyman Mabedinin ilk haline Birinci Tapınak ismi de verilmiştir. Bu yapı Babil orduları tarafından yıkılmış ve Yahudiler Babil sürgünüyle Kudüs'ten çıkarılmışlardır. Sonrasında Yahudiler Kudüs'e gelip yapıyı tekrar inşa etmişler ve bu yapıya İkinci Tapınak ismini vermişlerdir. Romalıların saldırısıyla bir daha yıkılan yapının günümüzde Kubbetüs Sahra adlı kutsal mekânın altında olduğuna inanılmaktadır. Yahudilerin inanışına göre Hz. Mesih gelip yapıyı inşa edecek ve yapı sonsuza kadar ayakta kalacaktır (Güngör, 2005).

Süleyman Mabedi Romalılar tarafından yıkıldıktan sonra kalıntılarının üzerinde kurban ibadeti yapılmaya çalışılsa da daha sonra bu ibadet yerini dua ibadetine bırakmıştır. Yahudiler için Süleyman Mabedi hâlâ önem arz etmekte olup dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan inananlar, ibadet etmek amacıyla sinagoglar inşa etmişlerdir (Eşmeli,2019).

Hristiyanlık dini Yahudilik dininden beslenmiş ve Filistin çevresinde ortaya çıkmıştır. Yahudilik, zaman geçtikçe çeşitli gruplara/mezheplere ayrılmıştır. Bu grupların çok azı, Hz. İsa'nın tebliğine olumlu bakarak onu peygamber olarak benimsemiştir. Yahudiler, Hz. İsa'ya inananlara Hristiyan diyerek Hristiyanlık dinine ismini vermiştir. Hristiyanlık dini Ortodoksluk, Protestanlık ve Katoliklik başta olmak üzere çeşitli mezheplere ayrılmıştır (Güç, 1993).

Hristiyanlık dini; tarihsel sıralamada Yahudilikten sonra gelmiş olan tek tanrılı dinlerin ikincisidir. İnananlar peygamber olarak Hz. İsa'yı benimsemiş ve Hz. İsa'ya gelen İncil'i kutsal kitap kabul etmişlerdir. Hz. İsa, Hz. Meryem'den mucize olarak babasız dünyaya gelmiştir ve 30 yaşına gelince peygamberliğini ilan etmesiyle Hristiyanlık dini ortaya çıkmıştır. Hristiyanlar tarafından sembol olarak kullanılan haç işareti; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ortaya çıkmış ve onun kurban oluşunu simgelemiştir (Üye, 2021).

Hristiyanlık; Ortadoğu'dan doğan, "teslis" inancına dayanan bir dindir. Teslis inancının temelindeki üç kişi: Tanrı, Hz. İsa ve Kutsal Ruh'tur. İnananlar tarafından; Tanrı baba, Hz. İsa Mesih (kurtarıcı) veya Tanrı'nın oğlu, Kutsal Ruh ise Tanrı'nın ruhu olarak benimsenmiştir. Tanrı olarak bilinen aslında bu üç kişinin birleşimidir (Sargın, 2012).

Hristiyanlıkta ibadetler; günlük, haftalık, yıllık olmak üzere üç çeşitten oluşmaktadır. Günlük ibadetler günü, genelde yedi bölüme ayırarak rahip ve cemaatle birlikte dua etme, İncil okuması yapma şeklindedir. Haftalık ibadet olarak Pazar günleri mabette, kutsal kitaptan okumalar ve ekmek-şarap ayini yapılmaktadır. Yıllık ibadetlerde ise bayram ve anma törenleri yapılmaktadır. Hristiyanlıkta mezheplerin özel günleri haricinde genellikle Noel/Christmas ve Paskalya Bayramları kutlanmaktadır. Noel Bayramı Hz. İsa'nın doğumu sebebiyle 25 Aralık'ta kutlanır, Paskalya Bayramı ise Hz. İsa'nın yeniden dirilişini sembolize eden bir kutlamadır. Oruç ve hac gibi ibadetler de bulunan bu dinde ayrıca ayinler yer almaktadır. Dine giriş için yapılması gereken önemli ayin: vaftiz etmektir. İbadethanenin içerisinde vaftiz kurnası adı verilen yerde icra edilen bu ibadet; bebeklerde suya daldırılarak veya su serpilerek, yetişkin bireylerde sadece üzerine su serpilerek gerçekleştirilir ve günahlardan arınmak için yapılmaktadır. Evlilik ve ölüm töreni, ekmek-şarap ayini, günah çıkarma, dua etme gibi birçok ayin cemaatle yapılır. Önemli dini ayin ve ibadetler için Hristiyanlar tarafından kilise adı verilen ibadet mekânları inşa edilmiştir (Aydın, 1998).

2.2.2. Hristiyanlıkta İbadethanelerin Tarihçesi

Hristiyanlar ilk zamanlarda, mabet olarak Yahudilerin ibadet mekânlarını tercih etmişlerdir. Hristiyanlık dinindeki Hz. İsa'yı kutsal kabul etmek gibi dini farklılaşmalar sonucu Yahudiler, Hristiyanların sinagoglara girmesine izin vermemişlerdir. Bu nedenle Hristiyanlar, kendilerine ait evlerde toplanıp ibadet etmişlerdir. Hristiyanların bilinen ilk ibadet evi Suriye'de bulunan 3.yy'da inşa edilen Duro Europos Evi'dir (Aydın, 1998).

Şekil 2.9.Duro Europos evi (Duro Europos Evi, 2023)

Evlerde gizli bir şekilde ibadetlerini yapan Hristiyanlar, Milan Fermanı ile kendilerine özgü ibadet mekânları olan kiliseleri ortaya çıkarmışlardır. Dünyanın farklı yerlerindeki inananlar, Roma bazilikalarından esinlenerek birçok kilise inşa edip Hristiyanlığı yaymışlardır (Aydın, 1998).

7.yy' da peygamberi Hz. Muhammed tarafından Arabistan Yarımadası'ndan tüm dünyaya yayılan İslam dini, tek tanrılı dinlerin sonuncusudur. İslam kelimesi barış, teslimiyet gibi anlamlara gelmektedir. Müslümanlar tevhid inancına sahip olup sadece Allah'ı yaratıcı olarak kabul ederler ve Allah'la kul arasına aracı kabul etmezler. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. İslam dini dört mezhebe ayrılmıştır. Bunlar: Hanefilik, Şafiilik, Malikilik ve Hanbelilik'tir. İnanç konusunda hemfikir olan bu mezhepler ibadetleri uygulama konusunda farklılıklar içermektedirler (Sargın, 2012).

610 yılında Hz. Muhammed'e vahiy gelmesiyle ortaya çıkan İslam dini, Yahudilik ve Hristiyanlığın ardından gelmiştir. Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim vahiyle geldiği günden beri değişikliğe uğramamış tek kutsal metin olarak kabul edilmektedir. Hz. Adem' den başlayarak tüm peygamberleri kabul eden inananların

kutsal mekânları Mekke’de bulunan Kâbe’dir. Kâbe’nin dünyadaki ilk inşa edilmiş mabet olduğuna inanılmaktadır (Üye, 2021).

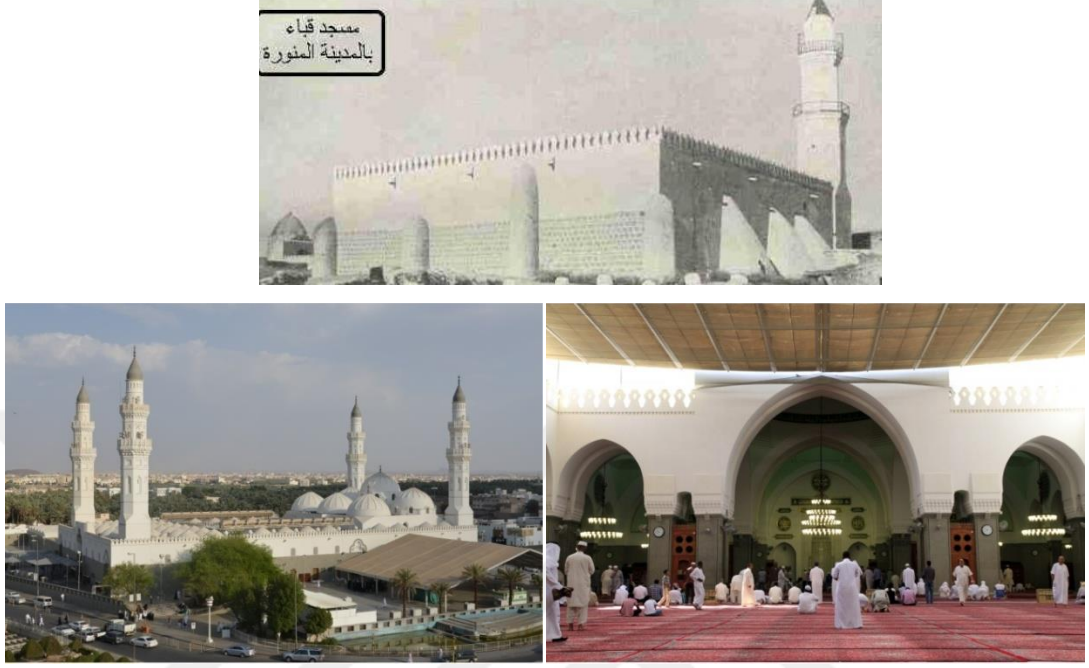
Şekil 2.10. Kâbe (Kâbe, 2023)

İslam dininde temel ibadetler vardır. Bunlar: namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, kurban kesmek, hacca gitmektir. Bunlar arasında yer alan 5 vakit namaz ibadeti bireysel yapıldığı gibi cemaat şeklinde de yapılmaktadır. Müslümanlar için en önemli gün olan Cuma gününde inananlar Cuma Namazı kılmak için bir araya gelirler. Namaz kılmak isteyen Müslümanlar kıbleleri olan Mekke şehrindeki Kâbe’ye doğru dönerek ibadetlerini eda ederler. Oruç ibadeti Ramazan Ayı boyunca imsak vaktinden iftara kadar hiçbir şey yiyip içmemek şeklinde yapılır. Zekât ibadeti her zengin Müslümanın malını fakirlerle paylaşması anlamına gelir. Kurban ibadeti belirli miktarda servete sahip olanlar tarafından Zilhicce ayında küçükbaş veya büyükbaş hayvanı kesmek şeklinde gerçekleştirilir. Hac ise her Müslümanın ömründe bir kez yapması gereken bir ibadettir. Kâbe’yi tavaf edip Kurban kesilerek eda edilen bu ibadet İslam dünyası için birlik beraberlik duygusunu geliştirir (Sargın, 2012).

2.2.3. İslamiyet’te İbadethanelerin Tarihçesi

İslam dininde cemaat şeklinde ibadet etmek için ilk zamanlarda mescit adı verilen küçük ibadet mekânları yapılmıştır. Hz. Muhammed ve inananların Mekke şehrinden

Medine'ye hicreti sırasında inşa ettiği İslam dininin ilk ibadet mekânı Küba Mescidi'dir. İlk olarak kare biçimde planlanan yapı, zamanla değişim ve dönüşüme uğrayarak genişletilmiştir (Üye, 2021).

Şekil 2.11. Küba Mescidi dış ve iç mekânı (Küba Mescidi, 2023)

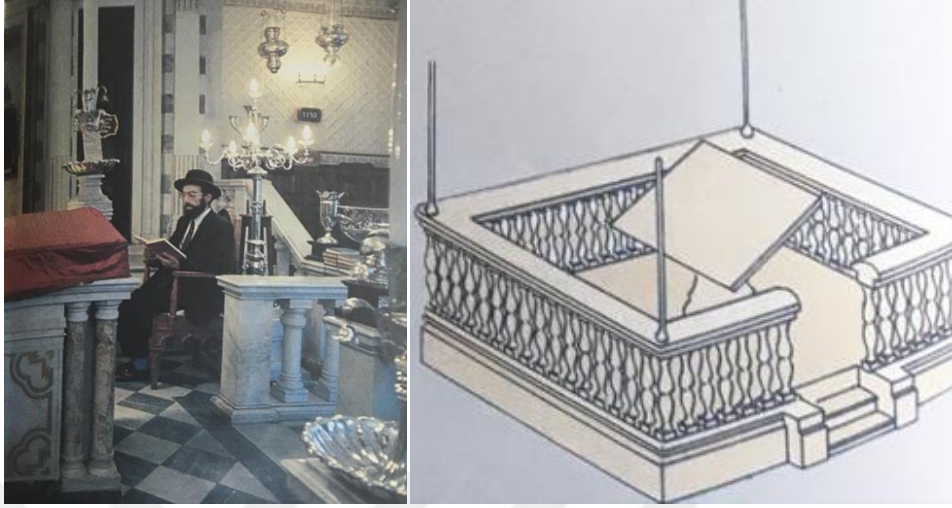
Müslümanlar İslamiyet'in ilk yıllarında mescit yapılarında ibadet etmişler, inananların çoğalmasıyla cami yapımına geçmişlerdir. Günümüzde mahallelerde halen mescit yapıları gözlenmektedir. Sonraki zamanlarda cami yapıları inşa edilmiştir.

2.3. Sinagogların Genel Mimari Özellikleri

Sinagog terimi Yunanca ‘synagoge’den (toplanma yeri) gelen, Yahudilerin toplandığı sosyal, kültürel ve dini mekânlara verilen isimdir. Sinagog ya da havra olarak adlandırılan ibadethaneler yapıldığı yere ve döneme göre farklı tarzlarda inşa edilmişlerdir. Sinagogların genelgeçer bir mimari tarzları olmamakla birlikte hepsinde ortak olan başlıca bölümleri bulunmaktadır. Bölümler içerisinde en önemlisi Kudüs yönünde bulunan ‘Aron ha Kodeş’/‘Ehal’ ismi verilen dolap ya da hücredir. Burada kutsal sandık içerisinde Tevrat bulunmakta ve inananlar Kudüs’e dönerek kutsal kitaplarını okumaktadırlar. Bu kutsal sandıklar önceki dönemlerden miras kalmıştır (Güç, 1993).

Bima adı verilen bölüm, kenarları korkulukla çevrili, birkaç basamaklı, tevratın/torahın din adamlarınca okunduğu kısımdır (Şekil 2.12). Bu bölüm sinagogun

ortasında bulunur. Bima genellikle ehlin önünde Kudüs’e doğru konumlanır. Bir kişilik ya da birkaç kişilik tasarlanan bu bölümün üzeri kubbe veya tonozla vurgulanır (Türkoğlu, 2001).

Şekil 2.12. Bima bölümü (Lange,1987)

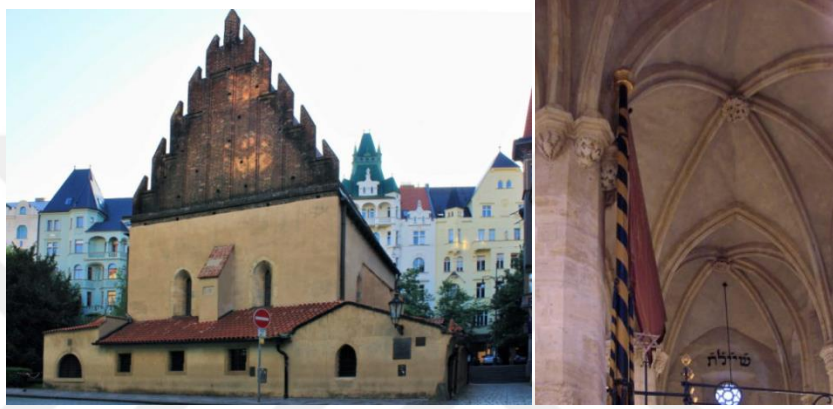
Bazı sinagoglarda “Ezrat Nasim” isimli kadınlar mahfili yer alır (Şekil 2.13). Erkeklerle kadınların bir arada ibadet etmemeleri gerektiği düşüncesinden yola çıkarak yapılan bu bölüm üst katta bulunur veya aynı katta arka bölümde perdeyle/sütunlarla ayrılabilir (Türkoğlu, 2001).

Şekil 2.13. Ezrat Nasim bölümü (Lange,1987)

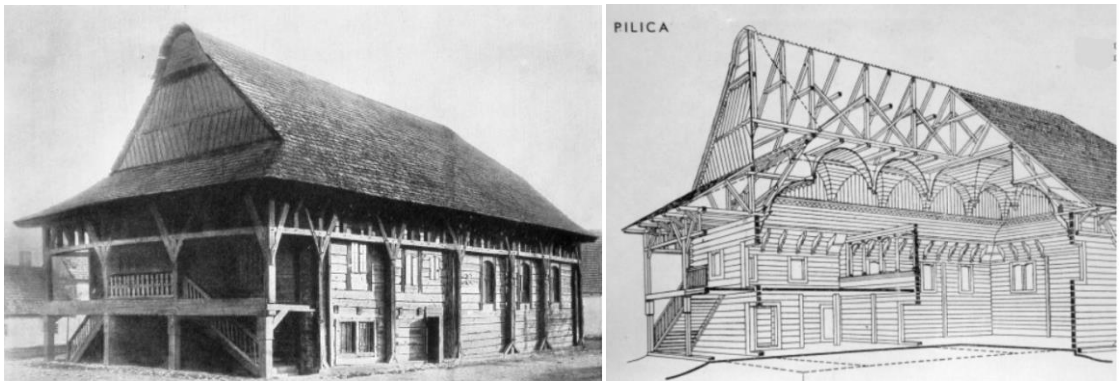
Çeşitli mimari tasarımları olan sinagogların belirli bir büyüklüğü veya biçimi yoktur. Erken dönemde daha küçük ve gizlenmiş şekilde yapılan sinagoglar; sonraki dönemlerde özellikle çoğunluğu Yahudi olan yerleşimlerde, gösterişli büyük yapılar şeklinde inşa edilmiştir. Sinagog yapısında ibadet mekânları dışında genellikle çalışma odası, kütüphane, banyo, spor aktiviteleri için mekânlar bulunmaktadır. 13. yy’da yapılan sinagoglar genelde küçük ve gösterişsiz yapılar olarak inşa edilmiş, tasarımında

aynı dönemde yer alan gotik ve romanesk stillerden pek yararlanılmamıştır. Bu dönemde yapılan sinagoglardan Prag şehrindeki Old-New Sinagogu, diğerlerinden farklı olarak büyük ve gösterişli şekilde inşa edilmiştir. Bunun nedeni Yahudi mahallesinde yer almasıdır. Sinagog farklı zamanlarda büyütülerek bugünkü halini almıştır (Lange,1987). Yapının ortasında bima bölümü yer alır ve yapı tonozlarla taşınmıştır. Bitki motifleriyle ve vitraylarla süslenen sinagogda kadınlar mahfili sonradan eklenmiştir. Old-New Sinagogu'nun dış kısmında ilgi çeken yer tuğladan yapılmış alınlık kısmıdır ve burası 15. yy'da yapıya eklenmiştir (Şekil 2. 14).

Şekil 2.14. Old-New Sinagogu (Old-New sinagogu, 2023)

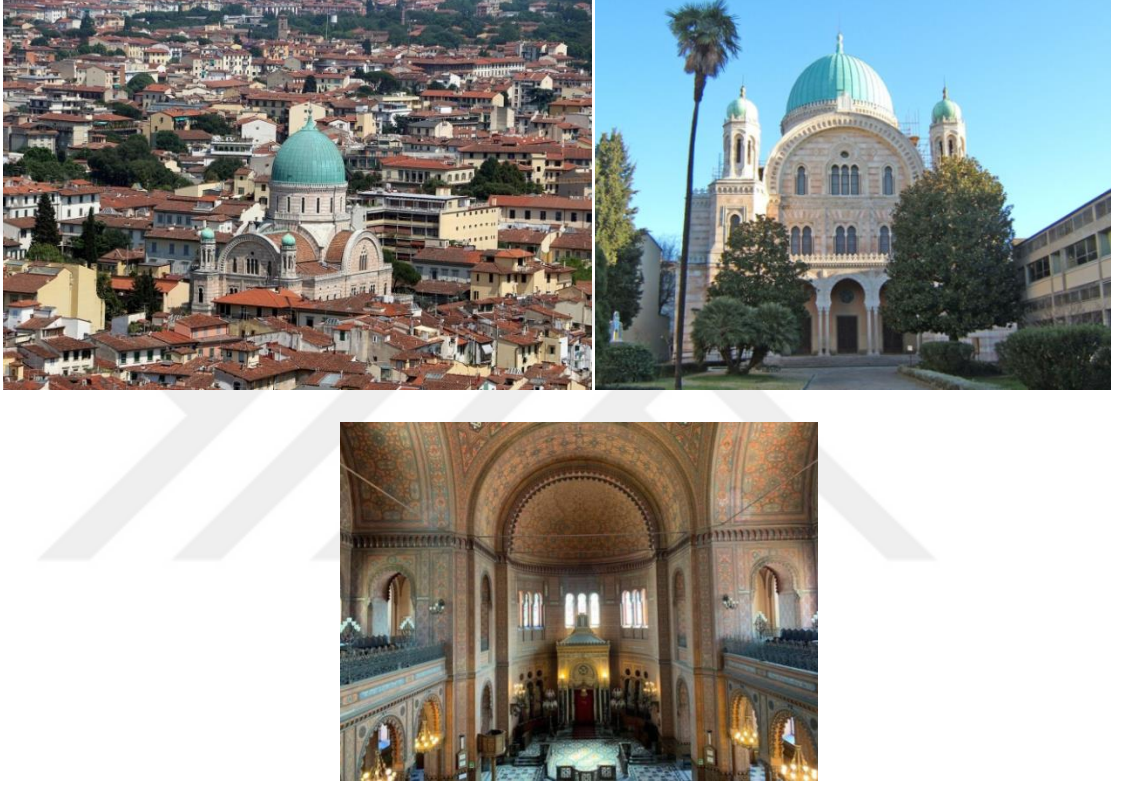
Geleneksel olarak ahşaptan inşa edilen erken dönem sinagog yapısı (Şekil 1.15) 17. yy'da yapılmıştır. Üçgen alınlıklı çatının altındaki tonozlarla yapı güçlendirilmiştir. 2 kattan oluşan sinagogun 2. katında sütunlarla taşınan ezrat nasim (kadınlar mahfili) yer almaktadır. Yapı 2. Dünya Savaşı'nda tahrip edilip yıkılmıştır ve geleneksel sinagogların hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır (Lange, 1987).

Şekil 2.15. Geleneksel ahşap sinagog (Sinagog, 2023)

18. yy'da sinagog tasarımında, Hristiyanların Gotik mimarisine karşı Fas mimarisi tercih edilmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Floransa'daki Yeni Sinagog'dur.

Sinagog, İstanbul'daki Ayasofya Camisi'nden esinlenilerek haç şeklinde planlanmıştır (Lange,1987). Yapının kemerli girişi ve anahtar deliği şeklinde vitray pencereleri, Fas mimarisinden etkiler taşır. Sinagogun ortasında büyük bir kubbe ve bima alanını vurgulamak için yarım kubbeden yararlanılmış ve yapı 2 kubbeyle birlikte 3 tarafındaki tonozlarla taşınmıştır. Yapının iç kısımları mozaik, duvar resimleri ve altın kaplamalarla süslenmiştir. Sinagog 2 katlıdır ve ezrat nasim/kadınlar mahfili yapının 2. katında yer alır. Bu alan sütunlarla taşınmış, asma kat şeklinde tasarlanmıştır (Lange, 1987).

Şekil 2.16. Floransa'daki Büyük Sinagog(Büyük sinagog, 2023)

2.4. Kiliselerin Genel Mimari Özellikleri

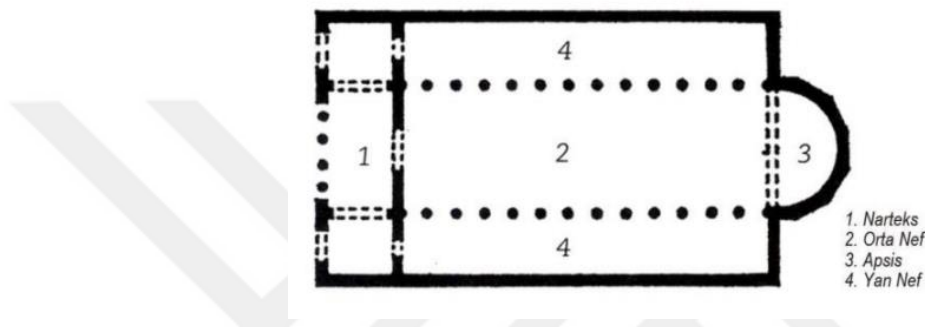
Kilise kelimesi, Yunanca “ekklesia” sözcüğünden gelmektedir. Eski Yunan site devletlerinde halkın davet edilmesi anlamına gelen bu sözcük sonradan Hristiyanların ibadet etme mekânları için kullanılmıştır (Güç, 1993).

Kilise kelimesi, cemaat, mezhep gibi birçok anlama gelmekle birlikte genel olarak Hristiyanların ibadet ettiği yere verilen isimdir. Yahudilikten Hristiyanlığa geçen inananlar, ibadetlerini ilk dönemlerde sinagoglarda yapmışlardır. Sonraki dönemde Yahudilerin baskısı sonucu sinagoglara girmelerine izin verilmeyen Hristiyanlar, evlerde toplanıp ibadetlerini icra etmişlerdir. İmparator Konstantinos 4. yy'da

Hristiyanlara kendi ibadethanelerini yapmaları için izin vermiş böylece kilise mimarisi ortaya çıkmıştır (Aydın, 2002).

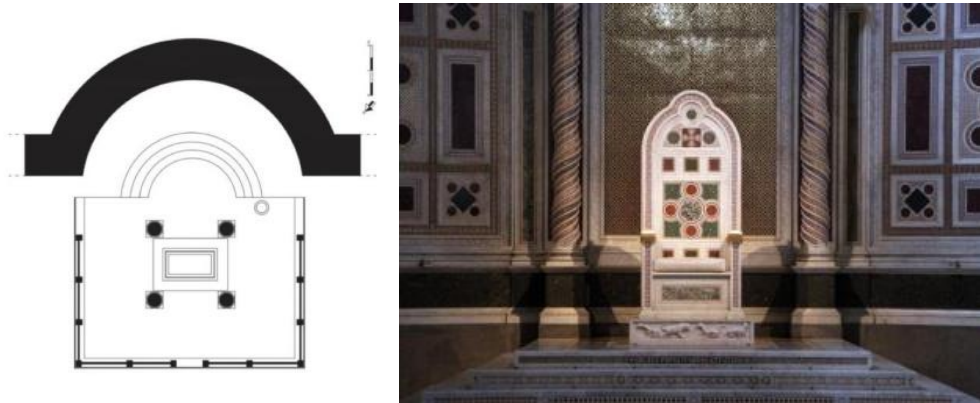
Hristiyanlık tarihi boyunca kiliseler bazilika, merkezi planlı ve karma planlı olmak üzere üç ana planlamayla inşa edilmiştir.

Hristiyanlar ilk dönemlerde sinagoglarda ibadet ettiklerinden dolayı kilise mimarisinin şekillenmesinde sinagoglar etkili olmuştur. Bazilika planında yapılan kiliselerde; girişte narteks, orta kısımda ve yanlarda sütunlarla ayrılmış nef bölümü ve girişin karşısında yarım daire şeklinde apsis bölümü yer almaktadır (Üye, 2021).

Şekil 2.17. Bazilika planlı kilise bölümleri (Üye, 2021)

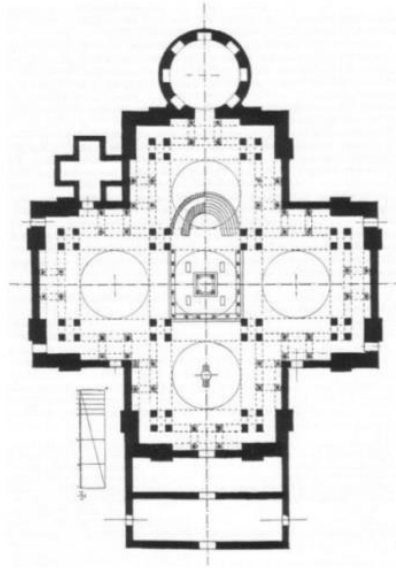
Kiliselerin farklı planlama tarzları olmasına rağmen belirli bölümleri bulunmaktadır. Kilisenin en önemli kısmı yarım daire şeklinde birkaç basamaktan oluşan apsis kısmıdır. Din adamları bu bölümde oturarak halkla birlikte ibadetlerini icra etmektedir. Basamakların en üst kısmında psikoposun oturduğu katedra kısmı bulunmaktadır (Üye, 2021).

Şekil 2.18. Apsis ve katedra kısmı (Üye, 2021)

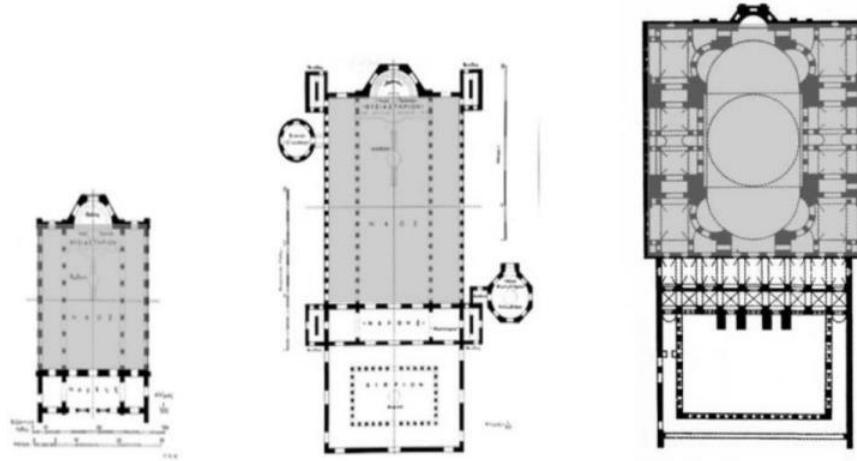
Çeşitli formlardaki kiliselerin üzerinin kubbe ile örtülmesiyle merkezi planlı kiliseler tasarlanmıştır. Yapının merkezinde bir kubbe, yan taraflarında küçük kubbeler

şeklinde inşa edilmiştir. Merkezi planlı kiliselerin kapı ve pencere açıklıkları yuvarlak kemerlerle geçilmiştir (Üye, 2021).

Şekil 2.19. Merkezi planlı Havarium Kilisesi (Üye, 2021)

Bazilika plan ile merkezi planın birleşimi olan karma planlı kiliselerin en önemli örneği Ayasofya'dır. İlk yapıldığında bazilikal planlı olarak tasarlanan kilise, çıkan yangınla tahrip olmuş, kubbe ve yarım daireler ile örtülerek merkezi planlı kiliseye çevrilmiştir (Üye, 2021).

Şekil 2.20. Karma planlı Ayasofya Cami'nin tarihsel süreçte değişimi (Üye, 2021)

Hristiyanların ibadet etme mekânları olan kiliseler, geçmişten günümüze mimari açıdan değişim göstermiştir. İlk dönemlerde kiliseler; küçük bir şekilde planlanmış, bir odadan oluşmuştur. Sonrasında iki odalı mekânlara dönüşen kiliselerin merkezinde

Tanrıya adak kesilen sunak bölümü ve din adamlarının dua okuduğu kürsü bölümü bulunmaktadır. Roma'nın büyümesi ve imparatorluğa dönüşmesiyle kilise mimarisi de gelişmeye başlamış ve küçük boyutlu yapılardan devasa boyuttaki yapılara dönüşmüştür. Hristiyanlar için önemli olan haç sembolü, kiliselerde daha çok kullanılmıştır (Sargın, 2012).

Kiliseler geçmişten günümüze coğrafi, sosyal, ekonomik açıdan birçok faktöre bağlı olarak inşa edilmiştir. İlk kilise yapısının Antakya'da bulunan Saint Pierre Mağara Kilisesi olduğu kabul edilmektedir (Üye, 2021).

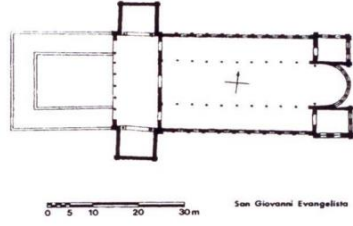
Hristiyanların ilk yaşadıkları yer Filistin çevresinde yer almaktadır. Karışıklıklar sebebiyle sürgün edilen ve Antakya'ya gelen inananların başında bulunan Aziz Petrus/Saint Pierre, 4. yy'da Hristiyanların ilk mağara kilisesi olan Saint Pierre Kilisesi'ni inşa etmiştir (Bengisu, 2020).

Şekil 2.21. Saint Pierre Kilisesi (Saint Pierre Kilisesi, 2023)

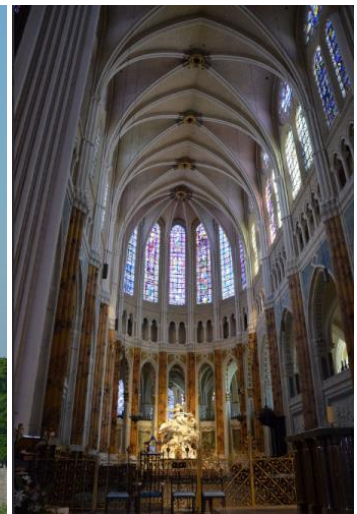
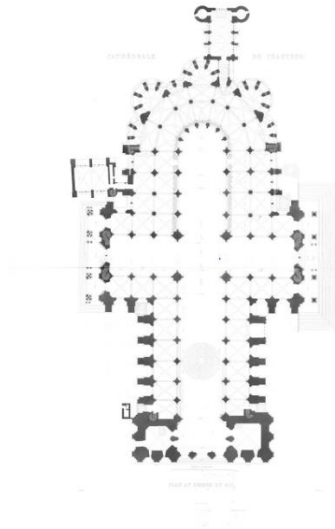
Mağara kiliselerinden sonra bazilika planında yapılan kiliseler, Yunan mimarisinin megaron tipli yapılarından esinlenilerek yapılmıştır. Dikdörtgen veya kare şeklinde planlanan bu yapıların içerisinde ibadetlerin ve okumaların yapıldığı büyük bir salonla küçük odalar yer almaktadır. Vaftiz etmek, kurban kesmek gibi çeşitli ayinler ve ibadetler kilise iç mekânlarının oluşmasında etkilidir (Üye, 2021).

İtalya'da 424-434 yılları arasında yapılan San Giovanni Evangelista Kilisesi üç nef, apsis, naos ve narteks kısımlarından oluşmaktadır. Yan neflerinde ibadet etmek ve din adamlarının dinlenmesi için birçok oda bulunmaktadır. İbadet mekânlarından ayrı olarak kütüphanesi de olan kilise birçok kez yenilerek günümüze kadar gelmiştir (Erbilgin, 2017).

Şekil 2.22. San Giovanni Evangelista Kilisesi plan ve iç mekânı (Erbilgin, 2017)

Notre Dame Chartres Kilisesi 1194-1250 yılları arasında Fransa’da inşa edilmiştir. Yüksek yapılarla kendini gösteren Gotik mimarinin en güzel örneklerinden biri olan kilisenin cepheleri heykellerle süslenmiş, yapı kemerli uçan payandalarla desteklenmiştir. Yapının girişinde 2 kule ve gül pencere bulunmaktadır. Kilisenin içi vitraylarla süslenmiş ve yapı tonozlarla güçlendirilmiştir (Altan, 2015).

Şekil 2.23. Notre Dame Chartres Kilisesi plan ve görünüşleri (Notre dame chartres kilisesi, 2023)

17. yy'da yapılan San Agnes Kilisesi gösteriş ve hacimsellik esasına dayanan Barok mimarisiyle inşa edilmiştir. Işık oyunları ve iç mekândaki gösterişli figürlerle yapının içi hareketlendirilmiştir. Kubbenin etrafı kolonlarla konumlandırılmış bu da yapının ortasının daha geniş olmasını sağlamıştır (Altan, 2015).

Şekil 2.24. San Agnes Kilisesi Plan ve Görünüşleri (San Agnes Kilisesi, 2023)

2.5. Camilerin Genel Mimari Özellikleri

Arapça “cem” kökünden gelen cami kelimesi “derleyen, toplayan” anlamına gelmektedir. İlk zamanlarda Cuma namazı kılınan büyük mekânlar için El Mescidül Cami tamlaması kullanılmıştır. Sonrasında Cuma namazı kılınan yerlere cami; daha küçük, Cuma namazı kılınmayan mekânlara ise mescid ismi verilmiştir. Mescid, secde kelimesinden türemiş olup secde edilen yer anlamına gelmektedir (Önkal ve Bozkurt, 1993).

Camilerde genel olarak avlu, şadırvan, kadınlar mahfili, minber, mihrap bölümleri yer almaktadır. Cami girişinde açık, yarı açık ya da kapalı olarak tasarlanan bölüm avlu kısmıdır. Cami içerisine sığmayan cemaat bu bölümde namazını kılmaktadır. Ayrıca cenaze namazları da bu bölümde kılınmakta cenazenin konulup cenaze namazının kılınması için musalla taşı burada yer almaktadır (Sargın, 2012).

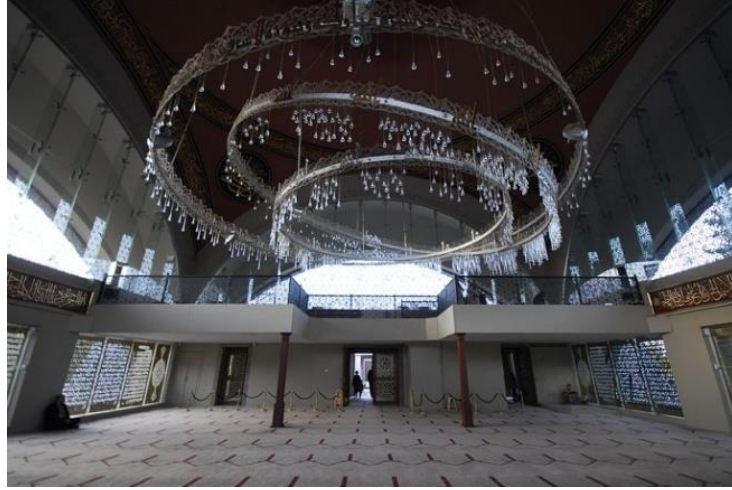
Şekil 2.25. El Ezher Camisi ve Selimiye Camisi avlu kısmı (Salimi, 2013) (Selimiye cami avlusu, 2023)

Farsca ab(su) ve dest(el) kelimelerinden oluşan abdest sözcüğü Müslümanlar için ibadetin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Önemli bir ibadet olan abdestin alınması için camilerde genellikle şadırvan adı verilen muslukların ve oturakların bulunduğu bölüm yer almaktadır. Bazı camilerde ise şadırvan bulunmayıp oda şeklinde tasarlanan abdesthane bölümü vardır (Sargın, 2012).

Şekil 2.26. Yeni Camisi Şadırvanı, Sultan Kabus Büyük Camisi abdest bölümü (Abdest bölümü, 2023) (Sargın, 2012)

Kadınların namaz kılması için ayrılan bölüme kadınlar mahfili denir. Bu bölüm Sünni ve Şii mezhebine inananların camilerinde farklı tasarlanmaktadır. Sünni mezhebinden olan bölgelerde kadınlar mahfili, kadınların erkeklerden ayrı bir yerde ibadet etmeleri için üst katta, galeri şeklinde tasarlanmıştır. Şii mezhebine inananların cami planlamasında ise kadınların namaz kılmaları için ayrı bir bölüm yoktur. Kadınlar erkeklerle aynı ortamda, erkeklerin arkasında durarak ibadetlerini yerine getirmektedir (Sargın, 2012).

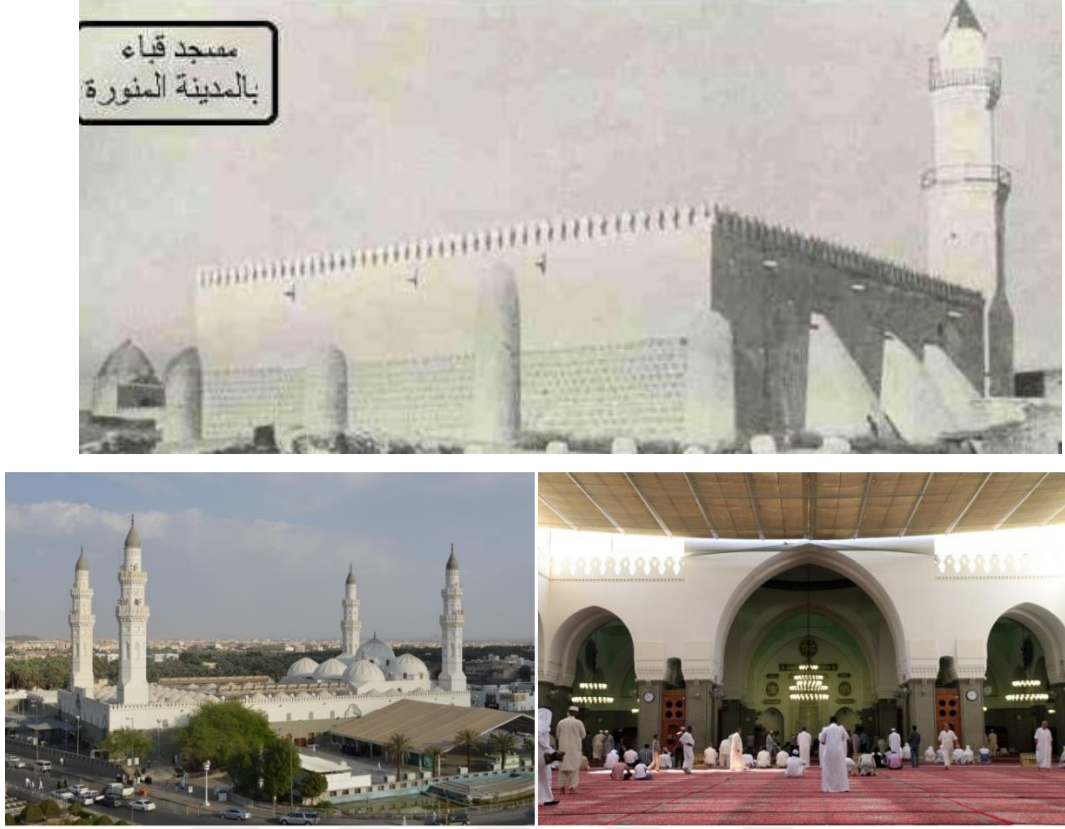
Şekil 2.27. Şakirin Camisi kadınlar mahfili (Kadınlar mahfili, 2023)

Camilerde minber bölümü yüksek yer anlamına gelen, merdivenlerle çıkılan bölümdür. Bu bölümde imam, Cuma namazı ve Bayram namazlarında cemaate hutbe okur. Müslümanlarda kible Mekke’de bulunan Kâbe’yi gösterir; namaz kılmak için bu yöne dönülür. Mihrap bölümü ise caminin kiblesini gösteren ana unsurdur. İmam bu alanda cemaatin önünde durarak namazı kıldırır. Mihrap bölümü çeşitli süslemelerle vurgulanmıştır (Sargın, 2012).

Şekil 2.28. Solda Ümeyye Cami minberi, sağda Şakirin Camisi mihrabı (Sargın, 2012)

İslam dininde cemaat şeklinde ibadet etmek için ilk zamanlarda mescit adı verilen küçük ibadet mekânı yapılmıştır. Müslüman sayısının artmasıyla mescit yerine camiler inşa edilmiştir. Hz. Muhammed ve inananların Mekke şehrinden Medine’ye hicreti sırasında inşa ettikleri İslam dininin ilk ibadet mekânı Küba Mescidi’dir. İlk olarak kare formunda planlanan yapı, zamanla değişim ve dönüşüme uğrayarak genişletilmiştir (Üye, 2021).

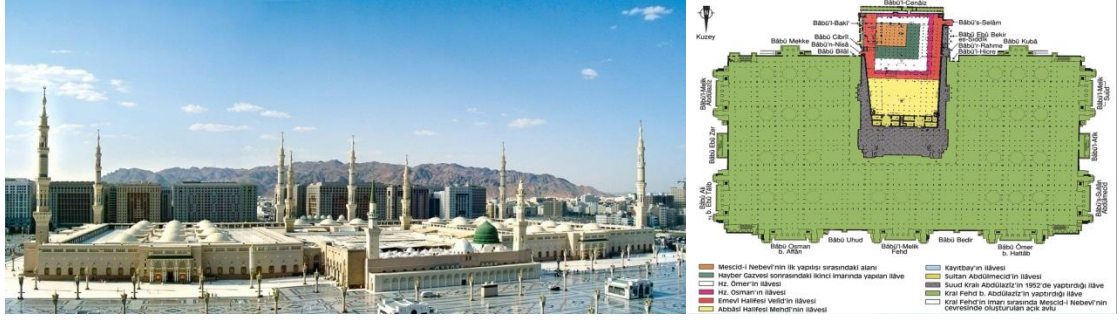
Şekil 2.29. Küba Mescidi dış ve iç mekânı (Küba mescidi, 2023)

Mescid-i Nebevi, İslam tarihinde inşa edilen ilk cami olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok fonksiyonu olan cami, hem ev hem de suffa adı verilen okul olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen formda inşa edilen yapının ortasında geniş bir avlu bulunmaktadır. Yapı taş temeller üstüne kerpiç duvarlarla inşa edilmiştir. Peygamberimizin ailesinin kaldığı odaların üstü hurma dallarıyla örtülmüştür. Hz. Muhammed cuma namazında bir kütüğün üstünde hutbe vermiştir. Günümüzdeki minber bu şekilde ortaya çıkmıştır (Salimi, 2013).

Şekil 2.30. Mescidi Nebevi'nin ilk hâli ve planı (Salimi, 2013)

Mescidi Nebevi; Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından çeşitli değişim ve genişletme çalışmaları yapılarak günümüze gelmiştir.

Şekil 2.31. Günümüzde Mescidi Nebevi ve Planı (Mescidi nebevi, 2023)

Emeviler (661-750) zamanında yapılan ve daha sonra inşa edilen camilerin planlarına öncülük eden Şam Emeviye Camisi(634) ilk anıtsal cami olarak karşımıza çıkar. Cami, Romalılar için önemli olan Jüpiter Tapınağı'nın bulunduğu yere inşa edilerek daha önemli hâle gelmiştir. Emeviye Camisi'nin duvarları, Jüpiter Tapınağı'nın temelleri üzerine inşa edilmiştir. Mihrap, minber, minare bölümleri ilk kez Emeviye Camisi'nde bulunur. 3 minaresi ve 4 giriş kapısı bulunan cami, dikdörtgen planlıdır ve mihrabın önünde kubbe vardır. Cami'nin ortasında büyük bir avlu, avlunun ortasında şadırvan yer almaktadır (Salimi, 2013).

Şekil 2.32. Şam Emeviye Camisi (Şam Emeviye Camisi, 2023)

Abbasiler(749-1258) döneminde, ordu için inşa edilen Samarra Ulu Cami, dünyanın en geniş camisi olma özelliğini taşımaktadır. Samarra şehri, Abbasi devletinden sonra herhangi bir devletin yönetimine geçmemiştir. Bu yüzden Samarra Ulu Cami, saf Abbasi mimarisini yansıtmaktadır.150.000 kişilik cami, 240 metre

boyunda ve 156 metre enindedir. Günümüzde sadece dış duvarları ve minaresi ayakta kalan caminin, tuğla ve kerpiçten yapılmış helezon şeklinde alttan üste doğru daralan ilginç bir minaresi vardır. Minareye rampadan çıkılmaktadır, bu bölüm düşman saldırısından haberdar olmak için gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır (Salimi, 2013).

Şekil 2.33. Samarra Ulu Camisi (Samarra Ulu Camisi, 2023)

Büyük Selçuklu Devleti zamanında yapılan önemli camilerden biri İsfahan Cuma Camisi'dir. Camide mihrabın önünde kubbe yer almaktadır. İsfahan Cuma Camisi'nin 4 eyvanlı avlusu bulunmaktadır. Sivri kemerlerle yapılmış duvarlar Selçuklu mimarisine uygun dekoratif süslemelerle donatılmıştır (Çoruhlu, 2000).

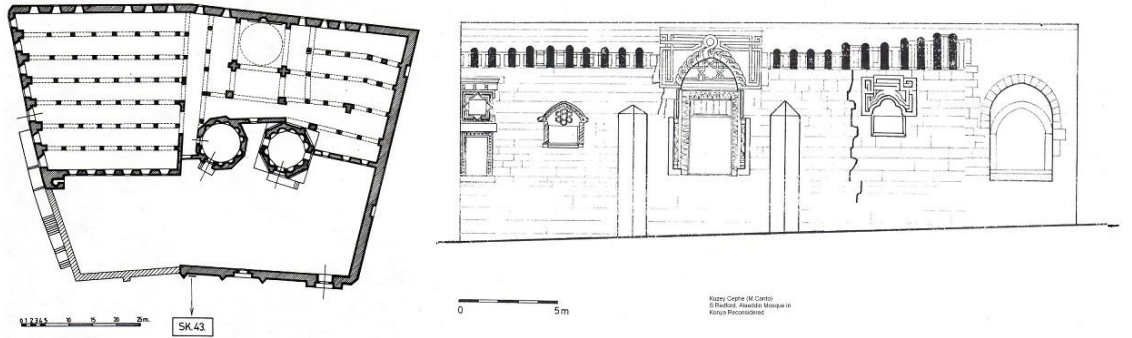
Şekil 2.34. İsfahan Cuma Camisi (İsfahan Cuma Camisi, 2023)

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılan camilerde mihrabın önüne kubbe yerleştirilmiştir. Dikdörtgen planlı bu camilerde, çok sayıda kolon yer almaktadır. 12.

yy' da inşa edilen Konya Alâeddin Camisi bu örneklerden biridir. Kolonlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Bir tane minaresi bulunan caminin avlusunda iki kümbet yer almaktadır (Salimi, 2013).

Şekil 2.35. Konya Alâeddin Camisi (Konya Alâeddin Camisi, 2023)

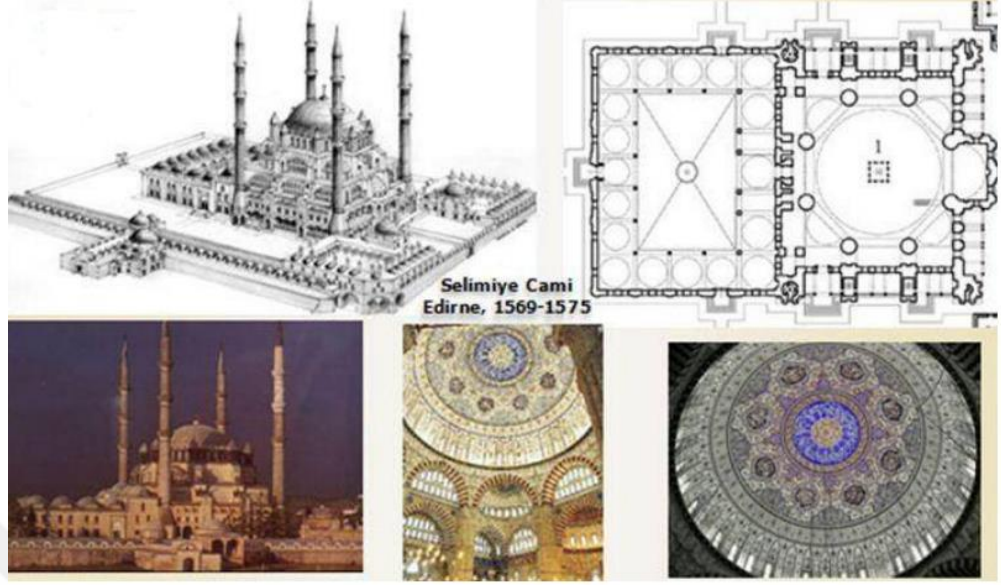

Şekil 2.36. Konya Alâeddin Camisi'nin planı ve kuzey cephesi (Konya Alâeddin Camisi, 2023)

Selimiye Camisi, 16. Yy 'da Mimar Sinan'ın ustalık eseri olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı caminin içinde sıbyan mektebi ve medreseler vardır. Klasik Osmanlı eseri olarak karşımıza çıkan caminin köşelerinde çeyrek kubbeler yer almaktadır. 8 ayağa oturtulan Selimiye Camisi'nin kubbe çapı 31,28 metredir (Salimi, 2013).

Osmanlı Klasik Dönemi'nin zirvesi sayılan Selimiye Camisi'nde, merkezi bir kubbe sekiz ayakla taşınmıştır. Ana kubbeden küçük dört yarım kubbe harimin dört

köşesine yerleştirilmiştir. Mihrap kiliselerin apsis bölümü şeklinde tasarlanmıştır (Akar, 2019).

Şekil 2.37. Selimiye Camisi'nin plan görünüş ve iç mekânı (Salimi, 2013)

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

“İbadet Yapılarında Tasarım Sorunsalı” araştırma konusu hakkında yapılmış olan çalışmalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Konuyla ilgili kitap, dergi, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri, internet kaynaklarından bilgiler alınmıştır. Gerekli yurtiçi ve yurtdışı literatür taranmıştır. Ülkemizde ve yurtdışında tasarlanmış ibadet yapıları üzerinden detaylı incelemeler yapılmıştır. Bu kapsamda Anabilim Dalı’nın görsel ve yazılı arşiv kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Genel Bilgiler bölümünde ibadet ve ibadethane kavramları açıklanmış, ibadet yapılarının tarihçesi çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde ibadethanelerin tarihçesi şeklinde ikiye ayrılarak kronolojik olarak sıralanmıştır. Tek tanrılı dinler de kendi içinde Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te ibadethanelerin tarihçeleri olarak ayrılıp irdelenmiştir. Bir diğer başlık ibadethanelerin genel mimari özellikleri olarak belirlenmiştir. Burada sinagog, kilise ve camilerin iç mekânlarında hangi bölümlerin olduğu açıklanmış ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Ayrıca sinagog, kilise ve camilerin mimari olarak geçmişten günümüze değişimleri ön plana çıkarılmıştır. Araştırma bulguları kısmında sinagog, kilise ve cami örneklerinin plan, cephe, malzeme özellikleri mimari açıdan yorumlanmıştır. Yapıların künye bilgileri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Yapıların mimari yaklaşımları karşılaştırılmıştır. Bu bilgiler ışığında sonuç kısmı oluşturulmuştur.

3.2. Yöntem

Yurtiçi ve yurtdışından gerekli literatür taraması yapılarak ibadet yapıları hakkında bilgiler edinilmiştir. Goldstein Sinagogu, Beth Sholom Sinagogu, Nazareth Illit Sinagogu, Askeri Subay Akademisi Sinagogu, Heichal Yehuda Sinagogu, Ulm Sinagogu, Ronchamp Kilisesi, Presbiteryen Kilisesi, Gözyaşı Meryem Ana Kilisesi, Riola Cemaati Kilisesi, New York Kilisesi, Martin Luther Kilisesi, Community Kilisesi, Djenne Ulu Camisi, Kınalıada Merkez Camisi, Kocatepe Camisi, Faysal Camisi, TBMM Camisi, Strasbourg Camisi, Sancaklar Camisi, Köln Merkez Camisi, Mohammad Hanif Jame Camisi, Çamlıca Camisi, Taksim Camisi yapıları plan, cephe kurgusu ve malzeme açısından mimari özellikleri karşılaştırılarak incelenmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Modern Sinagog Tasarımları

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilerlemeye olan inanç ile birlikte modernizmin benimsenmesi ibadet yapılarının tasarımlarında da yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, 20.yüzyılın ortalarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan tarihsel süreçte İsrail, ABD ve Almanya'da inşa edilmiş sinagoglar irdelenmiştir.

4.1.1. Goldstein Sinagogu (1957)

Şekil 4.1. Goldstein Sinagogu (Goldstein Sinagogu, 2023)

Yapı, mimar Heinz Rau ve David Reznik tarafından 1957 yılında Kudüs'te inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Kudüs İbrani Üniversitesi Givat Ram Kampüsü'nde yer alan sinagogun mimarları Heinz Rau ve David Reznik'tir. 1957 yılında inşa edilen sinagog, tek kubbeli bir kabuktan oluşmaktadır. Ana mekân yuvarlak bir plana sahiptir. Mekânı saran kabuk, zemine sekiz adet kemerle bağlanmıştır. Bu kemerler sayesinde iç mekân (Şekil 4.2)

doğal ışık almaktadır. Kadın ve erkekler için ibadet alanı aynı mekândadır ve aralarında ahşap paravan vardır (Goldstein Sinagogu, 2023).

Şekil 4.2. Sinagogun iç mekânı (Goldstein Sinagogu, 2023)

Yapı iki bölümden oluşur: kabuk kısmı ve alt yapı. Yapının kabuk kısmının altyapıdan ayrı olarak tasarlanması manevi dünyanın maddi dünyadan farklı olduğunu göstermektedir. Kabuk betonarme, kabuğun altında kalan kısım ise cam malzemeden yapılmıştır (Şekil 4.3) (Goldstein Sinagogu, 2023).

Şekil 4.3. Goldstein Sinagogu görünüşü (Goldstein Sinagogu, 2023)

4.1.2.Beth Sholom Sinagogu (1959)

Şekil 4.4. Beth Sholom Sinagogu (Wright’ın Tek Sinagogu, 2024)

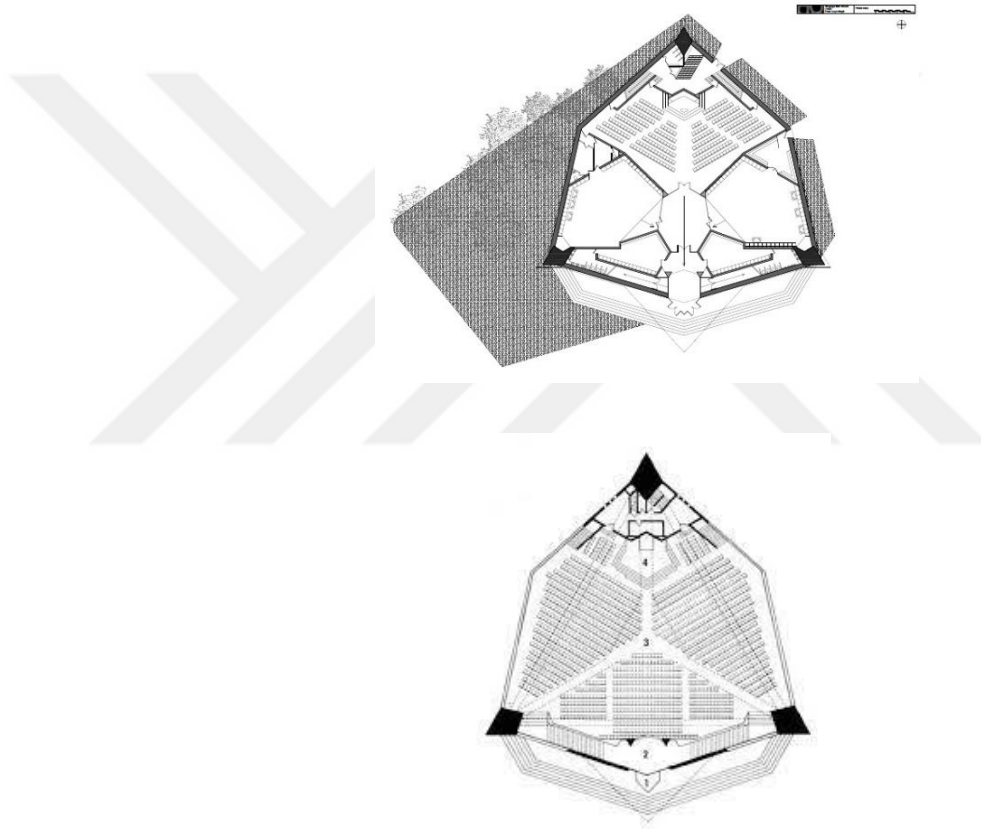
Frank Lloyd Wright tarafından 1954’de tasarlanan yapı, 1959 yılında Philadelphia/ABD’de inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Wright’ın tasarladığı tek sinagog olan bu yapı Yahudi inancına, tarihine ve dini uygulamalarına çağdaş bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Plan kurgusu ve malzeme seçimi sebebiyle geleneksel sinagog tasarımından oldukça farklı olan yapının tasarımında Wright, Eski Ahit’teki Işık/Sina Dağı’ndan ilham almıştır. Çelik tripod çerçeve ile taşınan ana yapı (Şekil 4.5) (Şekil 4.6) 1020 kişilik bir büyük salon yaratmıştır. Zemin katta ise 300 kişilik bir küçük salon yer almaktadır. Ana salon daha fazla ışık alması sebebiyle ikinci katta, küçük salon ise birinci katta yer almaktadır (Wright’ın Tek Sinagogu, 2024). Sinagogun taban kısmı betonarme malzemeden yapılmış, üst kısmı ise cam ve metalden inşa edilmiştir (Porro, 2021). Çift katmanlı zımparalanmış beyaz cam ve oluklu cam elyaftan oluşan piramidal yarı saydam çatı gün boyunca ve geceleri oluşturduğu farklı doğal ve yapay ışık etkileri ile hem iç mekânda hem de dışarıdan Sina Dağı gibi gökyüzüne uzanan parlak ışıklı bir ulvi görüntü oluşturmaktadır (Beth Sholom, 2024).

Şekil 4.5. Beth Sholom Sinagogu iç mekânı (Elkins Park, 2023)

Şekil 4.6. Beth Sholom Sinagogu’nun birinci ve ikinci kat planları (Beth Sholom Mimarisi, 2023)

Yapının önündeki süs havuzuyla, eski zamanlarda sinagoglara girerken su ile el yıkama uygulamasına gönderme yapılmakta ve saflık vurgulanmaktadır (Şekil 4.4) (Beth Sholom Cemaati, 2023). İnşasının ardından Amerikan Mimarlar Enstitüsü ve Ulusal Tarih Koruma Vakfı tarafından korunmaya değer 17 Wright binasından biri olarak seçilen yapı, 2007 yılında Ulusal Tarihi Simge Yapı olarak listelenmiştir (Beth Sholom, 2024).

4.1.3. Nazareth Illit Sinagogu (1968)

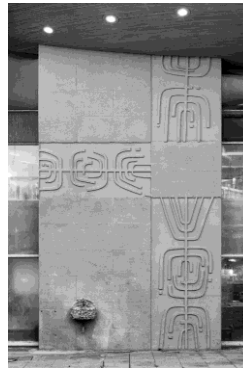

Şekil 4.7. Nazareth Illit Sinagogu (Simhony, 2020)

Nahum Zolotov tarafından tasarlanan Nazareth Illit Sinagogu, 1968 yılında İsrail’de tamamlanmıştır.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

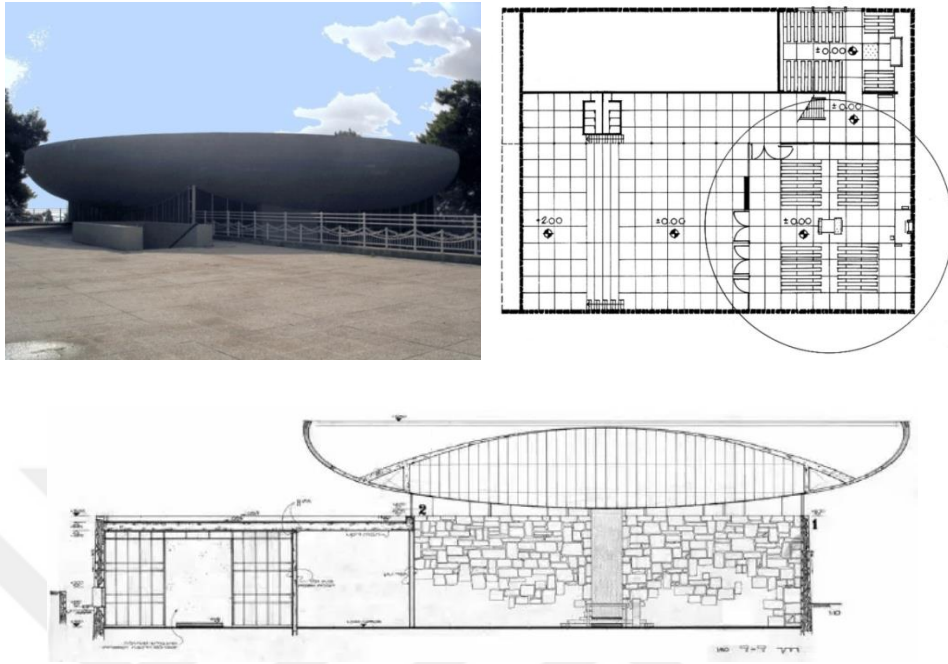
Yapı form olarak kare bir binadan oluşmaktadır ve çatısı ters kubbe şeklindedir. Yapının alt kattaki cephe duvarında yahudilerin sembolü olan yedi kollu şamdan kabartması bulunmaktadır (Şekil 4.8). Bina zemine gömülmüş şekildedir ve girişte yapının sadece ters kubbe olan çatısı görünmektedir (Şekil 4.9). Sinagogun beton çatısı, ibadet salonuna akustik sağlamaktadır. Çatı, yapının beton duvarlarına çelik taşıyıcılarla bağlanmakta ve ana salonun tam üzerine gelmektedir. (Simhony, 2020).

Şekil 4.8. Yedikollu şamdan kabartması (Simhony, 2020)

Ana salonun üzerinde asılı duran masif beton kubbe ince bir çelik çerçeveye desteklenmektedir (Şekil 4.9). Kubbenin çevresi boyunca uzanan ve onu taşıyıcı

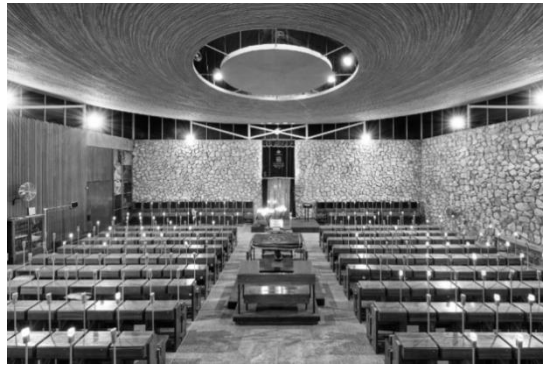
duvarlarından ayıran uzun şerit pencere, yüzen bir kubbe yanılsaması yaratmaktadır (Şekil 4.9 ve 4.10) (Simphony, 2020)

Şekil 4.9. Nazaret Illit Sinagogu girişi, planı ve kesiti (Simphony, 2020)

Kubbe, Şekil 4.9’ da görüldüğü gibi, iki birimden oluşmaktadır: binanın çatısının şeklini belirleyen geniş içbükey kubbe ve büyük kubbenin içine yerleşip onu güçlendiren daha küçük dışbükey kubbe. Avrupa Brütalist mimarisinden etkilenen tasarım, Le Corbusier’nin Fransa’daki Ronchamp, Notre Dame du Haut Şapeli (1955) ile ters çevrilmiş beton çatı anlayışı arasında benzerlik göstermektedir.

Duvarlar geleneksel kırmızı taştan, çatısı masif beton malzemeden yapılmıştır. Şabat günü dua için ve hafta içi ibadet etmek amacıyla küçük salon, Yahudi festivallerinde ise büyük salon (Şekil 4.10) ve avlu kısımları kullanılmaktadır (Simphony, 2020).

Şekil 4.10. Sinagogun iç mekânı (Simphony, 2020)

4.1.4. Askeri Subay Akademisi Sinagogu (1969)

Şekil 4.11. Askeri Subay Akademisi Sinagogu (Simhony, 2020)

Askeri Subay Akademisi Sinagogu'nun mimarları Alfred Neumann ve Zvi Hecker'dır. Sinagog 1969 yılında İsrail'de inşa edilmiştir.

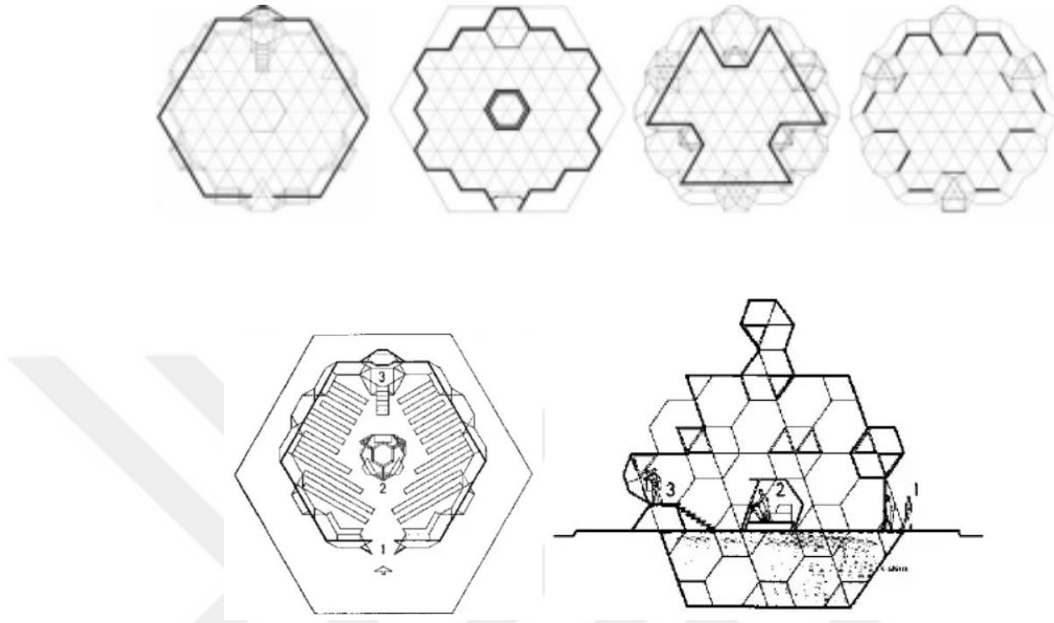
Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Negev Çölü'ndeki askeri üssün içerisinde yer alan sinagog, askerlerin ibadetlerini yapmaları ve dini eğitimlerini gerçekleştirmeleri için inşa edilmiştir. Çeşitli çokgenlerden oluşan cephesi ilgi çekicidir. Yapı Davut Yıldızı formundan ilham alınarak tasarlanmıştır. Altıgen yüzeyler, sarı şeffaf üçgen yüzeyler ve tabana yerleştirilmiş çokgen yüzeyler olmak üzere 3 tür cephe formu kullanılmıştır. Sarı şeffaf yüzeyler doğal ışığın girmesi için, tabana yerleştirilen çokgen yüzeyler ise havalandırma amacıyla yapılmıştır (Şekil 4. 12) (Simhony, 2020).

Şekil 4.12. Sinagogun çokgen cephesi(Simhony, 2020)

Sinagogun planı altıgen şeklinde ve simetriktir (Şekil 4. 13). Yapı girişi zemin kattadır. Ortasında bimah kısmı, bimah kısmının tam karşısında ehal (kutsal kitabın yer aldığı dolap) bölümü yer almaktadır. Askerlerin oturdukları sıralar ehale dönüktür. Ehal kısmı da Kudüs yönüne bakmaktadır (Simhony, 2020).

Şekil 4.13. Askeri Subay Akademisi Sinagogu'nun plan şeması ve kesiti (Akademi Sinagogu, 2023)(Simhony, 2020)

Yapı birbirinden farklı beton malzemeli çokgenlerden yapılmıştır. Altıgen düzlemler arasında oluşan üçgen alanlara, yarı şeffaf sarı cam pencereler yerleştirilmiştir (Akademi Sinagogu, 2023). 120 kişilik sinagogda kadınlar bölümü yer almamaktadır. Ortaya ahit sandığı ve bimah kısmı yerleştirilmiştir (Şekil 4. 14). Sinagogun kutsal kitap bulunan bölümü (ehal kısmı) girişin tam karşısındadır (Simhony, 2020).

Şekil 4.14. Sinagogun bimah bölümü ve ahit sandığı (Simhony, 2020)

4.1.5. Heichal Yehuda Sinagogu (1980)

Şekil 4.15. Heichal Yehuda Sinagogu (Simhony, 2020).

1980 yılında İsrail’de inşa edilen Heichal Yehuda Sinagogu’nun mimarı Yitzhak Toledano’dur.

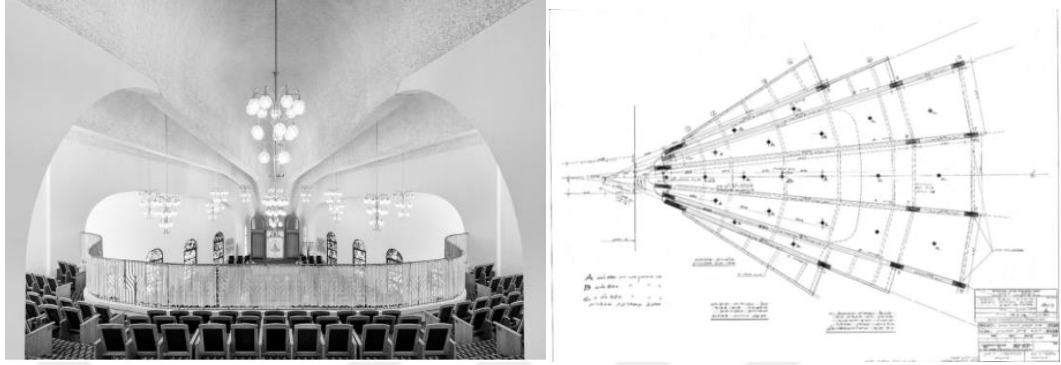
Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Mimar Toledano Selanik’ten göçmen olarak İsrail’e gelmiştir ve Selanik sahilini anımsatmak amacıyla da deniz kabuğu motifini sinagog tasarımında kullanmıştır. Deniz kabuğu motifi tarih boyunca uygarlıklar tarafından çeşitli anlamlar yüklenerek süsleme sanatında kullanılmıştır. Deniz kabuğu motifi eski Yahudi sanatında da kutsallığın simgesi olarak kabul edilmiş ve sinagoglarda Tevrat nişinin üzerinde süs sembolü haline gelmiştir (Hachlili, 1988).

Şekil 4.16. Sinagogun üstten görünümü (Heichal Yehuda Sinagogu, 2023)

Sinagogun deniz kabuğu şeklinde tasarlanması ibadet salonlarının akustiğini sağlamaktadır. Sinagog, 2 ibadet salonu, ofis, kütüphane ve dersliklerden oluşmaktadır. Ana ibadet salonu 400 erkek 200 kadın olmak üzere yaklaşık 600 kişiliktir. Küçük salon ise yaklaşık 50 kişiliktir (Şekil 4. 17) (Simhony, 2020).

Şekil 4.17. Heichal Yehuda Sinagogu iç mekânı ve planı (Simhony, 2020) (Heichal Yehuda Sinagogu, 2023)

Beton malzemeden yapılan sinagog, yedi bitişik tonozla ve büyük kirişlerle taşınmaktadır. Bu sayede sinagogun iç mekânı çok geniştir ve ibadet için kesintisiz ferah bir alan oluşmuştur. Pencerelerinde vitray çalışması yapılmıştır ve girişteki üç tonozda kabartmalar dikkat çekmektedir (Şekil 4. 18) (Simhony, 2020).

Şekil 4.18. Heichal Yehuda Sinagogu vitray pencereleri ve girişteki kabartması (Heichal Sinagogu, 2023)

4.1.6. Ulm Sinagogu (2012)

Şekil 4.19. Ulm Sinagogu (Ulm Sinagogu, 2023)

KSG Mimarlık tarafından tasarlanan sinagog, 2012 yılında Leipheim/Almanya’da inşa edilmiştir. Ulm Sinagogu,1938’de yıkılan tarihi sinagogun yerine 2012 yılında inşa edilmiştir (Şekil 4. 20).

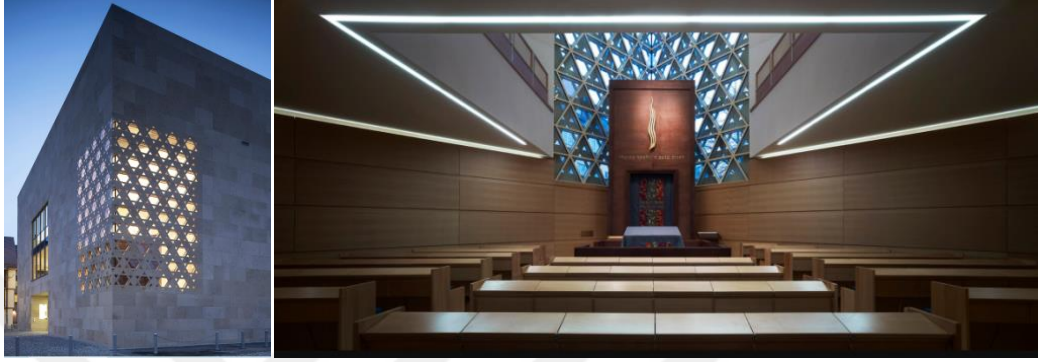

Şekil 4.20. Ulm Sinagogu vaziyet planı (Ulm Sinagogu, 2023)

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

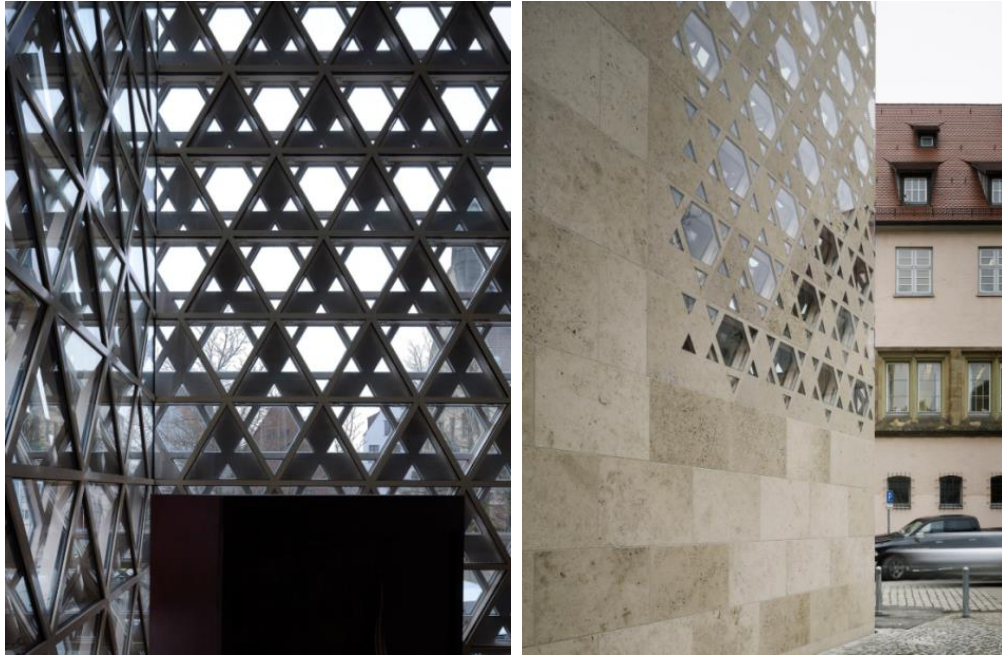
Prizma şeklinde tasarlanmış olan sinagog bir sosyal merkez niteliğindedir. Ana ibadet salonu 40’ı kadınlar olmak üzere 125 kişiliktir. Odaları çapraz şekilde

planlanmıştır (Şekil 4. 21). Yapıda ayrıca fuaye alanı, toplantı salonu, okul, çocuk bakımevi, mikve (ritüel banyosu) ve idari odalar bulunmaktadır. Yahudiler için sembol kabul edilen Davut Yıldızı yapının güneydoğu cephesinde yer almaktadır. Bunun nedeni Kudüs'ün o yönde olmasıdır. Davut Yıldızı'yla kaplı olan köşede bimah/vaaz kürsüsü yer almaktadır. Gece aydınlatmasıyla birlikte o bölüm sinagogun odak noktası haline gelmektedir (Ulm Sinagogu, 2023).

Şekil 4.21. Ulm Sinagogu görünüşü ve iç mekânı (Ulm Sinagogu, 2023)

24 metre genişliğinde 16 metre derinliğinde ve 17 metre yüksekliğinde olan yapı betonarme bir prizmadır. Cepheleri kireçtaşı ile kaplıdır. Kireçtaşı kullanılmasının nedeni Kudüs'teki binaların geleneksel olarak kireçtaşından yapılmış olmasındandır. Davut yıldızı sembolünün (Şekil 4. 22) yer aldığı cephe metalden yapılmıştır ve odak noktası haline gelmektedir (Ulm Kenti Sinagogu, 2024).

Şekil 4.22. Davut Yıldızı simgesinin yer aldığı cephe (Ulm Sinagogu, 2023)

4.2. Modern Kilise Tasarımları

Sanayi Devrimi ile yaşanan değişimler, çağın gereksinimleri, işleve ve akılcı düşünme biçimine verilen önemle birlikte mimaride de birçok fikir akımı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl başlarından itibaren modern mimarlığın oluşumuna yol açan yaklaşımlar, uluslararası üslup yaklaşımının prensiplerini, modern mimarlık pratiğinin değerleri olan betonarme yapım teknikleri, cephe düzeni, geniş ve yatay pencere ve serbest planlama ilkelerini ortaya koymuştur (Ozan, 2009). Çağın mimarları, düşünsel bir süreçten geçerek birbirinden farklı mimari yaklaşımlar sergilemiş ve ürettikleri çözümlerle yeni mimari hareketler oluşturmuşlardır (Uğur Bulut, 2023). Düşünsel alandaki değişimler, çağdaş malzeme ve yapım teknikleri ile birleşince kilise yapılarının tasarımında da çağa özgü yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, 20.yüzyılın ortalarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan tarihsel süreçte Fransa, ABD, İtalya, Avusturya ve Norveç’te inşa edilmiş kiliseler irdelenmiştir.

4.2.1. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Ronchamp) (1954)

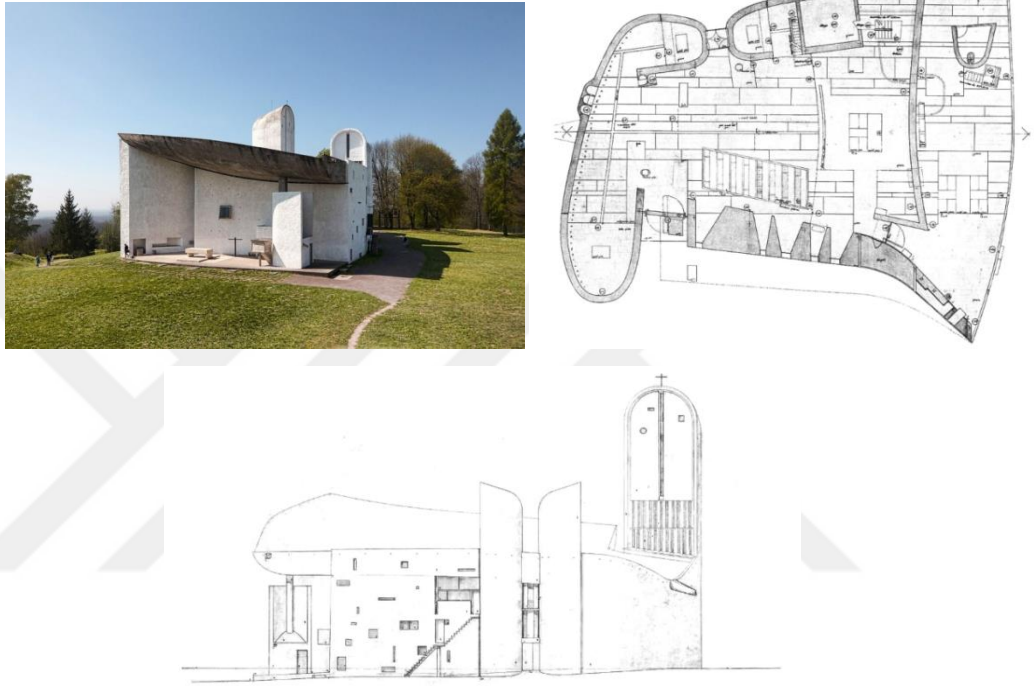
Şekil 4.23. Ronchamp Kilisesi (Ronchamp Kilisesi, 2023)

Mimar Le Corbusier’in tasarladığı Ronchamp Şapeli, 1954 yılında Fransa’da İkinci Dünya Savaşı’nda yıkılan kilisenin yerine yapılmıştır.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Duvarların içine gizlenmiş sütunlarla desteklenen masif, eğrisel anıtsal beton çatısı ve kavisli duvarlarıyla bir kabuk yapıdır. Çatının altındaki şerit şeklindeki boşluk

ışığın içeriye süzülmesini sağlamakta ve çatı yapının üzerinde uçuyormuş gibi bir görüntü vermektedir (Şekil 4. 23). Çatı, beton dökümünden kaynaklanan tahta izlerini gösterecek şekilde ham bırakılmıştır. Cephelerinde yer alan farklı büyüklükteki kırmızı, yeşil ve sarı renkli açıklıklar gün içinde değişen ışık-gölge oyunları ile iç mekânın manevi, duygusal bir ortam oluşturmasını sağlamaktadır. Yapının iki tane girişi, ana sunağı ve kulelerin altında üç adet ibadet salonu bulunmaktadır (Şekil 4. 24) Çan kulesinin tasarımı yapıyla uyumludur (Ronchamp Kilisesi, 2023).

Şekil 4.24. Ronchamp Sinagogu görünüşü ve planı (Ronchamp Kilisesi, 2023)

Ana yapı, stabiliteyi artırmak ve yapısal destek sağlamak için kavisli kalın duvarlardan oluşur. Bina tasarlanırken saflık duygusunu ortaya çıkarmak için beyaz renk tercih edilmiştir (Şekil 4. 25).

Şekil 4.25. Kilisenin pencereleri (Ronchamp Kilisesi, 2023)

4.2.2. Presbiteryen Kilisesi (1958)

Şekil 4.26. Presbiteryen Kilisesi

Mimar Wallace Harrison tarafından tasarlanan Presbiteryen Kilisesi 1958 yılında ABD’de inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

“Balık Kilisesi” olarak da bilinen Presbiteryen Kilisesi, 2021 yılında “Ulusal Tarihi Simgesel Yapı” kategorisine alınmıştır (Balık Kilisesi, 2024). Balık figürü Erken Hristiyanlık Dönemi’nde kullanılan bir semboldür ve kilisenin formu ve kat planları balığa benzemektedir (Balık Kilisesi, 2024). Presbiteryen Kilisesi eğimli, katlanmış ince plakalardan oluşan bir kabuğa sahiptir (Şekil 4. 26). Kilisenin tasarımı, ABD inşaat teknolojisine katkı sağlamış ve mimari projelere farklı bakış açısı kazandırmıştır (İlk Presbiteryen Kilisesi, 2024).Kilisenin kuzey ve güney duvarlarına 20 bin adet safir, yakut, zümrüt, ametist ve kehribar taşlarından vitray çalışması yapılmıştır (Stamford’un İlk Presbiteryen Kilisesi, 2024). Vitraylı bölüm ibadet salonunun bulunduğu kısımdır (Şekil 4. 27)(Şekil 4. 28). Yapının duvarlarında çarmıha gerilme ve diriliş hikâyeleri anlatılmaktadır (Şekil 4. 27). Yapının giriş kapısında haç şeklinde heykel bulunmaktadır (Şekil 4. 26) (Presbiteryen Kilisesi, 2023).

Şekil 4.27. Kilisenin görünümü (Balık Kilisesi, 2024)

Kilise prefabrik beton panellerle inşa edilmiştir. Prefabrik panellerin arasındaki boşluklar, ortaçağ geleneğinin ön plana çıkması için değerli taşlarla kaplanmıştır. Doğal taşlarla kaplanan alanlar ibadete gelenleri derinden etkilemektedir. Yapıdan bağımsız 76 metre uzunluğundaki çan kulesi betonarme malzemedan yapılmıştır ve Maguire Anıt Kulesi olarak adlandırılmıştır (Şekil 4. 28)(Presbiteryen Kilisesi, 2023).

Şekil 4.28. Presbiteryen Kilisesi görünüşü ve iç mekânı (Presbiteryen Kilisesi, 2023) (Arnheim, 2021)(Presbiteryen Kilisesi, 2024)

4.2.3. Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı (1966)

Şekil 4.29. Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı (Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 2024)

Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 1953 yılında alçı malzemeden yapılan Meryem Ana Heykeli'nin inananlara göre mucizevî şekilde yıkılması sonucunda yapılmıştır. Yapı, mimarlar Michel Andrault ve Pierre Parat tarafından Siracusa/ İtalya 'da 1966 yılında inşa edilmiştir.

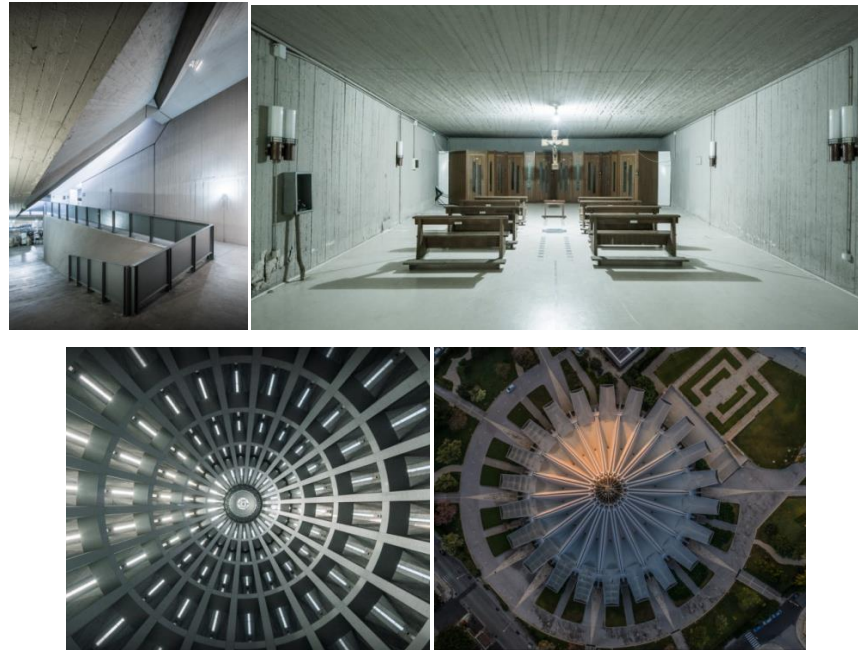
Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Kilise, dönemin dini mimarisi için örnek yapılarından biri olmuştur. Merkezi planlı kilise, aşağıdan yukarıya doğru daralan, kesik konik şeklindeki kubbesiyle tamamlanan bir kabuk yapısına sahiptir. Mimarlar, insanın Tanrı'ya doğru yükselişini sembolize etmek için yukarıya doğru yükselen bir kilise tasarlamışlardır. Yapı 22 adet V şeklindeki kirişten oluşmaktadır. 22 adet kirişi, 8 tane çapları yukarıdan aşağı doğru azalan gerilmeli halkalar taşımaktadır. Kilisenin en yüksek noktası 94,3 metre uzunluğundadır. Yapının mahzen ve kutsal alan olmak üzere iki ana seviyesi bulunmaktadır. Mahzen kısmında 11 adet, kutsal alanda da 5 adet şapel yer almaktadır. Yapı, içerisinde üç adet müze barındırmaktadır. Tanrı'ya adanmışlığı sembolize eden yapı, yol gösterici anlamına gelen deniz fenerine veya gökten düşen gözyaşı damlasına benzetilmiştir (Şekil 4. 30) (Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 2024).

Şekil 4.30. Kilisenin görünüşü ve iç mekânları (Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 2024)

Betonarme kirişlerle inşa edilen yapının 22 kirişinde yer alan dikey pencereler, kutsal alana ışık girmesini sağlamaktadır. Yapının sıvanmamış (ham) betonarme tavanlarıyla mermer malzemeden yapılan tabanı uyum içerisinde (Şekil 4.31). Yapının botanik bahçesi 17.000 metrekarelik alana sahiptir (Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 2024).

Şekil 4.31. Kilisenin kubbesi, iç mekânı ve üstten görünümü (Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı, 2024) (Gözyaşı Meryem Ana Bazilikası, 2024)

4.2.4. Riola Cemaati Kilisesi (1978)

Şekil 4.32. Riola Cemaati Kilisesi (Riola Cemaati Kilisesi, 2023)

İtalya’da 1978 yılında inşa edilen Riola Cemaati Kilisesi’nin mimarı Alvar Aalto’dur.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

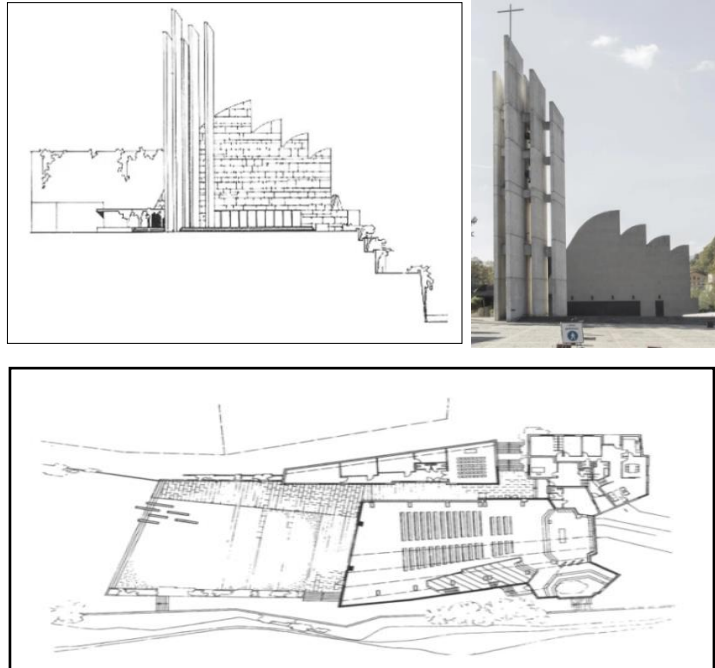
Kilisenin etrafını çevreleyen Montovolo, Monte Vigese ve Monte Vigo dağları yapının dış cephesine ilham vermiştir (Şekil 4.32). (Riola Cemaati Kilisesi, 2023). Riola Cemaati Kilisesi’nde doğal çevre ve özellikle yakınındaki dağlarla ilişki kurulmuş, cephedeki eğrisel duvarlar iç mekân ile dış mekânın sınırlarını belirginleştirmiştir (Güngör, 2004).

Yapının çatısında 3 eğik cam yer almakta ve bu camlar iç mekâna doğal ışık sağlamaktadır. Dikey, asimetrik şeritlerden yapıya giren kuzey ışığı, ibadet edenlerin üzerine yansiyarak cemaatin iç huzurunu artırmaktadır. Sunak bölümündeki yoğunlaştırılmış ışık; koro ve orgun bulunduğu kısımlarla ibadet alanının bütünleşmesini sağlamaktadır. İbadet alanının içerisinde bulunan ahşap sıraların yükseklikleri, sunağa yaklaştıkça alçalmaktadır (Şekil 4. 33) (Riola Mahallesi Kilisesi, 2024).

Şekil 4.33. Kilisenin görünümü ve iç mekânı (Riola Mahallesi Kilisesi, 2024)

Kilisenin iç mekânındaki kemerler yapıyla uyumludur ve şeritlerden gelen doğal ışıkla vurgulanmaktadır. Yapıda iki tane ibadet salonu, toplantı odası ve idari bürolar yer almaktadır. Kilise ve çan kulesi betonarme malzemeden yapılmıştır. Çan kulesi dört sütundan oluşmaktadır (Şekil 4. 34) (Riola Cemaati Kilisesi, 2023).

Şekil 4.34. Riola Cemaati Kilisesi görünüşü ve kat planı (Riola Cemaati Kilisesi, 2023)

4.2.5. New York Presbiteryan Kilisesi (1999)

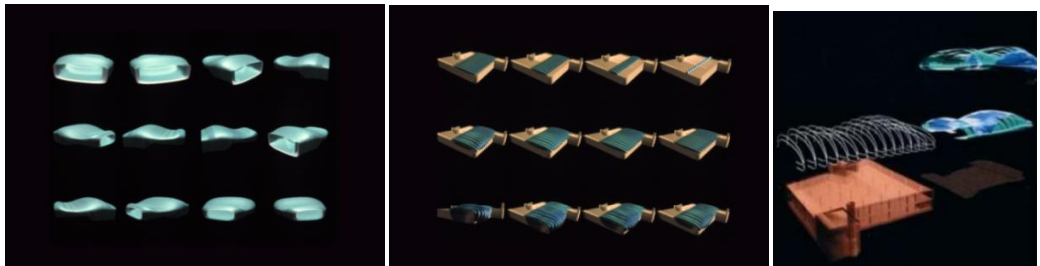

Şekil 4.35. New York Presbiteryan Kilisesi (New York Presbiteryan Kilisesi, 2024)

Mimar Greg Lynn tarafından tasarlanan New York Presbiteryan Kilisesi, 1999 yılında New York/Amerika Birleşik Devletleri'nde inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

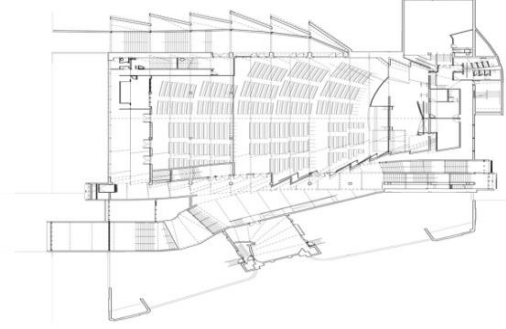
Knickerbocker Çamaşırhane Fabrikası, yenilenerek ve mevcut binaya yeni bir yapı eklenerek New York Presbiteryan Kilisesi'ne dönüştürülmüştür. GregLynn yenileme işleminde mevcut binayla bütünleşmiş ve binayı içine alan bir yapı tasarlamıştır. Yapı formunun tasarlanmasında ilk olarak baloncuk şekli oluşturulmuş, daha sonra form keskin hatlara dönüşmüştür ve dalgalı bir cephe kabuğu oluşturulmuştur (Şekil 4.36)(Önal, 2011).

Şekil 4.36. Kilise formunun biçimlenişi ve binaya eklenen mekânlar (Önal, 2011)

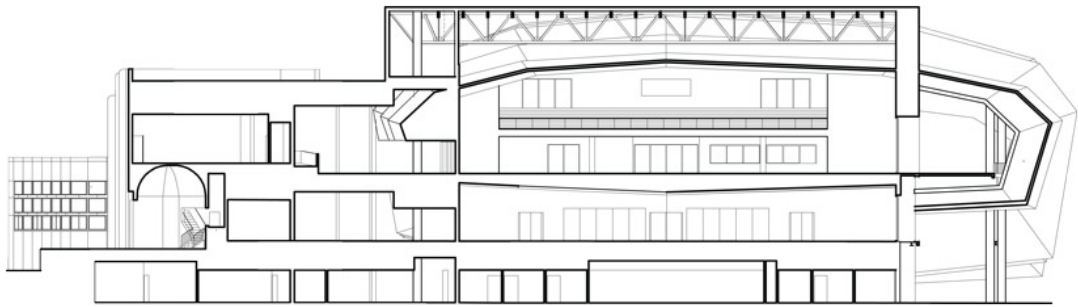
Mevcut fabrika yapısının kullanım alanı 90.000 metrekare iken ek yapıyla beraber 140.000 metrekareye çıkmıştır. İki katlı fabrikanın alt ve üst katları yenilenmiştir. Alt katta 70 derslik, üst katta 800 kişilik kafeterya, 600 kişilik düğün şapeli, kütüphane, kreş

ve büro alanları oluşturulmuştur(Şekil 4.37)(New York Kore Presbiteryan Kilisesi, 2024).

Şekil 4.37. Düğün şapeli ve üst kat planı (New York Kore Presbiteryan Kilisesi, 2024)

Ek bina, fabrikanın üzerinde bağımsız olarak bulunmaktadır. İçerisinde 2.500 ve 200 kişilik ibadet alanları yer almaktadır. Yapıya eklenen S şeklindeki lobi tüm yapıyı delerek ana girişi cadde kısmından batıya yönlendirmiştir (Şekil 4.38)(New York Kore Presbiteryan Kilisesi, 2024).

Şekil 4.38. Katmanların bulunduğu kısım ve yapının iç kısmının delinmesi (New York Presbiteryan Kilisesi, 2024)

Binanın yeni eklenen bölümleri, mevcut fabrika yapısına benzer ve yapıyla uyumlu malzemelerden tasarlanmıştır. Eklenen yapı metal paneller, metal kaplamalar ve cam malzemelerle inşa edilmiştir. Dalgalı şekilde görünen kabuk kısmı çelik çerçeveli ahşap malzemeden yapılan plakalardan oluşmaktadır. Kabuk kısmı gölgelendirme amacıyla kullanılmaktadır ve vaaz verilen ortamı da aydınlatmaktadır(Şekil 4.39)(New York Presbiteryan Kilisesi, 2024).

Şekil 4.39.Yapıya eklenen kabuk kısmı (New York Presbiteryan Kilisesi, 2024)

4.2.6. Martin Luther Kilisesi (2011)

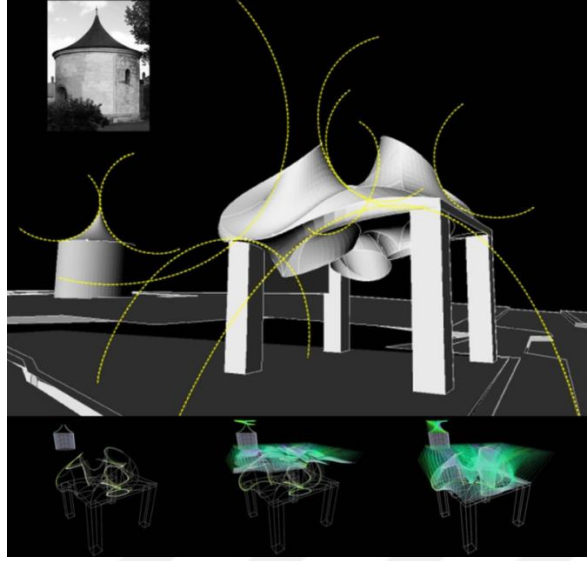

Şekil 4. 40. Martin Luther Kilisesi (Martin Luther, 2023)

2011 yılında Avusturya’da inşa edilen Martin Luther Kilisesi’nin mimarı Coop Himmelblau’dur.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Binanın formu masa şeklinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Dört adet çelik sütunun üzerinde kavisli formdaki çatı taşınmaktadır. Çatının formu, yapının yakınında yer alan Romanesk üslupla inşa edilmiş tarihi mezarlığın çatısından esinlenilerek tasarlanmıştır. Günümüz teknoloji ve malzemesine uygun tasarlanan çatı formu ilgi çekicidir (Şekil 4.41) (Martin Luther Kilisesi, 2023).

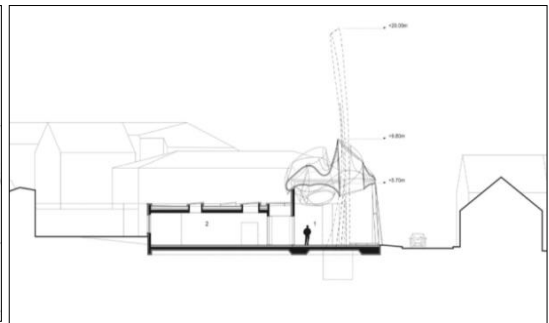
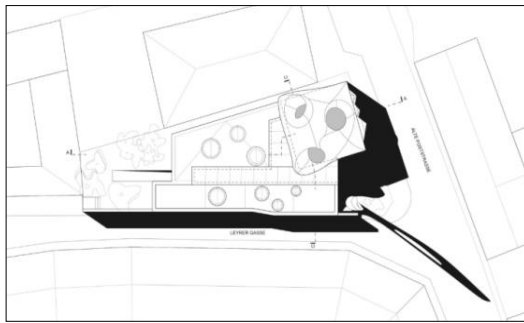
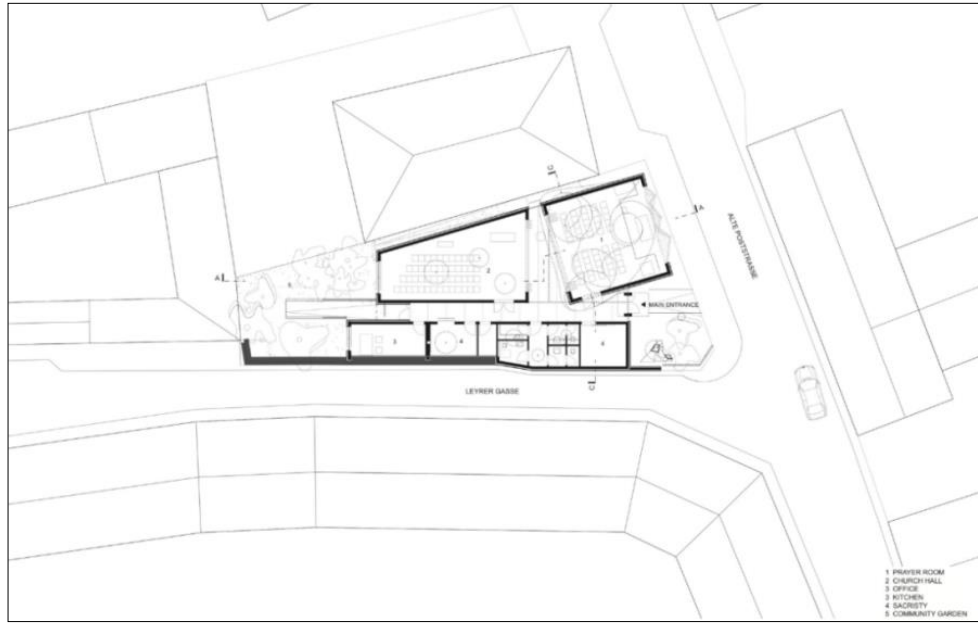
Şekil 4.41. Kilise çatısının oluşum şeması (Martin Luther Kilisesi, 2023)

Kilisenin çatısında üç büyük açıklık bulunmaktadır ve üç sayısı Hristiyanlıktaki teslis inancıyla ilişkilendirilebilir. Çatıdaki üç açıklık sayesinde yapının içerisine yukarıdan doğal ışık girmektedir. Yukarıdan ışık gelmesi kilisenin manevi atmosferine katkı sağlamaktadır (Şekil 4. 42) (Martin Luther Kilisesi, 2023).

Şekil 4.42. Kilisenin çatısı (Martin Luther, 2023)

Kilisenin içerisinde ibadethane salonları, papaz odası, mutfak, yardımcı odaları bulunmaktadır (Şekil 4. 43). Yapının üç açıklıklı çatısı ibadet salonunun üzerine inşa edilmiştir. Yapının cephesi, çatısı ve heykelsi özellikteki çan kulesi çelik malzemedendir. Dış kaplama 8 mm kalınlığındaki kavisli çelik plakalardan oluşmuştur. Yapının çatısı ve 20 metre uzunluğundaki çan kulesi gemi inşaat teknolojisiyle iskelede üretilip yapıya monte edilmiştir(Şekil 4. 43) (Martin Luther Kilisesi, 2023).

Şekil 4.43. Martin Luther Kilisesi görünüşü ve planı (Martin Luther Kilisesi, 2023)(Martin Luther Church, 2024)

4.2.7. Community Kilisesi (2014)

Şekil 4.44. Community Kilisesi (Community Kilisesi, 2023)

Reiulf Ramstad'ın tasarladığı Community Kilisesi 2014 yılında Norveç'te inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Kilise, şehir merkezine bakan yüksek bir alanda tasarlanmıştır (Şekil 4.44). Yapı tasarlanırken üzerinde konumlandığı yamaçla uyum içerisinde olmasına dikkat edilmiştir (Community Kilisesi, 2023).

Kilisenin formu, Norveç'in ünlü fiyortlarındaki yüksek dağlardan ve sarp kayalardan ilham alınarak keskin ve sivri şekilde inşa edilmiştir. Yapının giriş kısmı, çan kulesi ve ibadet salonu sivri çıkıntılarla yapılmıştır ve bu şekilde kilisenin önemli bölümleri vurgulanmaktadır. Norveç'in geleneksel çita kiliselerinden ilham alan Community Kilisesi, ahşap malzemeden yapılmıştır ve cephelerinde boydan pencereler bulunmaktadır. Şeritler halindeki pencerelerden gün ışığı alınmakta ve pencereler yapının sivri formunu güçlendirmektedir. Kilisenin fundalıklardan oluşan manzarası, ibadet edenlerin maneviyatını yükseltmekte ve onlara huzur vermektedir. (Şekil 4. 45)

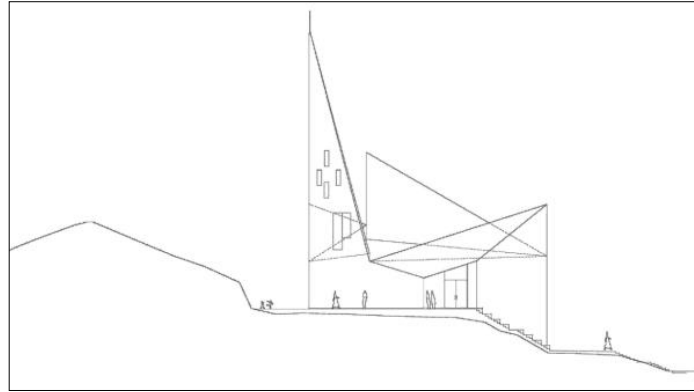
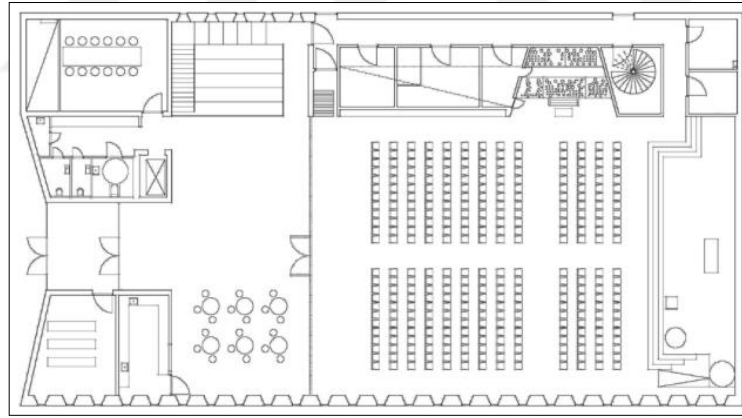
Şekil 4.45. Kilisenin pencereleri (Community Kilisesi, 2023)

Kilisenin ahşap malzemesi ve çevresindeki kayalıklar zıtlıkla birlikte birbirlerine uyum sağlamaktadır(Şekil 4. 46) (Knarvik Topluluk Kilisesi, 2024).

Şekil 4.46. Kilisenin kayalıklarla uyumu (Knarvik Topluluk Kilisesi, 2024)

Kilise, yukarıda ibadet alanları aşağıda kültürel ve idari alanlar olmak üzere iki katlıdır ve yaklaşık 500 kişiliktir. Dış mekânda olduğu gibi iç mekânda da ahşap malzeme kullanılmıştır ve eğimli tavanlar çam kaplamalı ahşap malzemeden yapılmıştır. Gotik üslubun klasik gül pencerelerine atıf yapmak için sunağın arkasında vitray dairesel açıklık yer almaktadır. (Şekil 4. 47)(Community Kilisesi, 2023).

Şekil 4.47. Community Kilisesi iç mekânı, zemin kat planı ve kesiti (Community Kilisesi, 2023)

4.3. Modern Cami Tasarımları

Modernizm kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişmelere karşı dünyada olduğu gibi ülkemizde de ortaya çıkan kültürel ve sanatsal bir harekettir. Mimari alanda da önemli etkileri olmuştur. Bu süreçte cami yapılarının tasarımında, ülkelere göre yerel malzeme ve yapım tekniklerinden esinlenmeye devam edenlerin yanında, klasik dönem mekân ve kabuk kurgusunu yeni malzeme ve teknolojilerle devam ettiren ve çağı yakalayan tasarımlara kadar geniş bir yelpazede çalışıldığını gözlemleyebiliriz.

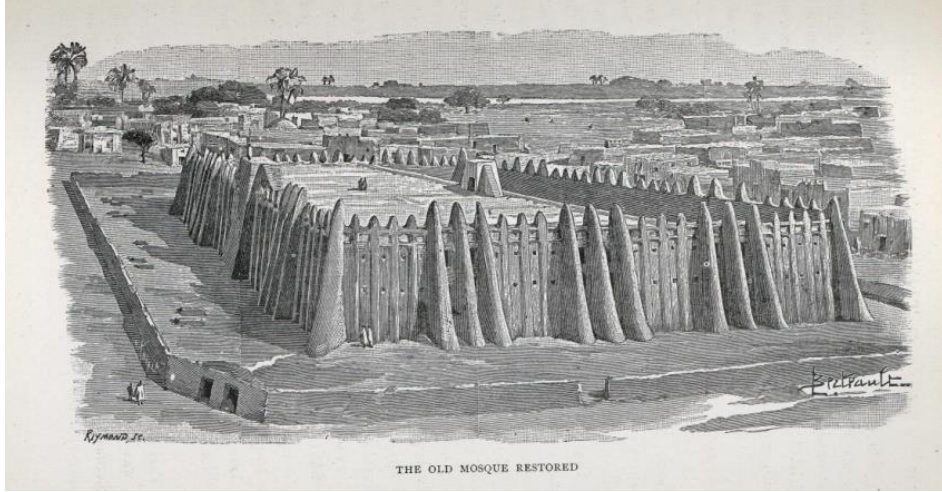
Bu kapsamda, 20. yüzyılın başlarından 21. yüzyılın başlarına kadar olan tarihsel süreçte Mali, Türkiye, Pakistan, Fransa, Almanya ve Bangladeş'te inşa edilmiş camiler irdelenmiştir.

4.3.1. Djenne Ulu Camisi (1907)

Şekil 4.48. Djenne Ulu Camisi (Eşsiz Djenne Camisi, 2024)

Dünyanın en büyük kerpiç camisi olan Djenne/ Mali'de bulunan Djenne Ulu Camisi, ilk kez 13.yy'da inşa edilmiştir. Yağışlardan dolayı kerpiç malzemesi deforme olan yapı, 1907 yılında üçüncü kez inşa edilmiş ve günümüzdeki şekline gelmiştir (Şekil 4. 49) (Eşsiz Djenne Camisi, 2024).

Şekil 4.49. Caminin eski hâli (Djenne Ulu Camisi, 2024)

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Yapı dikdörtgen planlıdır. Çatı kısmı toprakla örtülmüştür ve dam şeklindedir. Çatının birçok yerinde bulunan pişmiş topraktan delikli kapaklar, caminin hava sirkülasyonunu sağlamaktadır. Bu şekilde cami, sıcak havalarda bile serin olmaktadır. Yapının üç adet minaresi vardır. Yükseklikleri yaklaşık 16 metredir. Minarelerin üzerinde devekuşu yumurtası bulunmaktadır. Devekuşu yumurtası doğurganlık ve saflık anlamlarına gelmektedir(Şekil 4. 50)(Djenne Ulu Camisi, 2024).

Şekil 4.50. Caminin çatısı ve devekuşu yumurtası (Djenne Ulu Camisi, 2024)

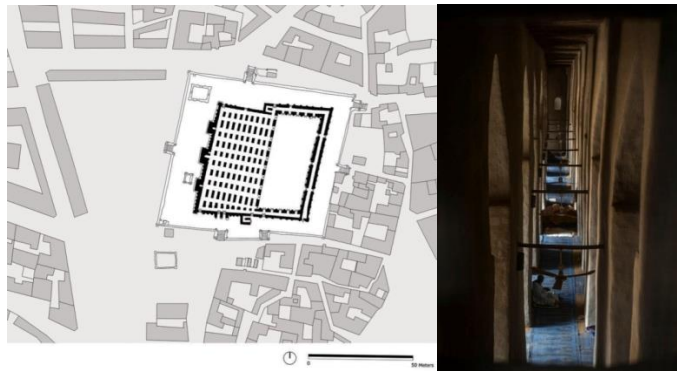
Caminin dışında görünen toron adı verilen palmiye demetleri, yapının taşınmasını sağlamakta ve aynı zamanda her yıl gerçekleşen festivalde sıva yapılan caminin iskelesi olarak kullanılmaktadır. Sıvanın içerisinde ince kil, tereyağı ve toprak kullanılmıştır (Şekil 4. 51) (Djenne Ulu Camisi, 2024).

Şekil 4.51. Caminin sıvanması (Mali Djenne Camisi, 2024)

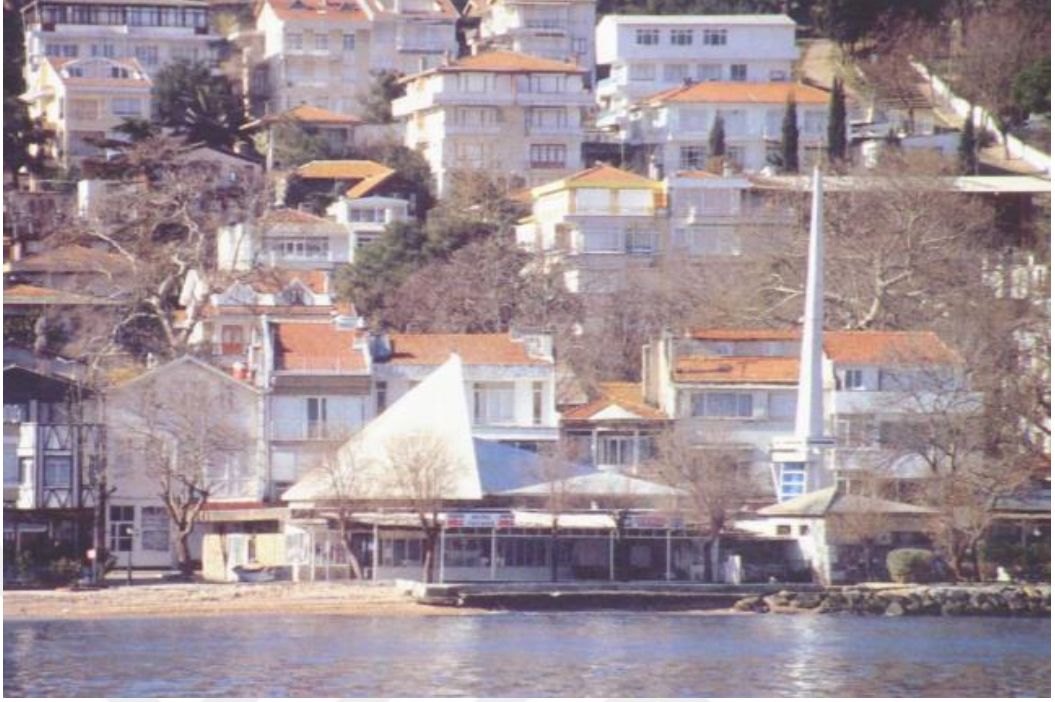
Cami, yakınında bulunan Beni Nehri'nin taşmasına karşın üç metre yüksekliğindeki platform üzerine inşa edilmiştir. Yapının iç kısmında 90 adet sütun bulunmakta ve bu sütunlar iç mekânı daraltmaktadır. Kuzey ve güney duvarlarındaki küçük pencerelerden giren doğal ışığın yetersiz olması nedeniyle iç mekân karanlıktır. Caminin ana girişi kuzey tarafındandır (Şekil 4. 52.)(Djenne Ulu Camisi, 2024).

Caminin konumuz açısından önemi, alışlagelmiş kubbeli cami modelinden uzak, geleneksel malzeme ve mimaride inşa edilmiş olmasıdır.

Şekil 4.52. Caminin kuzey ana girişi, planı ve iç mekânı(Djenne Ulu Camisi, 2024)
(Djenne Camisi, 2024)

4.3.2. Kınalıada Merkez Camisi (1965)

Şekil 4.53. Kınalıada Camisi (Oral, 2006)

1965 yılında İstanbul Kınalıada’da inşa edilen caminin mimarları Turhan Uyaroğlu ve Başar Acarlı’dır.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

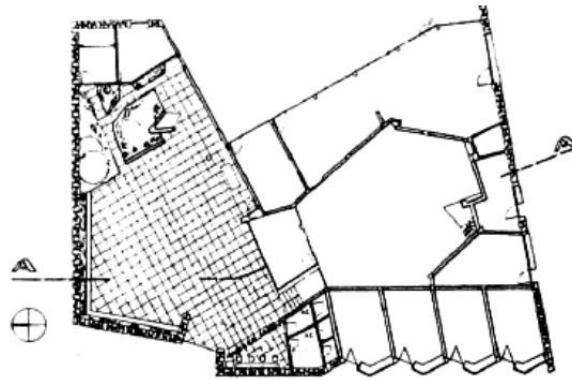
Yapı adanın ilk camisidir. Yapının çatısı iki farklı piramitin birleşmesinden oluşur. Çatı ile alt duvarın birleşen kısmında boşluk bırakılarak yapıya güneş ışığının girmesi sağlanmıştır(Akar, 2019). Kınalıada Camisi yelkenli gemi görüntüsündedir. Mimarlar, cami adada yer aldığı için yapının formunu gemiye benzetmişlerdir. Minaresi de seren direğine benzemekte, aşağıdan yukarıya doğru incelmektedir. İç mekân, caminin etrafındaki dükkânlardan dolayı fazla ışık almamakta, en güçlü ışığı piramit kubbeden almaktadır (Şekil 4. 54)(Akbulut, 2017)(Oral, 2006).

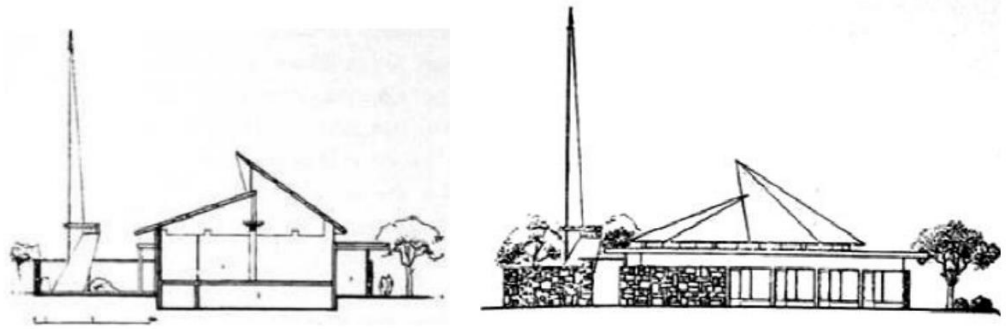

Şekil 4.54. Kınalıada Merkez Camisi minaresi ve iç mekânı (Oral, 2006) (Akbulut, 2017)

Tek katlı caminin planı, düzgün olmayan altıgen şeklindedir ve cami kuzeydoğu-güneydoğu yönünde çapraz bir şekilde inşa edilmiştir. Caminin girişi cadde tarafındandır. İçerisinde ticari mekânlar, kadınlar mahfili, depolar, imam odası bulunmaktadır. Önceden depo olarak kullanılan alan değiştirilip kadınların namaz kılacağı bölüme dönüştürülmüştür ve kadınlar mahfili alt katta bulunmaktadır(Şekil 4.55)(Akar, 2019).

Şekil 4.55. Kınalıada Merkez Camisi, plan, kesit ve görünüşü (Akbulut, 2017) (Akar, 2019)

Yaklaşık 100 kişilik kapasiteye sahip olan cami ve seren direğine benzeyen caminin minaresi betonarme malzeme ile yapılmıştır. Yapının kuzey tarafı yığma taş duvarla çevrelenmiştir ve avluyu içerisine almıştır. Piramit şeklindeki çatı, betonarme malzemeden yapılmış, çatının boşlukları ise cam ile kaplanmıştır. Çatının boşluklarına yerleştirilen camda lale, Arapça Allah ve Muhammed isimleri gibi çeşitli desenler bulunmaktadır (Şekil 4. 56)(Akar, 2019).

Şekil 4.56. Kınalıada Camisi'nin denizden görünüşü ve cam deseni

4.3.3. Kocatepe Camisi (1967)

Şekil 4.57. Kocatepe Camisi (Kocatepe, 2024)

Mimarlar Hüsrev Tayla ve Fatin Uluengin'in tasarladığı Ankara Kocatepe Camisi, 1967 yılında inşa edilmiştir. Kocatepe Camisi için proje yarışması düzenlenmiş ve yarışmayı Vedat Dalokay'ın projesi kazanmıştır (Şekil 4. 58). Oldukça modern ve yenilikçi bir yaklaşımla tasarlanan proje uygulanmamıştır (Akar, 2019).Yerine, Hüsrev Tayla ve Fatin Uluengin'in hazırladığı Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi benzeri bir tasarımı olan cami projesi hayata geçirilmiştir. Vedat Dalokay'ın projesi ise, dış kabuğu değiştirilerek Pakistan'ın İslamabad şehrinde Faysal Camisi (Şekil 4. 58) adıyla inşa edilmiştir (Akar, 2019).

Şekil 4.58. Vedat Dalokay'ın Cami Projesi ve Faysal Camisi (Vedat Dalokay Cami Projesi, 2024)(Durmuş, 2016)

Yarışma projelerinde çağdaş tasarımın yok sayılması sanatsal özgürlüğü kısıtlamakta ve modern tasarımların önünü kapatmaktadır (Oral, 2006).

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Ankara Kocatepe Camisi, klasik dönem Osmanlı cami biçimlenmelerini göz önünde bulundurarak inşa edilmiştir. Cephe/Kabuk biçimlenişinde modern yapı teknolojisi görülmez, fakat ses sistemi teknolojik gelişmelere göre düzenlenmiştir (Uzun, 2010).

Merkezi bir kubbe ve dört yarım kubbeden meydana gelen cami dört adet fil ayak tarafından taşınmaktadır. Caminin kalem işi süslemeleri, çinileri ve yapı formu geleneksel camilere benzemektedir. Yapının alt kısmında 800 araç için otopark, gashane, yaklaşık 600 kişilik konferans salonu, ticari mekânlar, idare kısmı ve kütüphane yer almaktadır. Yapının dört adet 88 metre uzunluğunda minaresi bulunmaktadır, minarelerde ise üçer tane şerefe vardır. Minarelerde asansör bulunmaktadır (Şekil 4. 59) (Tayla, 2002).

Şekil 4.59. Kocatepe Camisi ve iç mekânı (Kocatepe, 2024)

Ankara Kocatepe Camisi geleneksel cami anlayışına göre, ancak güncel malzeme ve teknoloji ile betonarme olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Minareleri ile Selimiye, kubbe düzeni ile Sultanahmet Camisi'yle ilişkilendirilmektedir (Şekil 4. 60).

Şekil 4.60. Sultanahmet Camisi (Sultanahmet Camisi, 2024)

Yapı ve minaresi için betonarme, kubbe için kurşun malzeme kullanılmıştır (Oral, 2006). Yapının avlusu kolonlarla çevrilidir. Camiye beş adet giriş vardır (Şekil 4. 61)(Duysak, 2000).

Şekil 4.61. Kocatepe Camisi yukarıdan görünümü (Kocatepe, 2024)

4.3.4. Faysal Camisi (1986)

Şekil 4.62. Faysal Camisi (Salimi, 2013)

1986 yılında mimar Vedat Dalokay tarafından Pakistan İslamabad’da inşa edilen cami, Ankara Kocatepe Camisi için açılan yarışmayı kazanmış fakat yapılamayınca Pakistan’da hayata geçirilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

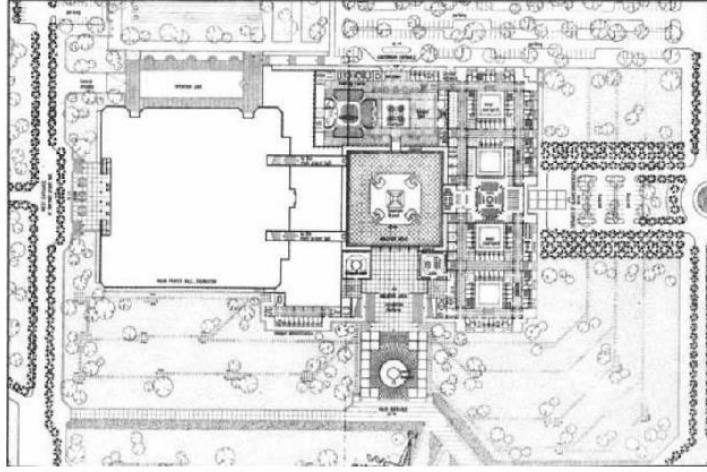
Proje yarışmasında birincilik kazanan caminin kubbe yapısı değiştirilerek daha keskin hatlara sahip üçgen piramidal yapıya dönüştürülmüştür. Yapı formunu, etrafında yer alan Margala Dağları’ndan almıştır. Cami Margala Dağları’yla uyumlu olacak şekilde üçgen bir kabuktan oluşmaktadır. Çadır formuna da benzeyen Faysal Camisi, ikiz dört ana ayaktan ve yan kabuklardan oluşmaktadır. Betonla sarılmış duvarları çelik konstrüksiyondur. Yapı Pakistan’ın en büyük, dünyanın ise 6. büyük camisidir (Şekil 4. 63)(Durmuş, 2016) (Faysal Camisi, 2024).

Şekil 4.63. Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camisi yarışmasındaki projesi (Kocatepe Camisi Proje Yarışması, 2024)

Faysal Camisi'nin kabuğu, sekiz yüzlü üçgen piramidal şeklindeki kırma plaklardan oluşmaktadır (Durmuş, 2016). Merkezi plana sahip olan Faysal Camisi'nin dört adet sivri minaresi bulunmaktadır ve camiye girişler köşe taraftandır (Şekil 4. 64)(Salimi, 2013).

Şekil 4.64. Faysal Camisi görünüş ve vaziyet planı (Salimi, 2013) (Faysal Camisi, 2024)

Yapı betonarme plaklardan oluşmuştur ve plakların arasındaki boşluklar hem havalandırmayı hem de doğal ışığın caminin içine girmesini sağlamaktadır. Boşluklar sayesinde mekânın ışık alması taşıyıcıları gizlemektedir. Yapının iç mekânı modern olarak tasarlanmıştır(Şekil 4. 65)(Salimi, 2013).

Şekil 4.65. Faysal Camisi iç mekânı (Faysal Camisi, 2024)

Faysal Camisi'nin mimarı Vedat Dalokay ve ekibi, yarışma projesindeki raporda tasarımlarını şu şekilde ifade etmişlerdir: "*İslamiyet, mabet formunu tayin etmemiştir. Her toplum ve sanatçısı cami mekânını ve formunu kendi din anlayışları, toplum ve çevre koşulları içerisinde ele almıştır. Cami mekânlarının tarihi gelişimi, teknolojik*

imkânlar ve İslam dinindeki Tanrı kavramı, ele aldığımız bu ulu mabedin mekân anlayışını çizmiştir.”(Şah Faysal Camisi, 2024).

4.3.5. TBMM Camisi (1989)

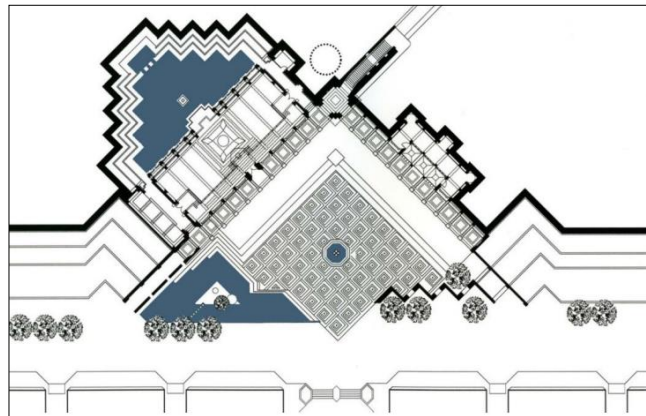

Şekil 4.66. TBMM Camisi (Salimi, 2013)

TBMM Camisi 1989 yılında mimarlar Behruz Çinici ve Can Çinici tarafından Ankara’da tasarlanmıştır. Cami 1995 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülü’nü almıştır.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Yapı eğimli arazinin içine gizlenmiştir ve 3 bölümden oluşur (Uzun, 2010). Bunlar: ilk cemaat yeri olan avlu kısmı, eğimli araziye gömülen dikdörtgen planlı ibadet mekânı ve onun arkasında bulunan piramidal basamaklı bahçe bölümüdür (Salimi, 2013)(Şekil 4. 66)(Şekil 4. 67).

Şekil 4.67. TBMM Camisi vaziyet planı (Akbulut, 2017)

Caminin içinde bir kütüphane ve avlusunda süs havuzu bulunmaktadır. Son cemaat yeri revak kısmında oluşturulmuştur (Şekil 4. 68) (Akbulut, 2017).

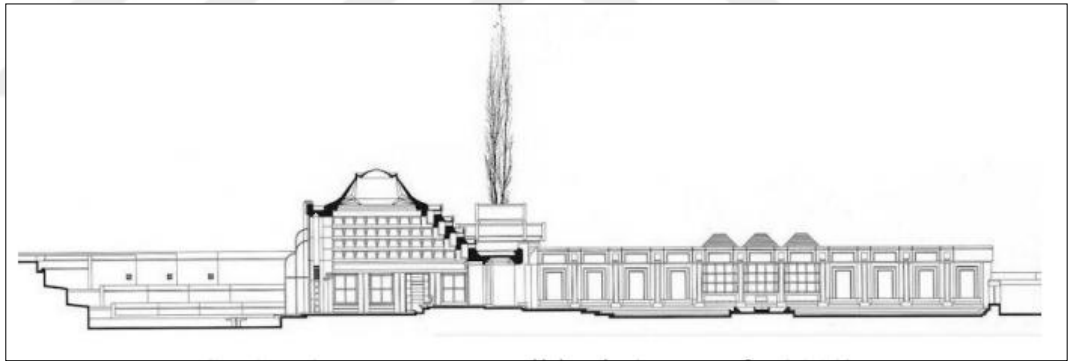
Şekil 4.68. TBMM Camisi avludan görünümü (Akbulut, 2017)

Yapının çatısı geleneksel camilerdeki kubbe yapısı gibi değil, kırık piramit formda tasarlanmıştır. Yapının kibleye bakan kısmı şeffaf yapılmıştır. Böylece namaz kılanların yüzleri bahçeye dönük olmaktadır (Şekil 4. 69) (Oral, 2006).

Şekil 4.69. Cami iç mekânı ve mihrap kısmı (Akbulut, 2017)

Betonarme malzemeden yapılmış olan caminin minaresini selvi ağacı temsil etmektedir. Minare kısmı betonarme duvarlarla çevrelenmiştir ve yanında selvi ağacı (Şekil 4. 70) bulunmaktadır. Selvi ağacı İslam’da hayatı temsil etmektedir ve Müslümanlarca değerli kabul edilir. Yapının iç mekân elemanlarında mermer ve ahşap malzemeler kullanılmıştır (Akbulut, 2017).

Şekil 4.70. TBMM Camisi minaresi ve kesiti (Akbulut, 2017)

TBMM içinde, modern bir dille tasarlanan caminin mimarı Behruz Çinici, dünyadaki ilk caminin 1400 yıl önce inşa edilen Hz. Peygamber’in evi olduğunu belirterek tasarımıyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Mekke’ye yöneltilmiş düz çatılı uzunlamasına dörtgen sade bir mekân. Ne minare, ne mihrap veya ayrılmış bir makam yeri... Ne de kubbe, hiçbirisi yok. Kutsal Peygamber’in saadet dolu zamanlarında bu yapılar böylesine düz, basit, mütevazı ve güzeldiler. İşte bu sadeliğin yeni yaratılarda hareket noktası alınmasının bizi yanlışlardan, eskiyi tekrardan, sadece geçmişteki bir tipolojiye bağlı kalmaktan kurtaracağına, ufkumuzu açacağına inanarak TBMM Camisi’nin tasarımında böyle hareket etmeye çalıştık.”*(Hürriyet Gazetesi, 2024).

4.3.6. Strasbourg Camisi (2012)

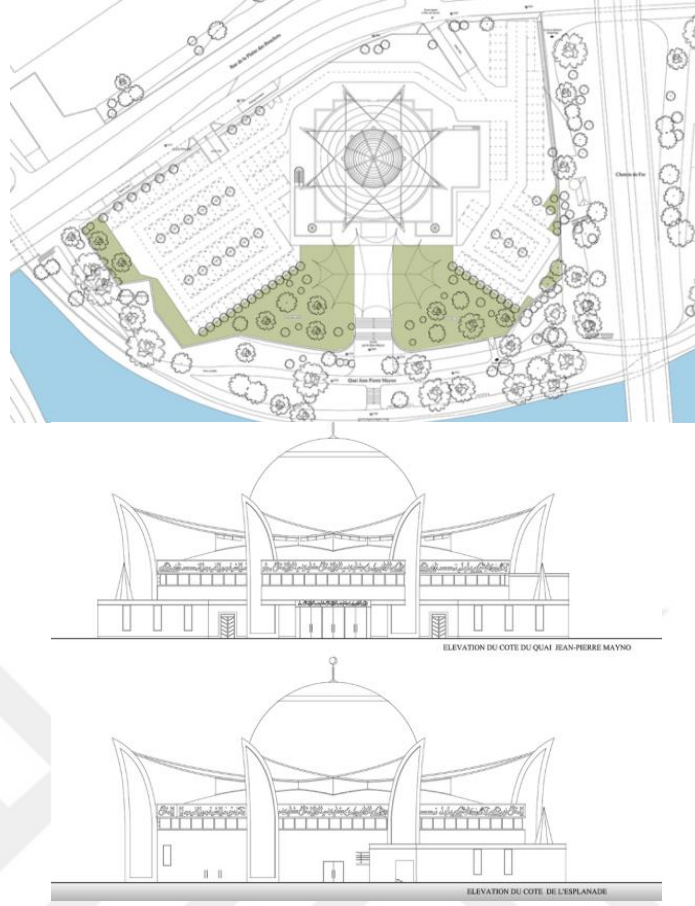
Şekil 4.71. Strasbourg Camisi (Strasbourg Camisi, 2023)

2012 yılında Fransa’da inşa edilen yaklaşık 1200 kişilik caminin mimarı Paolo Portoghesi’dir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Yapı form olarak suyun yanında açılmış devasa bir çiçeğe benzemektedir. Yapının merkezinde bir kubbe ve kenarında sekiz tane kolon vardır. Cami, vaziyet planında sekiz köşeli yıldız şeklinde görünmektedir. Caminin içinde kolon kullanılmamış, asma köprülerdeki gibi teller dış sütunlara bağlanarak kubbe taşınmıştır. Böylece caminin içi geniş ve ferah olmuştur (Şekil 4. 72)(Büyük Cami Strasbourg, 2023).

Şekil 4.72. Strasbourg Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri (Büyük Cami Strasbourg, 2023)

Caminin kubbesi bakır malzemeden, duvarları bölgede çıkarılan taştan yapılmıştır. Bakır malzeme o yörede geleneksel yapılarda kullanılmış olup gelenekselliğe gönderme yapılmaktadır(Şekil 4. 73)(Strasbourg Camisi, 2023).

Şekil 4.73. Strasbourg Camisi görünümü (Strasbourg Camisi, 2023)

4.3.7. Sancaklar Camisi (2013)

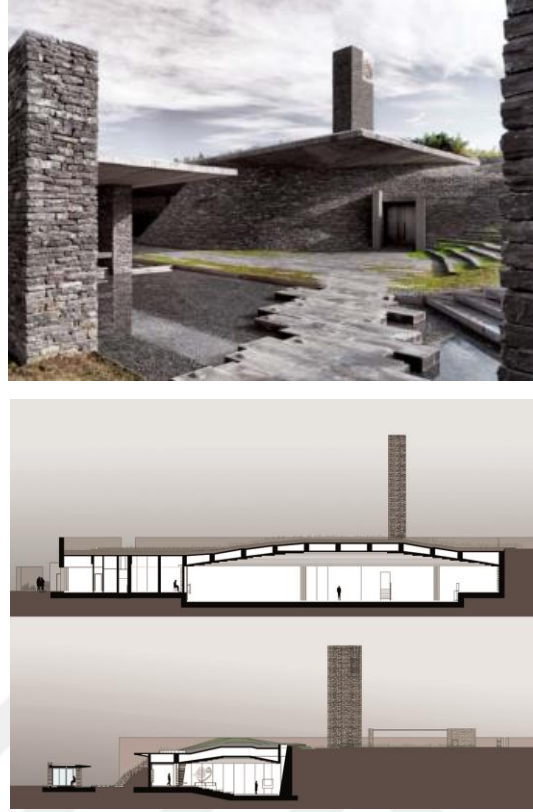
Şekil 4.74. Sancaklar Camisi (Sancaklar Camisi, 2024)

Emre Arolat'ın 2013 yılında inşa ettiği Sancaklar Camisi İstanbul'da bulunmaktadır. Cami, 2013 yılında Dünya Mimarlık Festivali'nde "En İyi Dini Yapı" ödülünü kazanmıştır.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

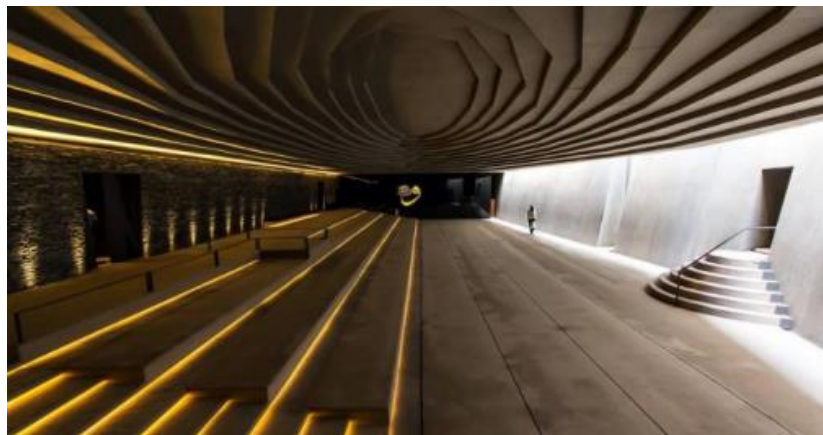
Sancaklar Camisi form olarak mağaraya benzemektedir. Cami tasarlanırken Hz. Muhammed'in ilk vahiy aldığı Hira Mağarası'ndan esinlenilmiştir. Yapı, arazinin eğimiyle birlikte kaybolmakta sadece minaresi görünmekte ve saçak kısmı yapının girişini vurgulamaktadır. Yaklaşık 650 kişilik cami betonarme, minare ve basamaklar ise taş malzemeden yapılmıştır. Sancaklar Camisi, eğimli araziye uyumlu bir şekilde inşa edilmiş böylece eğim basamaklara dönüşmüştür. Oluşan basamaklar iç ve dış mekânı şekillendirmiştir (Şekil 4. 75) (İnce, 2015)(Akbulut, 2017).

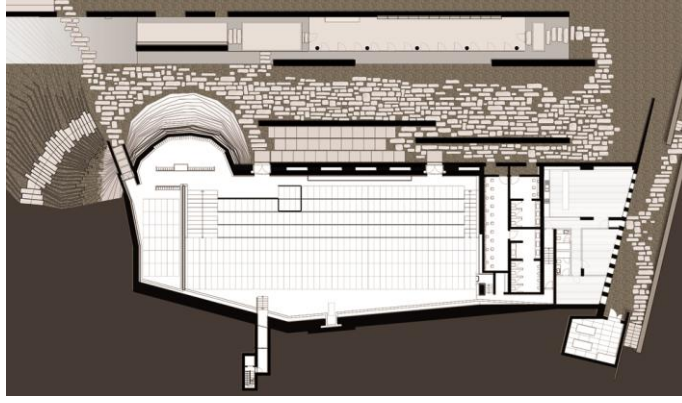

Şekil 4.75. Sancaklar Camisi görünümü ve kesiti (Akbulut, 2017)

Kible duvarının üstünde yer alan açıklık mihrap kısmını ön plana çıkarırken yapının doğal ışık almasını sağlamaktadır. Gün içindeki ışık oyunları caminin manevi atmosferini olumlu yönde etkilemektedir. Caminin tavanındaki çizgiler arazinin eğimini vurgulamaktadır. Geleneksel camilerde kadınların namaz kıldığı bölümler arka taraflarda yer alırken bu camide daha önde konumlandırılmış, metal bir paravanla ayrılmıştır. Yapının doğu tarafında yapay ışıklandırılmış Allah'ın birliğini simgeleyen arapçavav harfî ve Ahzap suresinin 41.ayeti olan ‘‘Ey inananlar Allah’ı çokça zikredin!’’ yazısı yer almaktadır (Şekil 4. 76)(Akbulut, 2017).

Şekil 4.76. Caminin iç mekânı ve planı (Emre Arolat, 2024)

İç mekânda sadelik ön plandadır. Caminin sosyal merkez olması amacıyla avlusunda kütüphane, toplantı salonu ve banklar bulunmaktadır. Su ögesiyle desteklenen dış mekân, suyun ferahlatıcı etkisiyle cemaati rahatlatmaktadır. Minaresi taş malzemedendir ve kule şeklinde tasarlanmıştır. Üzerindeki metal plakta Arapça Allahu Ekber yazılmıştır. Minare, yapının dışından görünen ve yapıda vurgulanan tek bölümdür (Şekil 4. 77) (Emre Arolat, 2024) (İnce, 2015).

Şekil 4.77. Avluda bulunan su ögesi ve minare (İnce, 2015)

4.3.8. Köln Merkez Camisi (2017)

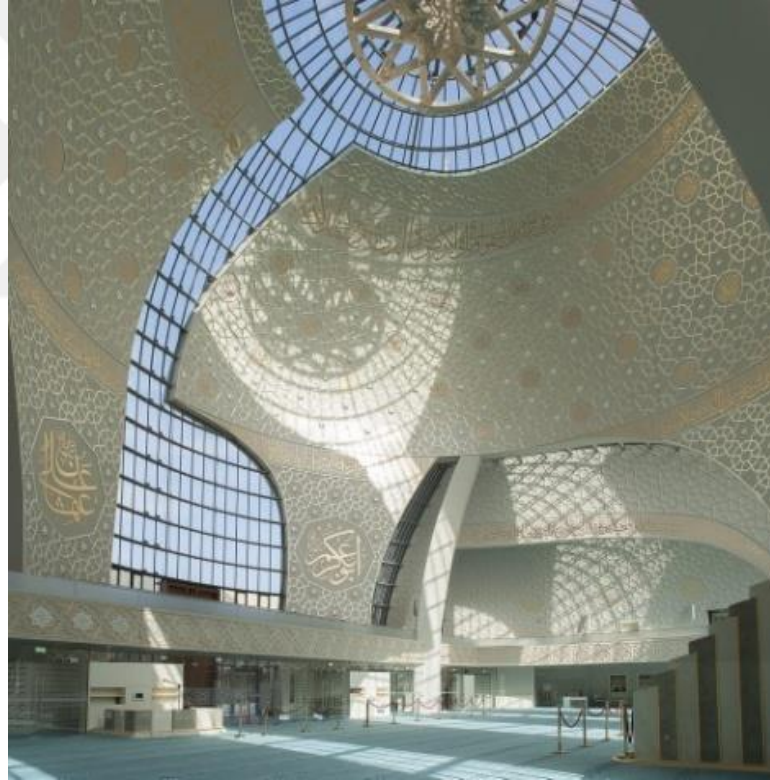
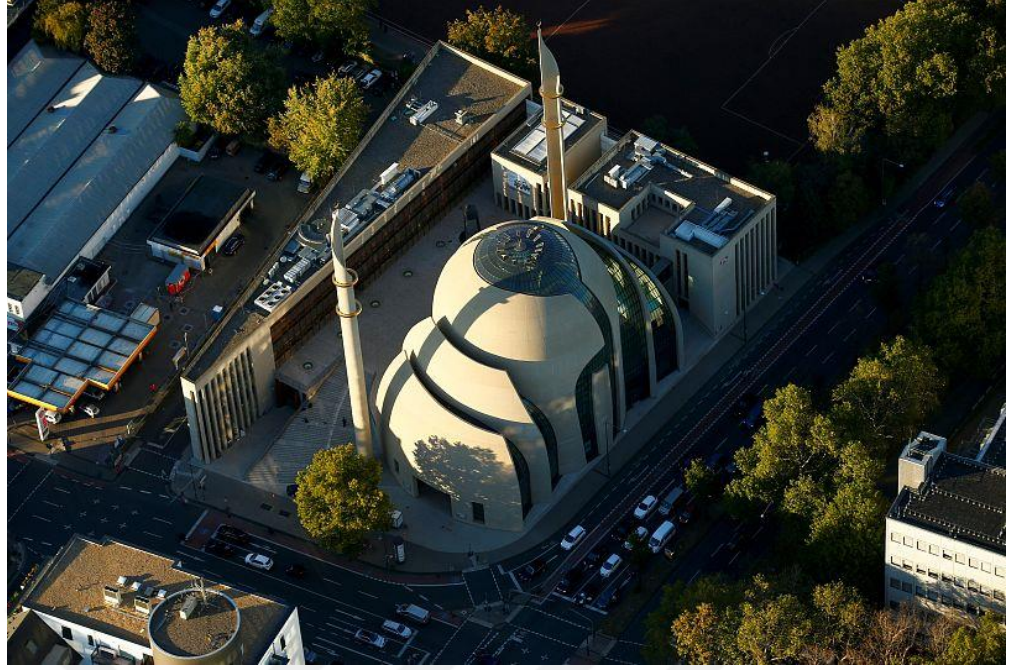
Şekil 4.78. Köln Merkez Camisi (Köln Camisi, 2023).

2017 yılında Almanya’da inşa edilen Köln Merkez Camisi’nin mimarları Paul Böhm ve Gottfried Böhm’dür. Sınırlı davetli bir yarışma sonucunda birincilik kazanan projedir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

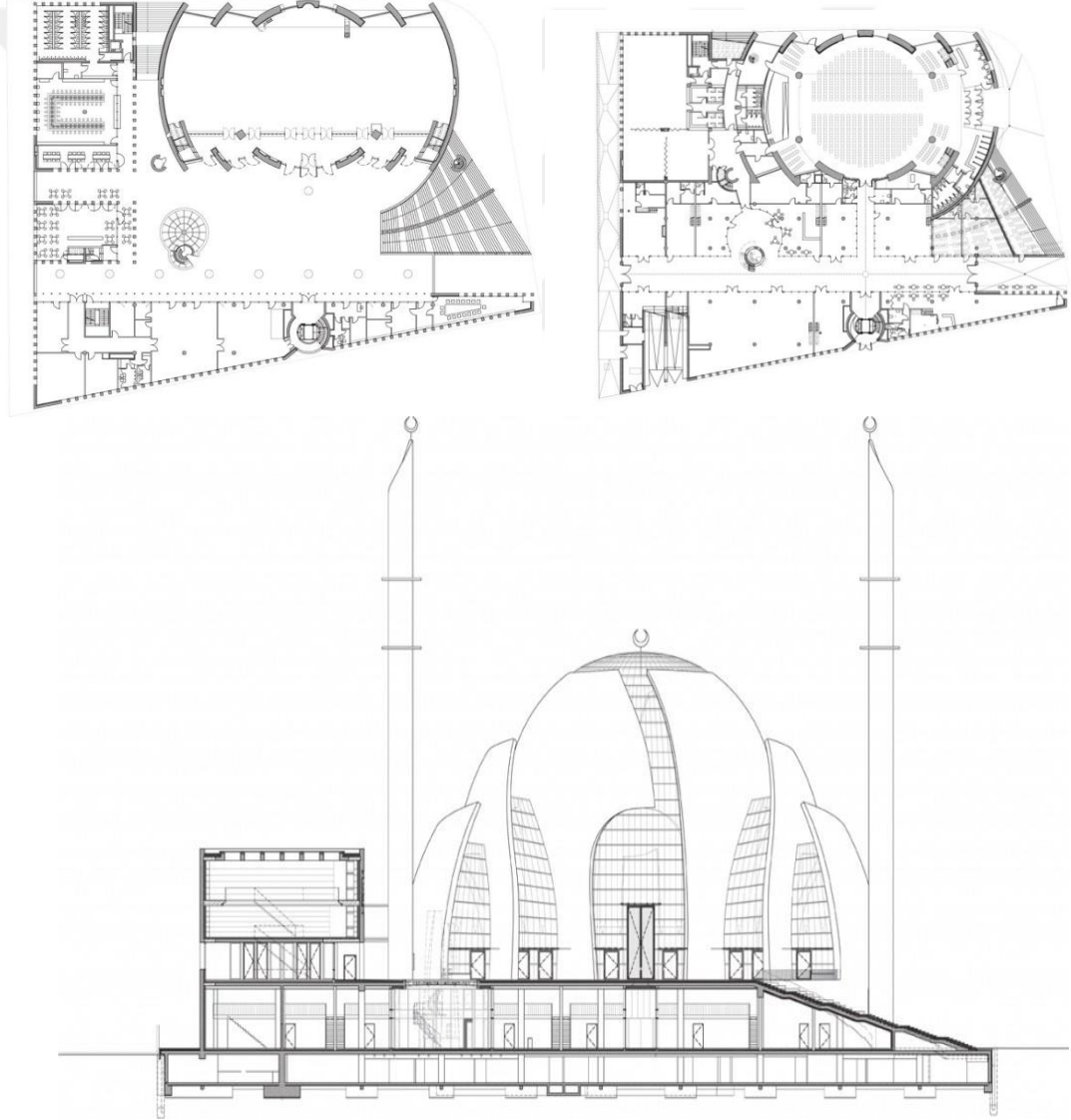
Caminin formu, bir kubbe ve iki tarafında ikişer adet basamaklanarak biçimlenen kavisli kabuk benzeri duvarlardan oluşmaktadır. Geleneksel camilerde bulunan kapalı kubbe yapısından farklı olarak kavisli duvarların arası cam cephelerle doldurulmuştur ve iç mekân ferahlatılmıştır. Köln Merkez Camisi’nin 2 tane 55 metre yüksekliğinde simgesel silindire benzeyen içi boş minaresi vardır ve yapı 35 metre yüksekliğindedir (Şekil 4. 79) (DİTİB Merkez Camisi, 2024).

Bu kabuk yapı, hem kent dokusuna hem de gökyüzüne açılacak şekilde parçalara bölünmüştür. İbadet mekânı ve çevresindeki yapı topluluğu bir avlunun etrafında gruplanmıştır. Caminin tüm girişleri, külliye'nin buluşma noktası olarak hizmet veren ve ortasında bir çeşme bulunan üst katın avlusuna açılmaktadır.

Şekil 4.79. Köln Merkez Camisi üstten görünümü ve iç mekânı (Köln Camisi, 2023)(DİTİB Merkez Camisi, 2024)

Caminin alt katında çarşı ve amfi yapıları vardır, üst katta ise kütüphane ve ibadet mekânı yer almaktadır. Ofis, konferans salonu, sosyal ve kültürel odalar da içeren Köln Merkez Camisi toplumsal bir merkeze dönüşmüştür (Şekil 4. 80)(DİTİB Merkez Camisi, 2024)(Köln Camisi, 2023).

Şekil 4.80. Köln Merkez Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri (Köln Merkez Camisi, 2024)

4.3.9. Mohammad Hanif Jame Camisi (2018)

Şekil 4.81. Mohammad Hanif Jame Camisi (Mohammad Jame Camisi, 2023)

Mimar Shatotto tarafından tasarlanan Mohammad Hanif Jame Camisi 2018 yılında Bangladeş’te inşa edilmiştir.

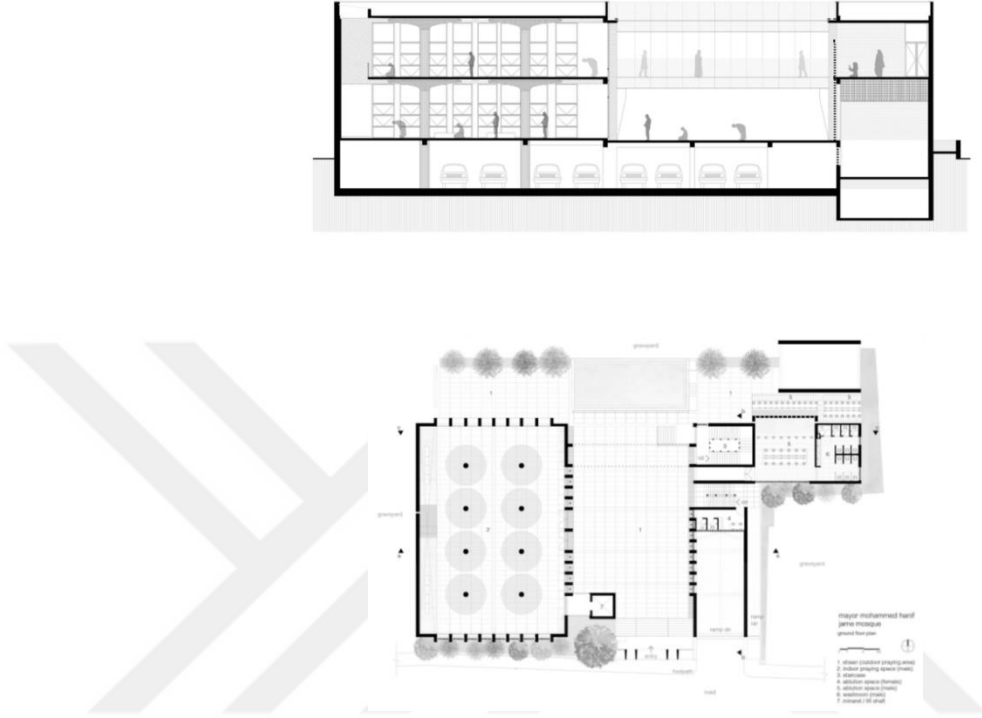
Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Mimar Shatotto, camiye tasarlariken Lalbagh Kalesi’nde Babürler tarafından inşa edilen Azam Şah Camisi’nden ilham almıştır. Girişte bulunan avlu kısmı Azam Şah Camisi’nden ilham alınan bölümdür. Caminin ibadet alanı doluyken burada namaz kılınmakta, diğer zamanlarda avlu kısmı sosyalleşme alanı olarak kullanılmaktadır (Tuğla Cami, 2024). Cami tuğla ve cam malzemeden yapılmıştır. Cami ile sosyal alanların yer aldığı bölüm arasında camdan geçişler vardır. Camiye avludan birkaç basamak ile giriş yapılmıştır. Delikli tuğladan yapılan bölüm dışarıdan gelen gürültüyü filtrelemek amacıyla tasarlanmıştır (Şekil 4. 82) (Mohammad Jame Camisi, 2023).

Şekil 4.82. Mohammed Hanif Jame Camisi görünümleri (Mohammad Jame Camisi, 2023)

Cami dikdörtgen planlıdır. Üç kattan oluşan yapının bodrum katı otopark olarak kullanılmaktadır. Üst katta yönetici odaları ve kadınlar mahfili bulunmaktadır. Zemin katta ibadet mekânı ve abdesthane yer almaktadır (Şekil 4. 83) (Mohammad Jame Camisi, 2023) (Tuğla Cami, 2024).

Şekil 4.83. Caminin kesit ve planı (Mohammad Jame Camisi, 2023)

Bu yörede havuzdan abdest almak geleneksel bir uygulama olduğundan abdesthane bölümünde hem havuz kısmı hem de şadırvan alanı bulunmaktadır. Minare görünümünde asansör kulesi yapılmıştır. Binanın katlar arası geçişleri buradan sağlanmaktadır (Şekil 4. 84) (Mohammad Jame Camisi, 2023).

Şekil 4.84. Caminin abdesthanesi ve minaresi (Mohammad Jame Camisi, 2023)

Ana ibadet salonunda geniş gövdeli betonarme kolonlar yer almaktadır. Kuzey ve doğu cephelerindeki pencereler mekânı aydınlatmakta, güney cephesinde bulunan delikli tuğla duvar, ibadet alanına gürültü gelmesini engellemektedir. Caminin yanındaki mezarlığa paralel olan köprü hayat ile ölümün muhasebesini yapmak için inşa edilmiştir. Caminin duvarında ölümlere okunmak üzere dua yazılı olan bir tabela bulunmaktadır (Şekil 4. 85) (Tuğla Cami, 2024).

Şekil 4.85. Caminin ana ibadet salonu ve cam köprüsü (Tuğla Cami, 2024)

4.3.10. Çamlıca Camisi (2019)

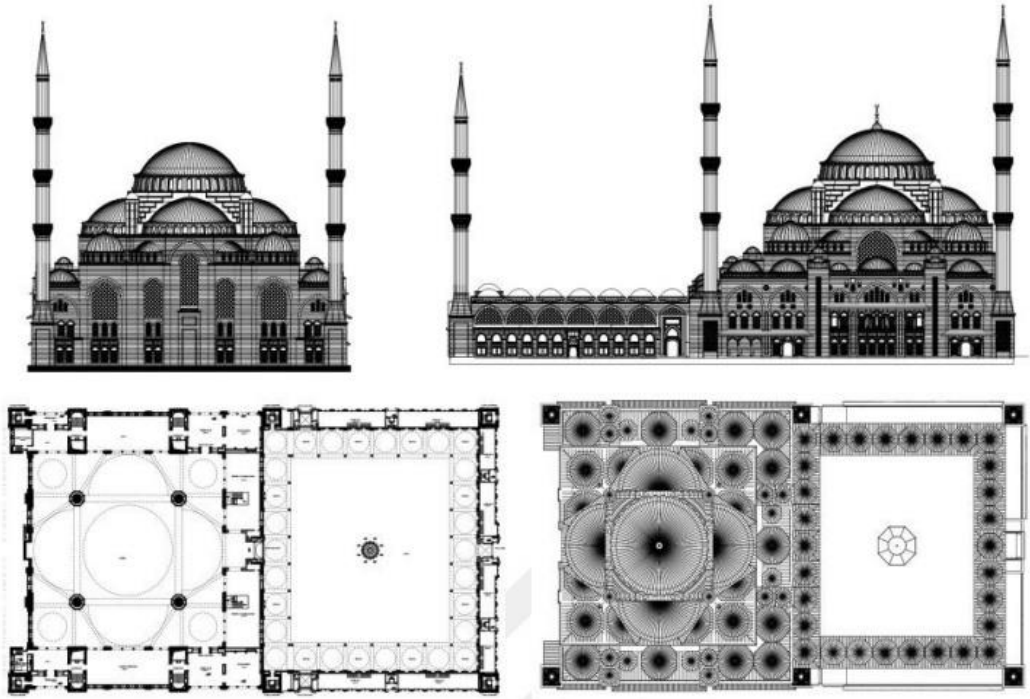
Şekil 4.86. Çamlıca Camisi (Çamlıca Camisi, 2024)

Mimarlar Hayriye Gül Totu ve Bahar Mızrak tarafından tasarlanan Çamlıca Camisi, 2019 yılında İstanbul’da inşa edilmiştir.

Cephe/Kabuk Biçimlenişi

Cumhuriyet Tarihi’nin en büyük camisi olan Çamlıca Camisi’nin altı adet minaresi bulunmaktadır ve yapı İstanbul Boğazı’na bakmaktadır. Minarelerinin ikisi 90 metre, dördü ise Malazgirt Savaşı’na gönderme yapmak amacıyla 107,1 metre uzunluğundadır. Camide ibadet mekânı haricinde müze, sanat galerisi, kütüphane, bin kişilik konferans salonu, 8 sanat atölyesi ve 3 bin 500 araçlık otopark bulunmaktadır. Ana kubbenin çapı 34 metre, yüksekliği ise 72 metredir. İç mekânda geleneksel kalem işi süslemeler, Allah’ın isimleri ve vitray tasarımı yer almaktadır (Şekil 4. 86) (Şekil 4. 87) (Çamlıca Camisi, 2024).

Şekil 4.87. Çamlıca Camisi iç mekânı ve mimari çizimleri (Çamlıca Camisi, 2024)

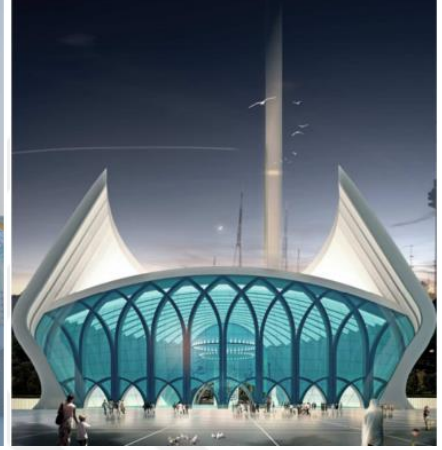
Çamlıca Camisi için proje yarışması açılmış (Şekil 4. 89), yarışma sonucunda modern cami tasarımı yerine Klasik Osmanlı Mimarisi benzeri planlama tarzına sahip olan günümüzdeki Çamlıca Camisi tercih edilmiştir (Şekil 4. 88). Geleneksel planlamayla tasarlanan cami, Osmanlı Klasik Dönemi camilerini taklit etmiştir. Yapı betonarme malzemeyle yapılmıştır. İç mekânda mermer ve ahşap malzemeli elemanlar kullanılmıştır (Çamlıca Camisi, 2024).

Şekil 4.88. Çamlıca Camisi (Çamlıca Camisi Eleştirisi, 2024)

Çamlıca Camisi için Doğan Kuban şu eleştiriyi yapmıştır: “Çamlıca Tepesi cami için yanlış bir seçimdir. İslam camileri cemaatin ayağında yapılır. Nerede cemaat orada cami. İstanbul’un bütün büyük sultan camileri çarşıların yanındadır. Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmet, Yenicami, Nuruosmaniye. Namaz, camiden önemlidir. Onun için de her yerde kılınır. Yüksek yerlere eski Yunan tapınakları yapılırdı. Partenon gibi. Çamlıca’ya bir cami yaparsanız yeraltında on bin arabalık da otopark gerek. Oraya fakirler gelemmez. Cami projesi yapanlar ve jüriçiler hiç olmazsa, Kocatepe yarışmasına girenlerin projelerini, Vedat Dalokay’ın İslamabad Camisini, Bağdat Büyük Camisi yarışmasına giren projeleri, Abu Dabi Büyük Cami yarışmasına giren camileri, Köln Cami yarışmasına giren camileri görüp olup bitenler hakkında bir fikir sahibi olmalılar. Önemli bir konu daha: İstanbul en büyük ve en güzel kentimiz. Cami de toplumun tümünü ilgilendiren çok önemli bir mimari konu. Bu ciddi konu Türk mimari kamuoyunun görüşüne önem verilerek ele alınsa bundan daha iyi ve dünyayı daha çok etkileyecek sonuçlar alınmaz mı?” (Şekil 4. 89) (Çamlıca Camisi Eleştirisi, 2024).

Şekil 4.89. Çamlıca Camisi yarışma projesinden örnekler (Çamlıca Camisi Proje Yarışması, 2024) (İstanbul Çamlıca Cami, 2024)

4.3.11. Taksim Camisi (2021)

Şekil 4.90. Taksim Camisi (Cami, 2024)

Mimarlar Şefik Birkiye ve Selim Dalaman tarafından tasarlanan Taksim Camisi, 2021 yılında İstanbul’da inşa edilmiştir (Şekil 4. 90).

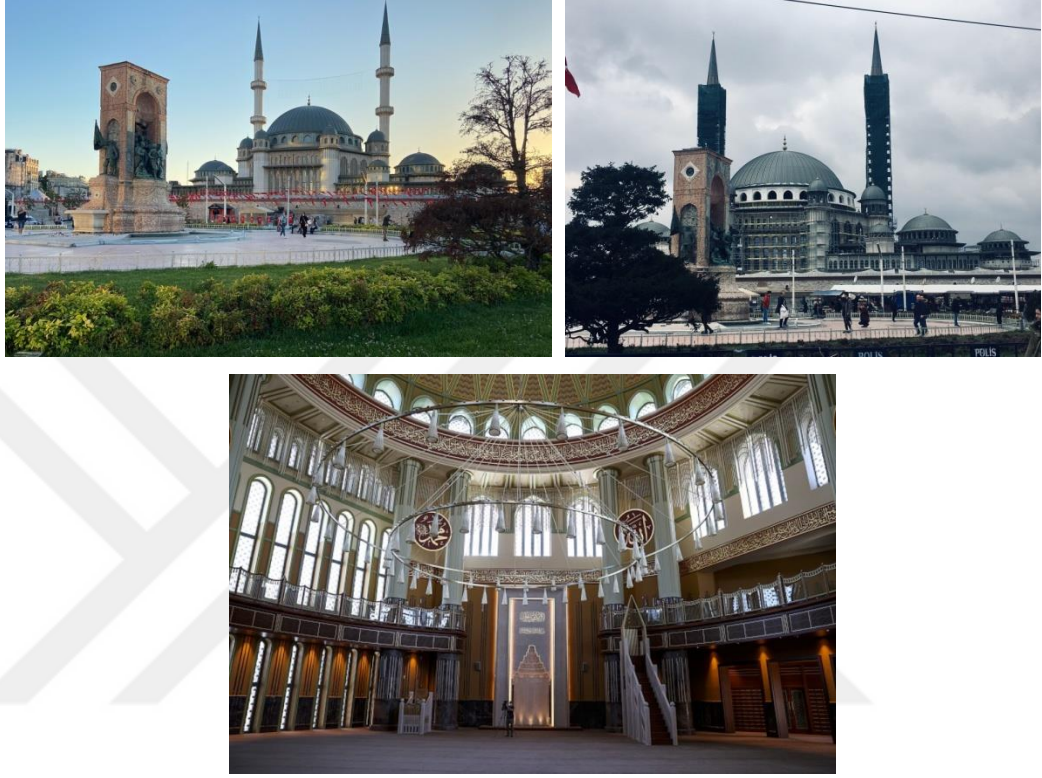
Cephe/Kabuk Biçimlenişi

İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde yer alan Taksim Meydanı’ndaki caminin inşaatına 2017 yılında başlanmış ve 2021 yılında tamamlanmıştır. Taksim Camisi için birçok proje tasarlanmıştır. Bunlardan bir tanesi de mimar Ahmet Vefik Alp’in tasarladığı yapıdır. Cami ve dinler müzesi yapısının yer aldığı bu proje, 2012 yılında Uluslararası Mimarlar Birliği Ödülü’nü kazanmıştır. Ancak, fazla modern bulunması nedeniyle uygulanmamıştır (Şekil 4. 91) (Cami, 2024).

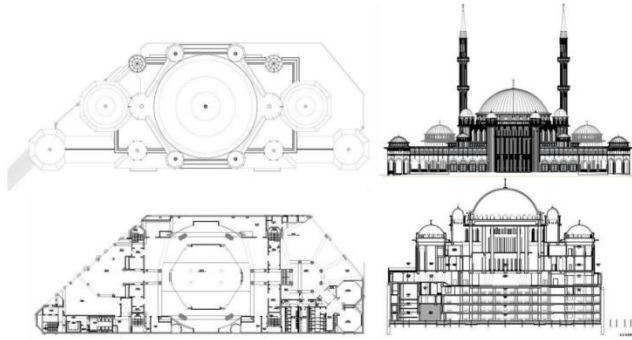
Şekil 4.91. Mimar Ahmet Vefik Alp’in Taksim Camisi ve müze projesi (Cami, 2024)

19. yüzyıl geleneksel Beyoğlu mimarisinin etkilerini yansıttığı ve modern malzemeler kullanılarak inşa edildiği ifade edilen 4.000 kişilik cami, üç katlıdır, kubbesi 33 metre ve minareleri 64,20 metre yüksekliğindedir. İçerisinde 10.000 metrekairelik otopark alanı, salon, sergi alanı, kütüphane ve aşevi bulunmaktadır. İç mekânında hat ve çini sanatı kullanılmıştır (Şekil 4. 92) (Cihangir, 2023).

Şekil 4.92. Taksim Camisi (Cami, 2024) (Cihangir, 2023) (Taksim ‘deki Yarışmalar, 2024)

Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi ve Tarlabaşı Bulvarı’nı birleştiren Taksim Camisi, sosyal mekânların odak noktasında yer almaktadır. Beton ve taş malzemeden yapılan caminin kubbesi titanyum-çinko alaşımı malzemeden inşa edilmiştir (Şekil 4. 93) (Cihangir, 2023).

Şekil 4.93. Taksim Camisi mimari çizimleri (Akar, 2019)

Beyoğlu, İstanbul'un çok kültürlü yapısı ve şehircilik ve mimari alanlarda batılılaşma etkilerinin ilk gözlendiği bölgesi olma özellikleri ile bilinen önemli bir ilçesidir. Caminin konumlandığı bölge, Taksim Meydanı, 1928 yılında İtalyan mimar Pietro Canonica tarafından yapılan Taksim Atatürk Anıtı, Atatürk Kültür Merkezi gibi Cumhuriyeti temsil eden yapıları ve yakın çevresindeki farklı toplumlara ait ibadet yapıları ile zengin bir mimari dokuya ve turizm potansiyeline sahiptir. Böyle önemli bir bölgede yapılacak olan cami yapısının da kent hafızasını dikkate alan bir simge yapı olması beklenmektedir.

Mimar Korhan Gümüş Taksim Camisi'yle ilgili olarak, *“Camiyi bir nesne olarak görmek yerine keşfetmeye, anlamaya çalışmak da mimari bir sonuca neden olabilir. Cami kavramının bir hafızası var. Dinin kökeninde bir hakikat sorgulaması olduğunu kabul edersek, örneğin dini bir mekânı, bir camiye siyasal bir sembol olarak kullanmayı amaçlayan bir iktidarı sorgulamak, mimarlığı olağanüstü etkili olacak bir fikir düzeyine taşıyabilir. Kamu düzeninin imparatorluklar (Roma) ve kapitalizm (Batı) olarak birkaç kırılma noktasından geçtiğini düşünürsek, hiç şüphesiz dinler de, dini mekânlar da önemli farklılıklar yaşadılar. Bu sürecin farkında olmak, bu hafızayı dikkate almak da mimarlığa yol açabilir. Düşünsenize, Taksim Camisi mesela böylesine bir mimarlık eseri olsaydı, hiç şüphesiz dünya tarihine geçerdi. Mimarlar genellikle zor olanı değil, kolay olanı seçtikleri zaman mimarlıktan vazgeçerler.”* şeklinde bir açıklama yapmıştır (Gümüş, 2018).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İbadet yapıları; insanda yer alan tapınma içgüdüsünün etkisiyle her dönemde kutsal sayılan, çeşitli dinlerde, o dinin gerektirdiği ritüellere göre farklı mekânsal biçimlerde tasarlanmış “tapınma yeri” olarak tanımlanabilir. İbadet yapıları her dönemde ve her dinde önem arz eder. Bu yapılar geçmişten günümüze maddi ve manevi olarak toplumları birbirine kenetleyen önemli mekânlardan biri olmuştur. Henüz yerleşik hayata geçilmeden Göbeklitepe’nin inşa edilmiş olması ibadet yapılarının önemini gözler önüne sermektedir.

İbadethaneler, ilk çağlardan bugüne birçok değişiklik geçirmiş ve mimari anlamda gelişim göstermiştir. Açık, küçük alanlarda gerçekleştirilen ibadetler zamanla büyük, geniş ve görkemli alanlarda yapılmaya başlanmıştır. Göçebe yaşam tarzını benimseyenlerin ibadet yapıları, sabit yapılar yerine kutsal saydıkları yerler veya yanlarında taşıdıkları çadırlar olmuştur. İlkel zamanda ibadethane yapımı yerine sunağın yer aldığı açık mekânlar ibadet yeri olarak benimsenirken büyük medeniyetlerde ibadethanelere daha fazla önem verilmiş ve devasa, büyük yapılar inşa edilmiştir. İbadethaneler tarih boyunca değişim ve gelişim göstererek bugünkü ibadet yapılarını oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında; ibadet ve ibadethane kavramları açıklanmış, ibadet yapılarının tarihçesi, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde ibadethanelerin tarihçesi şeklinde ikiye ayrılarak kronolojik olarak sıralanmıştır. Tek tanrılı dinler de kendi içinde Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyette ibadethanelerin tarihçeleri olarak ayrılıp irdelenmiştir. Bir diğer başlık ibadethanelerin genel mimari özellikleri olarak belirlenmiştir. Burada sinagog, kilise ve camilerin iç mekânlarında hangi bölümlerin olduğu açıklanmış ve çizim ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Ayrıca sinagog, kilise ve camilerin mimari olarak geçmişten günümüze değişimleri ön plana çıkarılmıştır. Araştırma bulguları bölümünde ise günümüzde modern/çağdaş sinagog, kilise ve cami yapılarının mimari özellikleri, cephe formları, plan kurgusu, malzeme özellikleri künye bilgileri ışığında açıklanmıştır.

Çalışmada; modern ibadet yapılarının mimari plan, cephe biçimlenişi ve malzeme kullanımı açısından ele alınışında cami yapılarında geleneksel malzeme, cephe ve plan kurgusunun günümüzde hâlâ devam ettiği ve cami yapılarının geleneksel çizgiden pek ayrılmadığı, kilise ve sinagoglarda ise daha esnek bir mimari tasarımın gerçekleştirildiği ve daha yenilikçi/modern örnekler verildiği görülmüştür. Sinagog ve kiliselerin cephe

formları ve çan kulesi gibi bölümleri birbirinden farklı modern çağ bakış açısıyla tasarlanmıştır. Cami örneklerine bakıldığında minber, mihrap ve minare gibi bölümlerin çok değişmediği, geleneksel cami yapılarıyla benzer olduğu görülmektedir.

Modern mimarlık anlayışı, 20. yüzyılın başlarından itibaren oldukça etkili olmuş ve günümüze gelene kadar birçok fikir akımını içine alarak çağın ihtiyaçları, teknoloji ve yapım yöntemleri doğrultusunda gelişmiştir. Bu süreçte, birçok yapı grubu içerisinde ibadet yapılarının tasarımında da akılcı düşünme biçimine önem veren bir yaklaşımla modern dönemin malzeme ve teknolojisi, cephe/kabuk biçimlenişi, mekân kurgusu üzerinde önemli etkileri olmuştur. İncelediğimiz sinagog ve kilise yapılarının mimari tasarımlarında da bu modern dilin yansımaları açıkça görülmektedir.

Türkiye ve dünyada camilerin cephe ve plan kurgusu olarak modern ve yenilikçi örneklerinin sinagog ve kiliselere göre çok daha az olduğu ve bu örneklerin de yakın dönemlere tarihlendiği görülmektedir. Ülkemizde son 50 yıl içerisinde modern mimari tasarım anlayışıyla yapılan örneklerin arttığı ancak bu yapıların klasik cami yapıları kadar benimsenmediği anlaşılmaktadır.

Cami yarışma projelerinde modern tasarımların jüri tarafından beğenildiği ve ödüllendirildiği fakat sonrasında geleneksel cami formuna benzemediği gerekçesiyle hayata geçirilmediği görülmektedir. Ankara Kocatepe Camisi proje yarışmasında Vedat Dalokay'ın tasarımı birinci olmuş, fakat bu tasarım bazı çevrelerce eleştirildiği için benimsenmemiş, tekrar yarışma düzenlenerek geleneksel cami planına sahip olan günümüzdeki yapı hayata geçirilmiştir. Vedat Dalokay'ın projesi ise Pakistan İslamabat'ta birinci seçilip inşa edilmiştir. Çamlıca Camisi proje yarışması sonucunda da Osmanlı Klasik Dönemi'nin son büyük eseri Sultanahmet Camisi'ne plan ve görünüş olarak benzeyen bir proje kazanmış ve tasarım hayata geçirilmiştir.

Modern cami mimarlığı hakkında çeşitli kuramsal tartışmalar söz konusudur. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu'nda Sadettin Ökten: *“Nasıl Bir Cami? Sorusu ise, bir üslup meselesidir. Toplumun özgün bir mimari üslup ortaya koyması için, özgün bir medeniyet tasavvuruna sahip olması ya da özgün bir medeniyet yorumunu ortaya çıkarması gerekiyor. Bunlar olmadığı zaman tekrar veya taklitten kaçınmak mümkün değildir. Bütün bu süreçlerde, yetenekli mimarların deneme ve uygulama haklarına saygı göstermek ve imkân vermek gerektiği kanaatindeyiz”*(Ökten, 2013) diyerek cami mimarlığında taklitten kaçınmak için bize özgü cami tasarımı çalışmalarının yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Cami mimarisi, İslamiyet'in ortaya çıkışından günümüze kadar farklı ülkelerde, farklı dönemlerde, farklı mimari biçimleniş, malzeme ve teknoloji kullanımı ile uygulanmıştır. Ülkemizde Klasik Osmanlı Dönemi'nde Mimar Sinan'ın eserleri ile mekân çözümü, statik ve akustik boyutları ile görsellik ve teknik olarak doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak, günümüzde çağın teknik olanaklarından uzak, taklide ulaşan yorumlarla zamanı ile bir bağ kuramamaktadır.

Cami mimarisinin 16-17. yüzyıl örneklerine öykünen, biçimsel olarak o dönemin camilerinin İslamiyet'te öngörülen değişmez bir form olduklarını kabul eden ve çağın teknolojik olanaklarını, toplumsal ve çevresel koşullarını göz ardı eden ve/veya ideolojik görüşler cami yapılarının tasarımlarının diğer dinlerdeki ibadet yapılarında yakalanan çağdaş çizgiye ulaşmasına engel olabilmektedir.

Modern mimarinin dekonstrüktivizm akımının ünlü temsilcilerinden ve betonu kullanımı ile ünlü aynı zamanda kilise tasarımları ile de tanınan Alman mimar Gottfried Böhm'ün tasarladığı Köln Merkez Camisi'nin kurgulanışı, taşıdığı oryantalist düşey eğrisel hatlar ve kubbesi ile dikkat çekmektedir. Tasarımcıların yapılarından çok farklı bir çizgideki bu tasarımları ne yazık ki kubbeli yapısı ile Osmanlı cami modelinin modern çağ yansıması olarak düşünülmekte, kubbe ve minareleri ile Türk/İslam toplumuna görsel anlamda bir kimlik odağı oluşturduğu belirtilmektedir. (Pehnt, W. (2016).

Tezde erişilmek istenen sonuç, ibadet yapılarında eskiyi taklitten kaçınmak, ibadet yapılarının çağdaş birer mimari yapı olarak benimsenmesine ve ibadet yapılarında klasik mimari bakış açısının değiştirilmesine olanak sağlamaktır. Bu çalışmanın, ibadet yapıları tasarımı hakkında yapılan kuramsal tartışmalara değişik bir bakış açısı kazandırması ve ibadet yapılarının modern bir kimliğe bürünmesinde gelecek tasarımlara referans olması amaçlanmaktadır. Tezin hedefi, ibadet yapılarından özellikle cami tasarımları konusunda farklı bir bakış açısı kazanılmasına katkı sağlanarak, daha modern/çağdaş bir plan ve cephe kurgusuyla çağı yakalayan tasarımların artması ve geleceğe aktarılması konusunda yol gösterici olmaktır.

KAYNAKLAR

- Abdest Bölümü. (2023). *Şadırvan*. Erişim adresi <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Ead%C4%B1rvan> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Akademi Sinagogu. (2023). *Negev Çölü*. Erişim adresi https://www.zvihecker.com/projects/synagogue_in_the_negev_desert-60-1.html#15 (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Akar, M. (2019). *Türkiye’de Güncel Cami Mimarisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Esenler İlçesi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akbulut, N. (2017). *Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisi Tasarımında Yenilikçi Yaklaşımlar.(Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altan, K, Ö. (2015). *Katolik Yapıların İç Mekân Tasarımında Gotik ve Barok Dönemin Karşılaştırmalı Analizi.(Yüksek Lisans Tezi)*. Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Argyle, M. (2006). İbadet ve Dua. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 317-338.
- Arnheim, R., (2021). *Mimari Biçimin Dinamikleri*. (Çev. D. Özden). İstanbul: Arketon Yayınları.
- Aydın, M. (1998). Hristiyanlık’ta Mabet ve İbadet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 348-353.
- Aydın, M. (2002). Kilise. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, 11-14.
- Balık Kilisesi. (2024). *Kilise*. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Fish_Church (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Büyük Cami Strasbourg. (2023). *Strasbourg Cami*. Erişim adresi <https://www.behance.net/gallery/11618259/Great-Mosque-Strasbourg> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Büyük Sinagog. (2023). *Sinagog*. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Synagogue_of_Florence (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Büyük Sinagog. (2023). *Büyük Sinagog*. Erişim adresi https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187895-d242862-Reviews-Synagogue_and_Jewish_Museum_of_Florence-Florence_Tuscany.html#/media-

[atf/242862/423213658:p/?albumid=-160&type=0&category=-160](https://www.researchgate.net/publication/317170262_Camilerde_Anlam_Sorgulamasi_Kral_Faysal_C) (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Bengisu, E. (2020). *Geçmişten Günümüze İnanç Kavramının Dini Yapılar Üzerinden İrdelenmesi: Göbeklitepe Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Marmara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.*

Beth Sholom. (2024). *Beth Sholom Tarihi.* Erişim adresi <https://www.bethsholompreservation.org/history> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Beth Sholom Cemaati. (2023). *Elkins Park.* Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Beth_Sholom_Congregation_%28Elkins_Park,_Pennsylvania%29 (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Beth Sholom Mimarisi. (2023). *Sinagoga Beth Sholom.* Erişim adresi https://www.urbipedia.org/hoja/Sinagoga_Beth_Sholom (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Cami, (2024). *Ahmet Vefik Alp.* Erişim adresi <https://www.arkitera.com/haber/turkiye-protestolarinin-kalbindeki-cami/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Cihangir, A., (2023). *Bir Mabedin Varoluş Mücadelesi Taksim Cami Basından İktibaslar.* İstanbul: Basın İlan Kurumu.

Community Kilisesi. (2023). *Community Church Knarvik Reiulf Ramstad Arkitekter.* Erişim adresi <https://www.archdaily.com/574811/community-church-knarvik-reiulf-ramstad-arkitekter> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Çakıroğlu, B. ve Engin, N. (2014). Dini İnanışların Mimariye Etkisi. *Dini Araştırmalar*, 17, 67-94.

Çamlıca Camisi. (2024). *Çamlıca.* Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87aml%C4%B1ca_Camii (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Çamlıca Camisi Eleştirisi. (2024). *İstanbul'da Bir Dolu Çamlıca Camisi Var.* Erişim adresi <http://www.yapi.com.tr/haberler/bir-dolu-camlıca-camisi-var-istanbulda-103017.html?showAll=1> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Çamlıca Camisi Proje Yarışması. (2024). *Eşdeğer 2 Ödülü.* Erişim adresi <https://www.arkitera.com/proje/esdeger-2-odul-istanbul-camlıca-camii-mimari-proje-yarismasi-2/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Çoruhlu, Y. (2000). İsfahan Cuma Cami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, 504-506.

Durmuş, S. (2016, Ekim). *Mekânlar/ Zamanlar/ İnsanlar: Hamilik ve Mimarlık Tarihi (129-142).* Erişim adresi https://www.researchgate.net/profile/Serap-Durmus-Ozturk2/publication/317170262_Camilerde_Anlam_Sorgulamasi_Kral_Faysal_C

amisi-Ornegi/links/592889f9a6fdcc4443552132/Camilerde-Anlam-Sorgulaması-Kral-Faysal-Camisi-Oernegi.pdf (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Duro Europos Evi. (2023). *Erken Dönem Bizans Mimarisi*. Erişim adresi <https://byzantinearchitect.wordpress.com/2020/11/12/erken-donem-bizans-mimarisi/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Duro Europos Evi. (2023). *Duro Europos Kilisesi*. Erişim adresi <https://www.vbenzeri.com/mimari/dura-europos-kilisesi> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Duysak, N. (2000). *20. yy Türkiye'sinde Cami Tasarımı ve Geleneksel Cami. (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Djenne Camisi. (2024). *Cami*. Erişim adresi <https://mosqpedia.org/en/mosque/126> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Dijenne Ulu Camisi (2024). *Büyük Cami Djenne*. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Mosque_of_Djenn%C3%A9 (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

DİTİB Merkez Cami. (2024). *Köln Kültür Merkezi*. Erişim adresi <https://www.arcguide.de/projekte/kultur-sakral-denkmal/ditib-zentralmoschee-koeln/#slider-intro-2> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Elkins Park. (2023). *Frank Lloyd Wright*. Erişim adresi <https://www.architecturaldigest.com/story/frank-lloyd-wright-designed-synagogue-celebrates-60-anniversary> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Emre Arolat. (2024). *Sancaklar Cami*. Erişim adresi <https://www.arkitera.com/proje/sancaklar-camii/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Eşmeli, İ.(2019). Dinlerde Mabet-İbadet İlişkisi (Yahudilik Örneği). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 24-43.

Eşsiz Dijenne Camisi (2024). *Batı Afrika'daki Cami*. Erişim adresi <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/africa-apah/west-africa-apah/a/great-mosque-of-djenne> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Erbilgin, S. H. (2017). Erken Dönem Kilise Mimarisi Ve Dinsel Dramın İlk Örneklerinde Mekân. *Hacettepe Üniversitesi Sahne ve Müzik Eğitim Araştırma Dergisi*, 5, 156-171.

Faysal Camisi. (2024). *Kral Faysal Mescidi*. Erişim adresi <https://www.ilmvemedeniyet.com/kral-faysal-mescidi.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

Goldstein Sinagogu. (2023). *Givat Ram Kampüsü*. Erişim adresi <https://c20society.org.uk/building-of-the-month/israel-goldstein-synagogue-givat-ram>

- ram-campus-of-the-hebrew-university-jerusalem-israel (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Göbeklitepe. (2023). *Dünyanın İlk Tapınağı*. Erişim adresi <https://dunyalilar.org/dunyanin-ilk-tapinagi-gobeklitepe.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Göz Yaşı Meryem Ana Bazilikası. (2024). *Basilica Sanctuary of Our Lady of Tears*. Erişim adresi <https://parametric-architecture.com/basilica-sanctuary-of-our-lady-of-tears-sculpted-by-anpar/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Göz Yaşı Meryem Ana Tapınağı. (2024). *Bazilika Kilise*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/939326/ad-classics-basilica-sanctuary-of-our-lady-of-tears-anpar> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Güç, A. (1993). *İlahi Dinlerde Mabêd. (Doktora Tezi)*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Güç, A. (2003). Mabêd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 276-280.
- Güç, A. (2013). Yahudilik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, 207-212.
- Gümüş, K. (2018). Cami ve Güncel Mimarlık: Bu Konuyu Ne kadar Tartışabiliyoruz? *Mimarlık ve Tasarım Kültürü Dergisi*, 320, 60-80.
- Güngör, E. (2004). *Modern Kilise Yapılarında Varlık Mekân Araştırması. (Yüksek Lisans Tezi)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Güngör, M. (2005). *Süleyman Mabedi. (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, S, L. (2013). Yahudilik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, 187-197.
- Hachlili R., (1988). *Ancient Jewish Art And Archaeology In The Land Of Israel*, Leiden: E. J. Brill.
- Heichal Yehuda Sinagogu. (2023). *Tel Aviv'deki Sinagog*. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Hechal_Yehuda_Synagogue#/media/File:PikiWiki_Israel_7107_salonikis_synagogue_in_tel_aviv.jpg (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Heichal Sinagogu. (2023). *Yehuda Sinagogu*. Erişim adresi <https://www.flickr.com/photos/20792787@N00/4782779858/in/photostream/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Hürriyet Gazatesi (2024). *Tbmm'nin Modern Camisi*. Erişim adresi <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tbmm-nin-modern-camisi-5219245> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

- İlk Presbiteryen Kilisesi. (2024). *Presbiteryanlık'ın İlk Kilisesi*. Erişim adresi <https://www.nps.gov/subjects/nationalhistoriclandmarks/upload/2020-Fall-First-Presbyterian-Church-Executive-Summary-Form.pdf> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- İnce, B. (2015). *Deneyim Ve Deneyim Odaklı Mekân Üretimi Üzerine Bir İrdeleme. (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İsfahan Cuma Camisi. (2023). *Jameh Isfahan Mosque*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sfahan_Ulu_Camii#/media/Dosya:Jameh_mosque_Isfahan.jpg (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- İsfahan Cuma Camisi. (2023). *İsfahan Cuma Camisi*. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/isfahan-cuma-camii> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- İstanbul Çamlıca Camisi. (2024). *İstanbul Çamlıca Camisi Yarışması*. Erişim adresi <http://www.tasarimyarismalari.com/istanbul-camlıca-camii-yarismasi-sonuclandi/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Kâbe. (2023). *Kaaba*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%A2be#/media/Dosya:Kaaba_mirror_edit_jj.jpg (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Kadınlar Mahfili. (2023). *Kadınların Namaz Kılma Yeri*. Erişim adresi https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18746 (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Knarvik Topluluk Kilisesi. (2024). *Knarvik Kilisesi*. Erişim adresi <https://architizer.com/blog/inspiration/industry/community-church-knarvik/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Kocatepe Camisi. (2024). *Kocatepe Camisi*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Kocatepe_Camii (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Kocatepe Camisi. (2024). *Selimiye ve Sultanahmet Camilerin İzlerini Taşıyor*. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kocatepe-selimiye-ve-sultanahmetin-izlerini-tasiyor/1239901> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Kocatepe Camisi Proje Yarışması. (2024). *Hey Koca Vedat*. Erişim adresi <https://yapidergisi.com/hey-koca-vedat/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Konya Alâeddin Camisi. (2023). *Konya Alâeddin Camisi*. Erişim adresi <https://okuryazarim.com/konya-alaeddin-cami/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Köln Cami. (2023). *Cologne Central Mosque*. Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Cologne_Central_Mosque (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

- Köln Merkez Camisi. (2024). *Köln Camisi*. Erişim adresi <https://tr.euronews.com/2018/09/29/5-fotografla-koln-cami> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Köln Merkez Camisi. (2024). *Mosque* . Erişim adresi <https://mosqpedia.org/en/mosque/279> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Küba Mescidi. (2023). *Kuba Mescidi*. Erişim adresi <https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/10/Kuba-Mescidi.jpeg> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Küba Mescidi. (2023). *Medine Ziyaret Yerleri*. Erişim adresi <https://hacumreegitim.hac.gov.tr/ziyaret-yerleri/medine-ziyaret-yerleri/kuba-mescidi.htm> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Küçük, A. (1999). İslam Öncesi Dinlerde İbadet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 235-240.
- Lange, N., (1987). *Yahudi Dünyası*. (Çev. S. Atauz ve A. Atauz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Le Corbusier'in Kilisesi. (2023). *Ronchamp Le Corbusier*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/84988/ad-classics-ronchamp-le-corbusier> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Mali Djenne Camisi. (2024). *700 Yıldır Ayakta Duran Cami*. Erişim adresi <https://www.memurlar.net/album/13543/700-yildir-ayakta-duran-tek-toprak-cenne-camii.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Martin Luther Church. (2024). *Martin Luther Kilisesi*. Erişim adresi <https://coop-himmelblau.at/projects/martin-luther-church/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Martin Luther Kilisesi. (2023). *Coop Himmelblau*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/160921/martin-luther-church-in-hainburg-coop-himmelblau> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Mescidi Nebevi. (2023). *Mescidi Nebevi*. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-nebevi> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Mısır Tapınakları. (2023). *Mısır Mimarisi*. Erişim adresi <https://www.worldatlas.com/articles/10-magnificent-examples-of-ancient-egyptian-architecture.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Mohammad Jame Camisi. (2023). *Başkan Muhammed Hanif Jame Cami*. Erişim adresi https://www.archdaily.com/931605/mayor-mohammad-hanif-jame-mosque-shatotto/5e1721283312fd47f5000fb-mayor-mohammad-hanif-jame-mosque-shatotto-section-a?next_project=no (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- New York Presbiteryan Kilisesi. (2024). *Kilise*. Erişim adresi <https://www.mcinturf.info/#/kpc-ny/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

- New York Kore Presbiteryan Kilisesi. (2024). *Korean Presbyterian Church*. Erişim adresi <https://www.designboom.com/architecture/greg-lynn-korean-presbyterian-church-of-new-york/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Notre Dame Chartres Kilisesi. (2023). *Chartes Katedrali*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Chartres_Katedrali (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Old-New Sinagogu. (2023). *Gothic Art Germany*. Erişim adresi <https://tr.khanacademy.org/humanities/medieval-world/gothic-art/gothic-art-germany/a/altneushul-prague> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Oral, M. (2006). *Günümüz Cami Mimarisinde Kimlik ve Nitelik Sorunu Konya Örneği. (Doktora Tezi)*. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ozan, M. (2009). *Bauhaus Okulu ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisi-İç Mimarisine Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ökten, S. (2013, Ekim). Cami Üzerine Güncel Düşünceler.1. *Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu: Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler* (143-148). Erişim adresi https://isamveri.org/pdfdrg/D219556/2013/2013_OKTENS.pdf (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Önköl, A. ve Bozkurt N. (1993). Cami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 46-56.
- Özcan, N. (2011). *Mimarlıkta Hesaplamalı Tasarım Teknikleri ve Türkiye Örnekleri. (Yüksek Lisans Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Pantheon Tapınağı.(2023). *Classics Roman Pantheon Emperor Hadrian*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/802201/ad-classics-roman-pantheon-emperor-hadrian> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Parthenon Tapınağı.(2023). *Parthenon*. Erişim adresi <https://parthenonmanylivesonebuilding.weebly.com/photos.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Pehnt, W. (2016). *Paul Böhm: Buildings and Projects*. Edition Axel Menges.
- Porro, R., (2021). *Mimarlıkta İçeriğin Beş Görünümü*. (Çev. O. Alkan), İstanbul: Arketon Yayınları.
- Presbiteryan Kilisesi. (2023). *National Historic Landmark*. Erişim adresi <https://www.history.pcusa.org/blog/2021/02/first-presbyterian-church-stamford-%E2%80%9C-fish-church%E2%80%9D-named-national-historic-landmark> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Presbiteryan Kilisesi. (2024). *Stamford Balık Kilise*. Erişim adresi <https://archinect.com/news/gallery/83384197/2/tour-the-stunning-the-fish-church->

- [in-stamford-as-part-of-the-docomomo-us-tour-day](#) (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Riola Cemaati Kilisesi. (2023). *AlvarAalto*. Erişim adresi <https://archeyes.com/the-riola-parish-church-by-alvar-aalto-light-and-sanctity/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Riola Mahallesi Kilisesi. (2024). *Riola Parish Church*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/161448/ad-classics-riola-parish-church-alvar-aalto> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Ronchamp Kilisesi. (2023). *Ronchamp Chapel*. Erişim adresi <https://archeyes.com/ronchamp-chapel-le-corbusier/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Samarra Ulu Camisi. (2023). *Samerra Camiul Kebir*. Erişim adresi <https://www.sanatinyolculugu.com/samerra-camiul-kebiri-samerra-ulu-camii/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- San Agnes Kilisesi. (2023). *Agnese in Agone*. Erişim adresi https://de.wikipedia.org/wiki/Sant%E2%80%99Agnese_in_Agone (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- San Agnes Kilisesi. (2023). *Agnes Kilisesi*. Erişim adresi <https://petersonlittenberg.com/Architecture-UrbanDesign/Space Anti-Space part 3.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Sancaklar Camisi. (2024). *Sancaklar Cami*. Erişim adresi <https://www.arkitektuel.com/sancaklar-cami/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Saint Pierre Kilisesi. (2023). *Saint Pierre Kilisesi*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Saint_Pierre_Kilisesi (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Salimi, A. (2013). *İslam Ülkelerinde Çağdaş Cami Mimarisi Sorunsalı*. (Yüksek Lisans Tezi). Yakındoğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
- Sargın, H. (2012). *Havra, Kilise ve Cami İç Mekânlarına İbadethane Kimliğini Kazandıran Mekânsal İmge ve Sembollerine İlişkin Ortak Kavramlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Selimiye Camisi Avlusu. (2023). *Cami ve Kapalı Alan Arzusu*. Erişim adresi <https://www.arkitera.com/gorus/cami-ve-kapali-alan-arzusu/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Sinagog. (2023). *Synagogue*. Erişim adresi <http://www.jura-pilica.com/?boleslaw-hubicki,287> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Sinanoğlu, M. (1999). İbadet Etimoloji ve Tanım. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 233-235.

- Simhony, N. 2020. Exceptionally Jewish: Israeli Synagogue Architecture in the 1960s and 1970s, *In Arts*, 9.
- Stamford'un İlk Presbiteryen Kilisesi. (2024). *Stamford Kilisesi*. Erişim adresi <https://docomomo-us.org/news/the-first-presbyterian-church-of-stamford> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Strasbourg Camisi. (2023). *Mosque*. Erişim adresi <https://mosqpedia.org/en/mosque/768> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Sultanahmet Camisi. (2024). *Blue Mosque*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Sultanahmet_Camii#/media/Dosya:Sultan_Ahmed_Mosque-Blue_Mosque-at_dusk.JPG (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Süleyman Mabedi. (2023). *Süleyman Tapınağı*. Erişim adresi <https://www.hzmehdi.net/2016/10/suleyman-tapnag-suleyman-mabedi.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Şah Faysal Camisi. (2024). *Vedat Dalokay*. Erişim adresi https://www.mimarizm.com/makale/sah-faisal-cami-vedat-dalokay_113495 (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Şam Emeviye Camisi. (2023). *Emeviye Camisi*. Erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/Emev%C3%AE_Camii#/media/Dosya:Great_mosque_court_Aleppo.jpg (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Taksim'de Yarışmalar, (2024). *Taksim Cami*. Erişim adresi <https://xxi.com.tr/i/taksimde-yeni-yarismalar> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Tayla, H. (2002). Kocatepe Cami. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 141- 142.
- Tuna, S.(2006). *Türkiye 'de Sinagog Mimarisi ve Edirne Büyük Sinagogu*.(Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tuğla Cami. (2024). *Dakka'da Tuğla Cami*. Erişim adresi <https://www.arkitera.com/haber/bangladesin-baskenti-dakkada-tugla-cami/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Türkoğlu, İ. (2001). *Antik Çağ'dan Günümüze Türkiye'de Sinagog Mimarisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uğur Bulut, Z. (2023). *Modern Mimarlık Etkilerinin Burdur İli Bucak İlçesi'nin Mimari Dokusundaki Yansımaları Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Ulm Kenti Sinagogu. (2024). *Ulm Synagogue*. Erişim adresi <https://www.dezeen.com/2012/12/18/ulm-synagogue-by-kister-scheithauer-gross/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

- Ulm Sinagogu. (2023). *Kister Scheithauer Gross Architects*. Erişim adresi <https://www.archdaily.com/306703/ulm-synagogue-kister-scheithauer-gross-architects-and-urban-planners> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Uzun, Ç. (2010). *Günümüz Cami Mimarisinin İşlev-Biçim ve Teknoloji İlişkisi Açısından İncelenmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ülger, G. (2013). *Tapınma Ritüeli İle İbadet Mekânı Arasındaki İlişkinin Göstergebilimsel Bağlamda Okunması: Cemevi Yapıları*.(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Üye, B.(2021). *Semavî Dinlere Ait İbadethanelerde Minimalist Mekân Yaklaşımı*. (Yüksek lisans Tezi).Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kocaeli.
- Vedat Dalokay Cami Projesi. (2024). *Kocatepe Camisini Yaptım Ama Bu Hicbirinin Kopyası Değil*. Erişim adresi <https://v3.arkitera.com/s170-kocatepe-camisini-yaptim-ama-bu-hicbirinin-kopyasi-degil.html> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Wright'ın Tek Sinagogu. (2024). *Sinagog Koruma Derneğı*. Erişim adresi <https://franklloydwright.org/site/beth-sholom-synagogue-preservation-foundation/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).
- Yılmaz, S. (2019). *Antik Çağ (Yunan-Roma) Tapınak Mimarisinde Çok Renklilik*.(Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yunan Tapınağı. (2023). *Parthenon Tapınağı*.Erişim adresi <https://www.ansiklopedikbilgiler.com/parthenon-tapinagi/> (Son Erişim Tarihi: 30/04/2024).

EKLER

EK 1- Şekil 4.94.Modern ibadet yapıları

MODERN İBADET YAPILARI		
SİNAGOG YAPILARI	KİLİSE YAPILARI	CAMİ YAPILARI
Goldstein Sinagogu (1957)	Ronchamp Şapeli (1954)	Djenne Ulu Camisi (1907)
Beth Sholom Sinagogu (1959)	Presbiteryen Kilisesi (1958)	Kınalada Merkez Camisi (1965)
Nazareth İllit Sinagogu (1968)	Gözyaşı Meryem Ana Tapınağı(1966)	Kocatepe Camisi (1967)
Askeri Akademi Sinagogu (1969)	Riola Cemaati Kilisesi (1978)	Fayçal Camisi (1986)
Heichal Yehuda Sinagogu (1980)	New York Kilisesi (1999)	TBMM Camisi (1989)
Ulm Sinagogu (2012)	Martin Luther Kilisesi (2011)	Strasbourg Camisi (2012)
	Community Kilisesi (2014)	Sancaklar Camisi (2013)
		Köln Merkez Camisi (2017)
		Mohammad Jame Camisi (2018)
		Çamlıca Camisi (2019)
		Taksim Camisi (2019)

Şekil 4.94. Modern İbadet Yapıları